

Sammendrag

Tittel: ”Barn som pårørende av rusmisbrukere”

Bakgrunn: Sett i lys av undersøkelser som viser at en stor andel barn opplever omsorgssvikt i en eller annen form velger jeg å rette søkelyset på gruppen barn av rusmisbrukere i denne studien. På grunnlag av tallmaterialet kan det være så mange som 230000 norske barn som lever i en familie preget av rusmiddelproblemer. Det kommer frem som et resultat i flere studier at barn som lever med foreldres rusmisbruk har forhøyet risiko for en rekke problemer. Jeg syntes derfor det er viktig å få frem opplevelsene og erfaringene til barna selv, som har opplevd omsorgssvikt.

Formål: Hensikten med denne studien er å få innsikt i hvilke utfordringer barn kan oppleve med en mor som rusmisbruker og hva som har hjulpet de, tross de vanskeligheter det innebar, med særlig vekt på erfaringer fra skolen.

Metode: Studien har et kvalitativt forskningsdesign med fenomenologisk-hermeneutisk tilnærming som tar sikte på informantenes egne opplevelser og erfaringer. Jeg har valgt å foreta en retrospektiv studie hvor jeg valgte å intervju tre unge voksne om deres opplevelser av å være barn av rusmisbrukere.

Resultater: Hovedfunnene viser at informantene ofte følte utrygghet, i form av at de aldri visste hva morgendagen ville bringe. Skolen viste seg å være en stor risikofaktor da den innehar for lite kompetanse om temaet. Én trygg tilknytning ser ut til å være den viktigste beskyttelsesfaktoren for alle informantene, og dette har antageligvis hatt størst innvirkning for deres resiliente utvikling. Andre signifikante voksne har i denne studien kommet i mors sted. Informantene trekker også frem individuelle egenskaper og ferdigheter ved de selv som de anser som betydningsfulle. En kombinasjon av både beskyttelsesfaktorer primært knyttet til individet og beskyttelsesfaktorer i nettverket rundt ser ut til å ha stor betydning for deres positive utvikling. Slik som informantene uttrykte det så ønsket de en annen fremtid for seg selv og sin fremtidige familie.

Nøkkelord: Omsorgssvikt, rusmisbruker, resiliens, risikofaktor, beskyttelsesfaktor

Summary

Title: “Children of drug-addicted parents”

Background: According to research indicating that a large percentage of children experiencing neglectful situations, I have chosen to focus my research on children that have parents that have drug- addiction. Based on research there may be as many as 230,000 Norwegian children living in a family affected by drug problems. Multiple research studies indicate that children that live with parents that abuse drugs are at a higher risk for a number of problems. I therefore feel it is important that the experiences of children living in neglectful situations are shared and their voices heard.

Research aim: The purpose of this study is to get an insight into the experiences of children whose mothers are drug-users, and learn what has helped these children, even though they are living in such difficult situations. School experiences have a particular focus in this study.

Method: This study has a qualitative research design with a phenomenological/hermeneutical approach that is focused on informants’ own experiences. I have chosen to undertake a retrospective study where I chose to interview three young adults about their experiences as children of drug-addicts.

Results: My results show that children with parents that abused drugs often felt unsafe, never knowing what would happen the next day. Schools without expertise in helping children living in these circumstances were a large risk factor. A safe familial-attachment seems to be the most important protecting factor for all informants, and something that had the most impact for their resilient development. In this study, other important adults have taken the parental role. Informants also describe some of their personal characteristics and skills that they feel played an important role in their development. A combination of protective factors within the individual and factors in the individual’s network seem to have been important elements for their positive development. All informants expressed a wish for a different future for themselves and their families.

Keywords: Neglect, drug-addict, resilience, risk factors, protective factors

Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært både en intensiv, lærerik og interessant prosess som nå er over. Samtidig er det ikke til å legge skjul på at den til tider har vært krevende og vanskelig. Læringskurven har vært stigende i de siste to årene på masterstudiet i spesialpedagogikk ved NTNU. Studiet har bidratt til å gi meg ny kunnskap, utfordringer og nye tanker. Prosessen med masteroppgaven har gitt meg muligheten til å fordype meg i hvordan barn av rusmisbrukere opplever sin oppvekst. Hva de syntes har vært utfordrende og hva de syntes har vært til hjelp, med særlig vekt på erfaringer fra skolen. Jeg vil gjerne få takke de som har bidratt til at masteroppgaven nå står som et ferdig produkt.

Jeg har vært heldig at jeg har fått intervjuet tre personer som meldte seg og vil derfor rette en stor takk til dere. Uten deres tanker, erfaringer og opplevelser hadde jeg aldri klart å gjennomføre studien. Så tusen takk til dere!

Videre vil jeg rette en takk til min veileder Arve Gunnestad, som har latt meg reflektere og ta mine egne valg. Du har gitt meg nyttige og lærerike innspill gjennom denne prosessen.

Takk til familie, venner og medstudenter for gode samtaler og mange oppmuntrende ord. Dere har stor skyld i at jeg nå kan si meg ferdig med oppgaven. Dere vet nok selv hvem dere er. Til slutt vil jeg rette en enda større takk til min kjære samboer, kjæreste og bestevenn Idar Nykås. Uten din støtte og tålmodighet hadde jeg ikke kommet langt i prosessen. Takk for din oppmerksomhet og tilstedeværelse gjennom disse to årene på studiet.

Trondheim, juni 2016
Tina Borlaug

INNHOLD

SAMMENDRAG

SUMMARY

FORORD

1.0 INTRODUKSJON.....	1
1.1 <i>Bakgrunn for studien.....</i>	2
1.2 <i>Formål og problemstilling.....</i>	2
1.3 <i>Oppgavens disposisjon og innhold.....</i>	3
2.0 TEORETISK FORANKRING.....	4
2.1 RUSMIDDELBRUK.....	4
2.1.1 <i>Alkohol.....</i>	4
2.1.2 <i>Narkotika.....</i>	5
2.1.3 <i>Nervemedisin/sovemedisin.....</i>	5
2.2 RUS I HJEMMET, HVA GJØR DET MED BARNET.....	5
2.2.1 <i>Hvordan påvirker rusmisbruket foreldrefunksjonene.....</i>	5
2.2.2 <i>Konsekvenser for barna når foreldrene misbruker rusmidler.....</i>	7
2.2.3 <i>Kjennetegn ved barn av rusmisbrukere.....</i>	7
2.2.4 <i>Overtakelse av foreldreroller.....</i>	8
2.3 RESILIENS.....	8
2.4 RISIKOFAKTORER.....	10
2.4.1 <i>Individuell risiko.....</i>	11
2.4.2 <i>Familiebasert risiko.....</i>	11
2.4.3 <i>Samfunnsmessig risiko.....</i>	12
2.5 BESKYTTELSESAKTORER.....	13
2.5.1 <i>Beskyttelsesfaktorer primært knyttet til individet.....</i>	14
2.5.2 <i>Mening, verdier og sammenheng i livet.....</i>	15
2.5.3 <i>Beskyttelsesfaktorer i familien og det øvrige nettverket.....</i>	15
2.6 SKOLENS PÅLAGTE ANSVAR.....	18
2.6.1 <i>Samarbeidet mellom hjem og skole.....</i>	18
2.6.2 <i>Skolens hjelpetjenester.....</i>	18
2.6.3 <i>Forebyggende arbeid.....</i>	19
2.6.4 <i>Tidlig innsats.....</i>	20
3.0 METODE.....	21
3.1 METODISK TILNÆRMING.....	21
3.1.1 <i>Det kvalitative forskningsintervju.....</i>	22
3.2 FORBEREDELSE & INTERVJU.....	23

3.2.1	<i>Utvalg og rekruttering</i>	23
3.2.2	<i>Et tidlig møte med informantene</i>	24
3.2.3	<i>Utforming av intervjuguide</i>	25
3.3	DATAINNSAMLING	26
3.4	DATAANALYSE	28
3.4.1	<i>Betydning av egen forforståelse</i>	28
3.5	METODOLOGISKE REFLEKSJONER	29
3.6	STUDIENS KVALITET.....	31
3.7	ETISKE OVERVEIELSER OG PERSONVERN.....	32
4.0	PRESENTASJON AV EMPIRISKE DATA OG DRØFTING.....	33
4.1	OPPLEVELSE AV RISIKO.....	34
4.1.1	<i>Oppsummering og drøfting</i>	36
4.2	KONSEKVENSER FOR BARN SOM FØLGE AV MØDRENE RUSMISBRUK	38
4.2.1	<i>For mye ansvar og for lite oppfølging</i>	40
4.2.2	<i>Rusmisbrukets påvirkning av skolehverdagen</i>	41
4.2.3	<i>Oppsummering og drøfting</i>	42
4.3	DEN OFFENTLIGE SEKTOREN SVIKER	45
4.3.1	<i>Skolens manglende kompetanse</i>	46
4.3.2	<i>Oppsummering og drøfting</i>	48
4.4	BETYDNING AV BESKYTTENDE FAKTORER	49
4.4.1	<i>Signifikante andre</i>	49
4.4.2	<i>Vennskap med jevnaldrende</i>	51
4.4.3	<i>Betydningen av egenskaper og ferdigheter</i>	52
4.4.4	<i>Gode verdier og holdninger</i>	54
4.4.5	<i>Oppsummering og drøfting</i>	55
5.0	AVSLUTNING	58
5.1	OPPSUMMERING OG AVSLUTTENDE KOMMENTARER	58
5.2	IMPLIKASJONER.....	59
6.0	REFERANSER.....	61
	INTERNETT	63
	VEDLEGG 1: REKRUTTERING AV INFORMANTER.....	66
	VEDLEGG 2: INFORMASJONSSKRIV.....	67
	VEDLEGG 3: INTERVJUGUIDE	70
	VEDLEGG 4: GODKJENNING OG PROSJEKTVURDERING FRA NSD	71

1.0 Introduksjon

Barn av rusmisbrukere refereres ofte i faglitteraturen som de glemte eller usynlige barna. De blir ofte usynliggjort i familien og resten av samfunnet har derfor vanskeligheter med å avdekke de belastninger og problemer barna eventuelt bærer på (Hansen, 2001; Killén & Olofsson, 2003c). I familier hvor rus er et problem belastes og bekymrer barn seg for rusmiddelinntaket til mor eller far ofte lenge før det blir definert som et rusmiddelproblem hos voksne. Barn forstyrres gjerne ikke av selve inntaket av rusmidler, men påvirkes heller av uro av de atferdsendringene som medfølger når den voksne ruser seg (Holm, 2009). Å stedfeste nøyaktig hvor mange barn i Norge som lever med foreldres rusmisbruk, er vanskelig å si. I henhold til Arbeids- og sosialdepartementets rapport fra 2005 dreide det seg om så mange som 200 000 barn. I en rapport fra Folkehelseinstituttet fra 2011 ble det funnet at om lag 450 000 norske barn lever i en familie hvor minst en av foreldrene er psykisk syk eller har rusmiddelproblemer (Torvik & Rognmo, 2011). Kvello (2010) refererer til at så mange som 230000 barn lever i hjem preget av rusmiddelproblemer. Flere studier viser at barn som lever med foreldrenes rusmisbruk har forhøyet risiko for en rekke problemer og symptomer. Det viser seg gjerne tidlig i livsforløpet. I senere ungdomstid har barn økt sjanse for utvikling av kognitive, sosiale, emosjonelle og psykiske problemer. Om et barn lever med store belastninger i hjemme blir skolen en viktig arena. Skolen kan gi muligheter for gode opplevelser, mestring, og faglig- og personlig utvikling som kan være en beskyttende faktor. Konsentrasjonsvansker, lærevansker og sosialisering blir ofte konsekvensene av foreldres rusmisbruk, barn må slite med på skolen. De lever under vanskelige oppvekstvilkår og trenger derfor hjelp (Benjaminsen, 2014; Holm, 2012).

Ifølge Steen (2015) så har mediene det siste året avdekket mange rystende eksempler på barn som har blitt sviktet av det offentlige. Det finnes i dag en god del forskning innenfor området rusmisbruk og barn, men det finnes fortsatt enda lite forskning på hvordan barna selv opplever omsorgssvikten de lever med. Samtidig har det også blitt trukket frem i offentlige styringsdokumenter, deriblant St.meld. nr. 39 (2001-2002), som påpeker at den viktigste oppgaven i samfunnet vårt er å sikre trygge og gode oppvekst- og levekår for barn og ungdom da hverdagen for noen preges av utrygghet og ensomhet. Omsorgssvikt, vold, rusmiddelmisbruk, mobbing og vansker med å strekke til på skolen er også en del av virkeligheten for noen. Videre nevner St.meld. nr. 39 (2001-2002) at dagens samfunn preges av forandringer, og at barn vokser opp i en tid som er forskjellig fra deres foreldre, noe som også har ført til mer usikkerhet og utydelighet i henhold til viktige normer og verdivalg. Til

tross for positiv utvikling på mange områder, står det som nevnt i stortingsmeldingen at vi fortsatt står overfor store utfordringer i arbeid med å sikre barn og unge gode oppvekstvillkår.

1.1 Bakgrunn for studien

Bakgrunn for valg av tema er sammensatt av flere motiver. Studier, praksiserfaringer, tidligere opplevelser og mine verdier og holdninger har i stor grad påvirket mitt valg av tema. Min forforståelse om temaet barn som pårørende av rusmisbrukere er at det i mange tilfeller er et forsømt område hvor vi oppdager barnet for sent, glemmer eller ikke oppdager barnet i det hele tatt. Dette kan få store konsekvenser for barna det gjelder. Jeg har en oppfattelse om at det fortsatt er mange i dagens samfunn som vegrer seg og som syntes det er et tema det er ubehagelig å gripe fatt i. Hvor en skal henvende seg og hvordan en skal gå frem i en slik situasjon er det mange som ikke vet da de innehar for lite kompetanse om temaet. Samtidig kan tanken om å verne om privatliv føre til at mennesker ikke våger å melde ifra. Bakgrunnen for å skrive om barn som pårørende av rusmisbrukere er at det er et tema jeg har stor interesse for og som jeg har en trang å få vite mer om. Temaet er sentralt og aktuelt i møte med spesialpedagogiske arbeidsoppgaver.

1.2 Formål og problemstilling

Det er i dagens samfunn et stort fokus på hvordan man skal forebygge rusmisbruk og hvilke behandlingsmåte rusavhengige skal få, men hvor mye fokuseres det egentlig på barna til rusmisbrukerne og hvordan blir de ivaretatt? Målet med studien er å få kjennskap og forståelse om hvordan unge voksne opplever å være barn av rusmisbrukere. Ved å rette søkelyset på hvordan barna selv opplever å ha mødre som rusmisbrukere gir det mulighet for offentlige institusjoner og andre instanser til å fokusere mer på forebyggende tiltak og hvordan legge til rette for et best mulig oppvekstvillkår. Min opprinnelige problemstilling hadde ingen tilknytning til om det var mor eller far som hadde rusmiddelproblemer, men da det kom frem i alle tre intervjuene at de alle hadde hatt mødre som rusmisbrukere valgte jeg å spisse oppgavens problemstilling med fokus på mødre som rusmisbrukere. På bakgrunn av studiens tema og aktualisering velger jeg i denne studien å kaste lys over følgende problemstilling: **”Hva har vært utfordrende og hva har vært til hjelp for tre unge voksne med mødre som rusmisbrukere, med særlig vekt på erfaringer fra skolen?”**

Denne studien er viktig av flere grunner, men kanskje den viktigste hensikten må være som nevnt å bidra til at det offentlige skal kunne klare fange opp barna på et så tidlig tidspunkt som mulig. Jeg velger i denne studien å fokusere på informantenes risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer, med særlig vekt på skolen.

1.3 Oppgavens disposisjon og innhold

Oppgaven er bygd opp av fem hovedkapitler. I kapittel 1.0 *introduksjon* gir jeg en presentasjon av tema og gjør rede for bakgrunn for valg av tema. Deretter sier jeg noe om formålet og presenterer problemstillingen for studien.

I kapittel 2.0 *teoretisk forankring* presenterer jeg relevant teori og fagstoff knyttet til min problemstilling. Denne teorirammen blir så utgangspunktet for videre drøfting av empiri. Her presenteres begreper som rusmisbruk, resiliens, risikofaktorer, beskyttelsesfaktorer, skolen og forebygging.

I det neste kapitlet, 3.0 *metode*, tar jeg for meg den aktuelle metoden som er brukt i min studie. Jeg starter med å gjøre rede for metodisk tilnærming og kvalitativt forskningsintervju. Videre beskriver jeg gangen i forskningsprosessen, intervjuforberedelser, gjennomføring og analyse av datamaterialet. Jeg avslutter kapitlet med å vurdere de etiske aspektene og nevner hva som kan bidra til å styrke studiens kvalitet.

I kapittel 4.0 *presentasjon av empiriske data og drøfting*, presenteres og drøftes studiens funn opp mot aktuell teori. Kapitlet er bygget opp med fire hovedkategorier som støttes av enkelte underkategorier. Hovedkategoriene er opplevelse av risiko, konsekvenser for barna som følge av mødrenes rusmisbruk, den offentlige sektoren svikter og betydningen av beskyttelsesfaktorer.

I siste kapittel 5.0 *avslutning* samles trådene ved å gi en oppsummering i henhold til studiens problemstilling, samt noe avsluttende kommentarer og forslag til videre forskning.

2.0 Teoretisk forankring

2.1 Rusmiddelbruk

Rusmidler er et samlebegrep for lovlige og ulovlige stoffer som kan gi rus. Rusmidler har lenge vært et tabubelagt tema, men det har de siste årene blitt mer oppmerksomhet og en større åpenhet omkring rusmiddelbruk hos foreldre. Rusmiddelbruk er noe som rammer mange familier (Kvello, 2010). Om vi skal kunne definere hva et normalt versus unormalt forbruk av rusmidler er kan vi se på hyppigheten som kan vurdere om rusmiddelbruken er et misbruk eller ikke i sammenheng med mengden rusmidler. Om intensjonen er å kose seg i festlig lag eller om det bare er et sug etter å ruse seg av ulike grunner. Kontroll nok til å styre inntak av rusmidlene- når det gjelder tid, sted og mengde og komparentopplysninger som vil si informasjon om personen hentet fra andre. Ansatte i hjelpeapparatet må derfor ha rikelig med kunnskap i både å oppdage og bistå ved rusmiddelbruk. Staten har satt inn tiltak som skal sikre ansatte i hjelpeapparatet å avdekke rusmiddelbruk i familier, i verste fall redusere og få rusmiddelbruken til familien under kontrollerte forhold. Årsaken er rettet mot de alvorlige konsekvensene rusmiddelbruken til familien har på barns utvikling og livskvalitet (Kvello, 2010). *”Foreldres rusmisbruk påvirker et barns atferd og dets fysiske, emosjonelle, intellektuelle og sosiale utvikling”* (Killén & Olofsson, 2003a, s. 59). Kessler mfl. (2005, i Kvello, 2010) henviser til en nyere amerikansk studie som *”(...)viste at 13,2 prosent av befolkningen var alkoholmisbrukere, mens 5,4 prosent ble klassifisert som alkoholavhengige, 7,9 prosent var narkotikamisbrukere, og 3,0 prosent var avhengig av narkotika”*(s. 346). Forskjeller i rusmiddeltype kan også tenkes å ha en sammenheng med tredjevariabler, som utdanningsnivå, nettverk og psykisk helsestatus. På bakgrunn av tallmateriale i Norsk forekomststudier kan vi regne ut at mellom 160 000 og 230 000 norske barn og unge lever under familieforhold preget av rusmiddelbruk. I følge norske funn så regnes alkoholmisbruk som det mest hyppigste rusmisbruket blant foreldre (Kvello, 2010). Jeg vil i det følgende avsnitt formidle kort klinisk og forskningsforankret kunnskap om forskjellige rusmidler som er sentrale i henhold til informantenes uttalelser, om hvilke rusmidler som ble brukt av mor.

2.1.1 Alkohol

Sett fra barnets perspektiv så er alkohol det farligste rusmidlet. Alkohol og tobakk (nikotin) er det rusmiddelet som *”(...) er mest brukt og er dermed en integrert del av det samfunnet vi lever i, av vår kultur og vårt sosiale liv”* (Olofsson & Lindemann, 2003, s. 41). Det er veldokumentert gjennom mange år at alkoholinntak har skadelige virkninger på organene våre, spesielt hjernen, leveren og nervesystemet og alkoholen går ut over personens evne til å

fungere fysisk, psykisk og sosialt. Det er mange mennesker som i dag har et overbruk og er avhengig av alkohol. Et overbruk tilsier at inntaket er skadelig for de. Til tross for alkoholens store plass i samfunnet, er overforbruk og avhengighetsforbruk omgitt av barrierer og tabuer. Å få i stand dialog om alkoholens skadevirkninger og få iverksatt tidlig intervensjon kan derfor være vanskelig å gjennomføre (Olofsson & Lindemann, 2003).

2.1.2 Narkotika

Narkotika er et paraplybegrep for hele gruppen av illegale euforiserende medikamenter og rusmidler. Det er ulike kategorier som er bestemt av lovverket, noen av stoffene har en dempende effekt, mens andre har en stimulerende virkning på hjernen og nervesystemet. Enkelte av de narkotiske stoffene er fremstilt som naturlige stoffer, blant annet heroin, kokain, cannabis og morfin. Andre stoffer er syntetisk, som for eksempel amfetamin, metadon og ketogan. Alle de ulike typene er forskjellige når det kommer til kjemisk sammensetning, men felles for alle er at det påvirker foster under graviditet. Både mor og foster får samme ettervirkninger av de narkotiske stoffene (Olofsson & Lindemann, 2003).

2.1.3 Nervemedisin/sovemedisin

Benzodiazepiner er det medikamentet som blir brukt mest av rusmiddelbrukere innen nervemedisiner. Ifølge Nordegren og Tunving (1999, i Olofsson & Lindemann, 2003) så er stoffene angstdempende, sløvende og avhengighetskapende og anvendes i forbindelse med behandling av angst- og søvnforstyrrelser. Fordi benzodiazepiner brukes av mange brukere i behandling av en rekke symptomer og problemer så er dette et medikament som er blitt lett tilgjengelig, også for rusmiddelavhengig (Olofsson & Lindemann, 2003).

2.2 Rus i hjemmet, hva gjør det med barnet

2.2.1 Hvordan påvirker rusmisbruket foreldrefunksjonene

Killén (2007) trekker frem viktige foreldrefunksjoner som hun anser som svært betydelig i henhold til barnets samspill med foreldre og barn, trivsel, barnets tilknytning og utvikling. Som forelder er det viktig å følge opp barnet på ulike plan. Det å ha evne til å se barnet og akseptere det for den det er, er den mest vesentlige foreldrefunksjonen. ”*Den måten foreldre oppfatter barnet sitt på, har konsekvenser både for den måten det blir behandlet på og hvordan barnet opplever seg selv*” (Killén & Olofsson, 2003a, s. 65). Barn som opplever at foreldrene akseptert det for den det er, forstår det og ser det har et godt utgangspunkt for å utvikle god selvfølelse. Barnet vil oppfatte seg selv slik omgivelsene oppfatter de. Barnet får gjerne et enda bedre grunnlag om det i tillegg har andre omsorgsgivere som ser, lytter og forstår det. Mange opplever denne foreldrefunksjonen som helt avgjørende for et godt nok

foreldreskap. Har ikke foreldrene denne evnen, er det grunn til bekymring (Killén, 2007). Killén og Olofsson (2003a) skriver samtidig at rusmiddelavhengige foreldre ofte vil ha vanskeligheter med å se sine barns behov da de er sterkt opptatt av sine egne. Foreldrene vil da ha da store vansker med å se barna for den det er og akseptere det. En annen viktig foreldrefunksjon er foreldrenes realistiske forventninger til barna sine. Forventningene må være i samsvar med barnet utviklingsnivå og de observerbare og potensielle ferdigheter. Barn av foreldre med rusmiddelproblemer er utsatt når det gjelder realistiske forventninger fra foreldrene. Barna vil oppleve å få stilt urealistisk høye krav, selv om det skulle ha en medfødt sårbarhet. For å kunne trøste barnet når det er lei seg, leve seg inn i hvordan de har det, forstå deres angst og sinne, så er evnen til empati, det å kunne leve seg inn i barnets fantasi og formidle opplevelsen verbalt og i handling avgjørende. Dersom foreldre har vansker med evnen til å se barnet vil også evnen til innlevelse være svingende eller begrenset. Foreldrene vil ikke være i stand til å leve seg inn i barnets smerte dersom det benekter sitt eget skadelige forbruk av rusmidler (Killén & Olofsson, 2003a). En mors rusmiddelavhengighet vil ofte overskygge prioriteringen av barnets grunnleggende behov da det heller velger å prioritere seg selv. Den sistnevnte foreldrefunksjonen er foreldrenes evne til å engasjere seg positivt følelsesmessig i barnet. Det er en avgjørende betydning for barnet at primære omsorgsgivere er i stand til å engasjere seg positivt følelsesmessig i de, i deres læring, gleder, utvikling og sorg. Det å svare på barnets signaler, ved stimulering og respons blir sett på som en viktig ingrediens i et slikt engasjement (Killén, 2007). Evnen til å engasjere seg positivt følelsesmessig kan være sporadisk og avhenge av den rusmiddelpåvirkendes tilstand til enhver tid. *”Foreldrene vil kunne svinge fra manglende følelsesmessig tilstedeværelse til aktivt engasjement, men ofte på egne premisser og ikke nødvendigvis med utgangspunkt i barnets behov* (Killén & Olofsson, 2003a, s. 67).

Killén og Olofsson (2003a) skriver som nevnt at foreldre med psykiske problemer og rusmiddelavhengighet vil ha store vanskeligheter med å fylle disse foreldrefunksjonene. Barn av rusmisbrukere vil være ekstremt utsatt når det gjelder normal foreldrefungering, samt de vil oppleve å få redusert oppmerksomhet på de ulike områdene. Dårlig oppdragelsespraksis blir ansett som en sentral og kritisk risikofaktor. Ifølge Nordahl, Sørli, Manger og Tveit (2005) så er det påvist at mangelfulle foreldreferdigheter er relatert til både nåtidige og fremtidige atferdsproblemer hos barn.

2.2.2 Konsekvenser for barna når foreldrene misbruker rusmidler

Barn av rusmisbrukere er en utsatt risikogruppe. Barna kan få store og alvorlige konsekvenser dersom de vokser opp i hjem hvor rusmisbruk er en del av hverdagen. Ifølge Kvello (2010) så opplyser og tror rusmiddelmissbrukende foreldre at barna er skjermet mot deres rusmisbruk, eller at barna ikke vet om det. Det kommer frem under intervju med barn at de ofte kjenner til misbruket i detalj og rives mellom skyldfølelse av situasjonen og ønsket om å stoppe rusmisbruket. Barn av rusmisbrukere blir ofte instruert om, eller ønsker selv å dekke over foreldrenes rusmisbruk. Det kan ofte bidra til at barnet vikler seg inn i et mønster fylt av løgnaktighet, samtidig som det hindrer barnet nærhet til andre (Kvello, 2010). Et viktig forhold å ta i betraktning i henhold til konsekvenser for barn av rusmisbrukere er foreldrenes erkjennelse om omfang av eget rusmiddelproblem. Om foreldrene ikke er i stand til å erkjenne rusmisbrukets påvirkning av barna deres er det heller *"(...)ingen muligheter for å få foreldrene til å innse hvilken lidelse de påfører barna"* (Killén & Olofsson, 2003b, s. 106). Selv om barnet ikke viser tydelige symptomer på omsorgssvikt eller feilutvikling så må vi ikke tro at barnet kan tåle å være hjemme. Ved å observere samspill og tilknytning lærer vi mest om hvordan barnet opplever sin situasjon (Killén & Olofsson, 2003b). Det viser seg at en stor andel barn av rusmisbrukere ofte er knyttet til rusmiddelomsorgen, barne- og ungdomspsykiatrien og barnevernstjenesten (Kjeldsberg 1999 & Lauritzen mfl. 1997, i Kvello, 2010). En studie viste jo således at over halvparten av barna som levde med foreldre som misbruke narkotika *"(...) og en fjerdedel av barna som levde med alkoholismissbrukende foreldre, utvikler psykiske lidelser(...)"* (Kvello, 2010, s. 352).

2.2.3 Kjennetegn ved barn av rusmisbrukere

Barn som pårørende av rusmisbrukere kjennetegnes ved at de ofte blir preget av kroniske bekymringer knyttet til hverdagslige ting. På grunn av den kroniske bekymringen barnet lever med er det ikke overraskende at barnet plages med hodepine/migrene, magesmerter og anspenhet i muskulaturen. Benekting og bagatellisering av problemet hindrer barnet ofte i å få den hjelpen den trenger (Killén, 2007; Killén & Olofsson, 2003c). Barna rammes ofte av tristhet og angst, noe som kan vise seg åpent, de kan skjule det med overdreven tilpasning eller det leves ut i konsentrasjonsvansker og atferdsproblemer. Det finnes likevel mange barn som klarer seg godt til tross for vanskelige oppvekstvilkår. De kjennetegnes gjerne ved at de er intelligente og har stor sosial kompetanse, samt en relativ god selvfølelse. Det er barn som er svært god på forskjellige områder som blant annet sport, musikk og skole eller lignende (Amendor, udatert; Olsen & Traavik, 2010).

2.2.4 Overtakelse av foreldreroller

En god del barn ender opp med omfattende ansvar og omsorgsoppgaver i familien om de lever i hjem preget av rusmiddelproblemer. Ifølge faglitteraturen så omtales det gjerne som parentifisering eller rollebytte. Valteau et al. (1995, gjengitt i Haugland, 2012) definerer parentifisering som ”*et familieinteraksjonsmønster hvor barn og ungdom tildeles roller og ansvar som innen deres kultur normalt ivaretas av voksne omsorgsgivere*” (s. 94). Dette kan sammenlignes med det Kvello (2010) skriver om at parentifisering innebærer at den voksne drar barnet inn i en voksenverden de ikke er emosjonelt, kognitivt eller sosialt modent for. Ifølge Haugland (2012) så oppstår ofte parentifisering, et rollebytte mellom voksen og barn blant annet i familier knyttet til rusmisbruk hos foreldre. I noen familier hvor foreldre misbruker rusmidler, tar barna på seg følelsesmessige oppgaver som for eksempel å megle i konflikter, trøste foreldrene og gi bekreftelse til foreldre og søsken. Praktiske arbeidsoppgaver som matlaging, husarbeid, stelle søsken, holde orden på økonomien og ta vare på foreldrene under rus eller bakrus er også oppgaver barnet ofte må ivareta. Barna blir stilt ovenfor situasjoner som overskrider deres mestringsevne. Det er ikke overraskende at konsekvenser av rollebytte er negative. Negativt for blant annet barns utvikling, medfører lav selvfølelse, psykiske problemer, skolevansker og uhensiktsmessig identitet (Haugland, 2012).

2.3 Resiliens

Ifølge Gunnestad (2014) er begrepet resilience det engelske ordet for resiliens og har sitt opprinnelige opphav fra fysikkens verden. Begrepet refereres til vår evne til å komme oss tilbake til utgangspunktet etter å ha blitt stukket, bøyd eller presset. Det handler i stor grad om å <<gjenvinne sin form>> som må sees i sammenheng med å utvikle seg positivt, til tross for å ha opplevd motgang, vanskeligheter eller traumer. Resiliens kan ifølge Borge (2010) illustreres ved hjelp av de tre begrepene *gjenopprette*, *oppretholde* og *forbedre*. Ved gjenoprettelse av sin psykologiske fungering prøver man å gjenvinne sin vante atferd etter å ha opplevd alvorlige risikofaktorer på kroppen. Barn som daglig erfarer vanskelige situasjoner på grunn av risikofylt oppvekstvillkår, kan til tross for slike erfaringer opprettholde en relativt tilfredsstillende normal fungering. Barn kan også forbedre sin fungering (Borge, 2010). Resilience blir ifølge Paulsen (2010) direkte oversatt til ”elastisitet”, ”motstandskraft” eller ”seighet”. Resiliens refereres til betydning av god psykososial fungering hos barn til tross for å ha opplevd risiko (Borge, 2010).

Psykologene Emmy Werner og Ruth Smith har foretatt en av de mest kjente og omtalte studiene innenfor feltet. I et samarbeid med andre fagpersoner innenfor helse, utdanning og sosialetat gjennomførte de en langtids undersøkelse av 698 spedbarn født i 1955 på ei øy i Stillehavet kalt Kauai. 210 av barna var allerede før 2 års alderen klassifisert som høyrisikobarn på bakgrunn av at barna hadde blitt usatt for en rekke risikofaktorer. I over 30 fulgte de barna, hvor målet var å identifisere de gjennomgående risikofaktorene og virkningene av mulige beskyttelsesfaktorer. Werner og Smith kartla prosessen om hvilke barn som klarer seg bra og hvilke barn som ikke klarer seg tross for opplevd risiko. Av de 210 høyrisikobarna så var det hele 1/3 som klarte seg bra. (Borge 2010; Gunnestad, 2014; Nordahl et al., 2005; Werner & Smith, 1992).

Resiliens handler som nevnt om barns motstandskraft mot å utvikle psykiske problemer. Det kommer spesielt til syne hos barn som viser effektiv og vellykket tilpasning tross for opplevd krise og truende omgivelser. Alle barn har individuell måte å reagere på i henhold til stress og under utrygge rammer. For å beskrive fenomenet resiliens kan det hjelpe å tenke på de ulike reaksjonsmåtene barn har, hvor de ofte beveger seg fra en positiv pol til en negativ. Om et barn tross for opplevd motgang og vanskeligheter befinner seg ved positiv pol, er det grunn til å tro at barnet er et såkalt løvetannbarn (Borge, 2010). Enkelte teoretikere bruker gjerne betegnelsen løvetannbarn, det usårbare barnet og motstandsdyktige barn om disse barna (Nordahl et al., 2005; Olsen & Traavik, 2010). Andre barn reagerer med avvik og befinner seg gjerne mer mot negativ pol. *"Da kan vi snakke om problemfylt utvikling. Resiliens er altså den positive polen i barns reaksjoner på stress og elendighet"* (Borge, 2010, s. 12).

Kjennetegn ved motstandsdyktige barn

Motstandsdyktige barn kjennetegnes ifølge Nordahl et al. (2005) ved at de tidlig viser temperament som utløser positive tilbakemeldinger fra en rekke omsorgsgivere. Barna blir ofte beskrevet av mødrene som aktive, kjærlige, oppmerksomme, lette å trøste og generelt lette å håndtere. I skolealder beskrives motstandsdyktige barn av deres lærere som flinke til å løse problemer og kommunisere. Barna bruker enhver evne på konstruktiv måte. Werner (1995, i Nordahl et al., 2005) hevder at motstandsdyktige barn ofte er et normalt velfungerende barn med normal intelligens og som tilpasser seg skolens krav og gjør det faglig bra på skolen. Samtidig har barnet spesielle hobbyer eller interesser det utfolder seg i og deler med en venn og av det får en følelse av stolthet. Self-efficacy-mestringsforventning eller å tro på egne krefter og muligheter og positiv selvoppfatning er andre kjennetegn (Bandura, 1997; Olsen & Traavik, 2010). Forskning gjort på området fant at de som klarte seg

bra, var flinke til å planlegge, var selvstendige, hadde høy motivasjon og hadde flere voksne som støttet de (Kvello, 2010; Nordahl et al., 2005).

2.4 Risikofaktorer

Risikofaktorer er en fellesbetegnelse på forhold eller hendelser som forekommer *før* barnet har utviklet problemer, og som er påvist å predikere negative atferdsproblemer (Nordahl et al., 2005). Enkelte risikofaktorer er sterkt knyttet til utvikling av spesifikke vansker, noen knyttet til lidelser, mens andre er knyttet til forskjellige vansketyper (Shanahan mfl., 2008, i Kvello, 2010). Ifølge Befring (2012a) så refereres risiko til sannsynligheten for at noe uønsket eller ubehagelig vil skje. Vi kan for det første aldri være sikre på at noe uønsket vil inntreffe. For det andre så vil den uønskede risikoen ha så negative konsekvenser at det sterkt ønskes å være i forkant med beskyttende tiltak. *”En risikofaktor kan bredt defineres som en hvilken som helst faktor hos individet eller i oppvekstmiljøet som kan assosieres med økt sannsynlighet for negativ psykososial utvikling i fremtiden, for eksempel atferdsproblemer”* (Durlak, 1995, i Nordahl et al., 2005, s. 81). På alle livsarenaer og i de fleste situasjoner finner vi risikofaktorer, noe som spesielt gjelder i barne- og ungdomslivet (Befring, 2012a). Eksposering av risiko fører likevel ikke automatisk til skjevutvikling. Et eksempel kan være depresjon hos foreldrene, noe som blir ansett som en sterk risikofaktor. Barn av deprimerte foreldre utvikler nødvendigvis ikke atferdsproblemer av den grunn (Kvello, 2010). Borge (2010) poengterer at ikke all risiko og alt stress er negativt. Det er påvist at møte med utfordringer og påkjenninger kan bidra til positiv utvikling for barn. Det vises derfor en økt positiv sammenheng mellom stress og mestring. Barn viser ulike reaksjoner på risikoeksponering, fordi det varierer hvor sårbare eller robuste de er i utgangspunktet. Vi kan skille risikofaktorer mellom akutte og kroniske. Vi kaller risikofaktoren akutt dersom det har skjedd en gang, eksempelvis en ulykke eller voldsepisode. Dersom risikoen stadig gjentar seg, noen ganger gjennom flere år, eksempelvis mobbing eller seksuelle overgrep kalles den for kronisk risikofaktor. Gunnestad (2014) påpeker at det gjerne er de kroniske faktorene som har størst innvirkning på barnets utvikling da de foregår over en lengre periode. Det er i mange tilfeller flere risikofaktorer i barns liv. *”Da vil ofte den negative virkningen av de ulike faktorene forsterke hverandre, vi snakker om kumulativ risiko”* (Gunnestad, 2014, s. 326). Om et barn både har en funksjonshemming og en mor som rusmisbruker vil det være mer utsatt. I det følgende avsnittet tar oppgaven for seg tre ulike typer risikofaktorer som påvirkes av hverandre.

2.4.1 Individuell risiko

Individuell risiko omfatter både psykologiske og fysiske betingede egenskaper hos barnet. Risikofaktorer knyttet til individet selv er i mange tilfeller biologisk medfødte problemer, oppståtte problemer fra fødsel og utvikling av tilpasningsproblemer. Eksempler på dette kan være psykisk utviklingshemming, fysiske handicap eller om barnet er prematur (Killén, 2004). Barnets status kan betraktes om barnet er flyktning, barnevernsbarn, offer for overgrep eller immigrant kan ofte knyttes til barnets individuelle risiko. Det er enkelte faktorer som bidrar mer enn andre til å øke sannsynligheten for utvikling av eksternaliserte atferdsproblemer hos barn, deriblant barnets temperament og personlighet (Borge, 2010). *”Temperament er en biologisk betinget faktor som predikerer atferd”* (Nordahl et al., 2005, s. 85). Det er liten sannsynlighet for et barn med rolig temperament, utvikler atferdsproblemer i motsetning til et barn med ”vanskelig” eller ”hissig” temperament. Noen av de sterkeste faktorene for utvikling av atferdsproblemer i førskolealder er impulsivitet, aggressivitet og en uvanlig høy grad av motorisk uro (hyperaktivitet) (Nordahl et al., 2005). Ifølge Borge (2010) så kan et vanskelig temperament hos et barn utløse uønskede reaksjoner på familien som igjen skaper påkjenninger for de voksne som kanskje strever med egne problemer i tillegg.

Resiliensforskningen har vist at et vanskelig temperament kan bidra til å beskytte barn, noe som strider med det folk flest antar, også den nederlandske forskeren Marten deVries (1984, i Borge, 2010) som gjorde en undersøkelse blant småbarn i Afrika. Han som mange andre antok at barn med et vanskelig temperament skulle oppleve å ha en vanskeligere livssituasjon enn småbarn med et lett og utadvendt temperament. Stikk i strid med forventet resultat så fant de at barn med vanskeligere temperament hadde større overlevelsessjansene enn barn med rolig temperament i ekstreme krisesituasjoner. Resiliens bør derfor alltid vurderes i forhold til den kulturelle sammenhengen risikoen forekommer i (Borge, 2010). Kvello (2010) nevner sentrale risikofaktorer primært knyttet til barnet, deriblant individuell risiko som kan oppstå om barnet blir utsatt for omsorgssvikt, seksuelle overgrep eller psykisk og fysisk mishandling. Andre risikofaktorer som knytter seg til barnet er om barnet har vansker med å etablere aldersadekvate vennskap noe som gjelder spesielt fra femårsalderen eller om barnet har en utrygg tilknytningsstil.

2.4.2 Familiebasert risiko

Risikofaktorer i barnets hjemmeforhold er knyttet til de voksne og deres foreldrerolle. Eksempler på slik type risiko kan være om personer i familien har somatiske eller mentale helseproblemer eller et rusmisbruk. Det knyttes til om barna skulle bli usatt for omsorgssvikt

og mishandling, hyppige og alvorlige krangler mellom mor og far og foreldrenes mangelfulle evne til å oppdra barna. Disse punktene er risikofaktorer som påvirker barna direkte da de angår barnas hverdag. Familien rammes også av indirekte risiko, faktorer som kan bidra til å forverre forholdene i hjemme og som kan påvirke barn i sterk grad. Blant annet samfunnsforhold, forhold ved arbeidsplassen, nabolag og nærmiljø (Borge, 2010). Hyppige familiekonflikter, alvorlig krangling i hjemme eller rusmisbruk kan bidra til problematferd hos barn. Barn som opplever familiekonflikter uavhengig av familiestruktur har større sannsynlighet for å utvikle atferdsproblemer enn barn som vokser opp med signifikante konflikter (Nordahl et al., 2005). Barn kontrollerer enkelte hendelser selv, blant annet hvilke venner de har, valg av fritidsaktivitet og steder de liker å oppholde seg, men det er noen risikofaktorer som ligger utenfor barnas kontroll. Ifølge Kvello (2010) så kan risikofaktorer primært knyttet til kjernefamilien være om foreldre selv har vokst opp med omsorgssvikt og eller overgrep. Noe som i mange tilfeller bidrar til at deres barn selv blir utsatt. Rusmisbruk hos foreldrene kan som nevnt under foreldrefunksjoner bidra til å gi barna følelse av avmakt og bidra til alvorlige symptomdannelse. *”Det vektlegges av foreldre som prioriterer rusmidler høyt, bryter grunnleggende forestillinger om hva foreldre skal være for barn”* (Lauritzen & Waal, 2003, s. 26). Om foreldre skulle være arbeidsledig eller uføretrygdet vil dette også kunne påvirke barnets livssituasjon (Nordahl et al., 2005).

2.4.3 Samfunnsmessig risiko

Den tredje gruppen risiko er av samfunnsmessig art, hvilket betyr at barnet påvirkes av risiko fra omgivelsene rundt. Risikofaktorer primært knyttet til mikrosystemene ut over kjernefamilien kan blant annet innebære katastrofer, som ofte inndeles i naturskapte og menneskeskapte katastrofer. Eksempler på naturskapte katastrofer kan være skogbrann, jordskjelv, ras og vulkanutbrudd. Mens menneskeskapte katastrofer er terrorangrep, ulykker med utslitt av atomkraftverk og skyte episoder (Borge, 2010). Videre henviser hun at *”resilient atferd under katastrofer gir viktig kunnskap om normal fungering under unormale forhold”* (Borge, 2010, s. 56). Annen samfunnsmessig risiko som påvirker mange barns oppvekstvillkår er fattigdom, da det er mange samfunn og kulturer som preges av dette. Å vokse opp i samfunn preget av fattigdom kan påvirke barna både fysisk og psykisk, som kan innebære en rekke sykdommer og underernæring. Lavere IQ, kriminalitet, hjemløshet og atferdsvansker er andre innvirkninger av fattigdom (Schaffer, 2000). *”Å forstå resiliensprosesser blant barn som overlever og viser god tilpasning tross hjemløshet og fattigdom, er svært viktig for hjelpearbeidere, fordi det gir innsikt i hvilke tiltak som bør iverksettes”* (Borge, 2010, s. 57). I henhold til sjekklisten 5.5 i Kvello (2010) så kan andre

risikofaktorer knyttet til samfunnet være om nærmiljøet til barn og familie er belastet av mye arbeidsledighet, rusmiddelbruk og kriminalitet.

Risiko i skolen

Ifølge Nordahl et al. (2005) så befinner det seg risikofaktorer også i skolen. Skolemiljøer preget av elever med lave gjennomsnittsprestasjoner, lav skolemotivasjon og «antiskole» holdninger blir ansett som en risikofaktor. Andre skolerelaterte faktorer som bidrar til øke utvikling av problematferd hos elevene er lite responsiv og ikke-støttende klasse miljø, dårlig relasjon mellom lærer og elev og en undervisningspraksis preget av lite struktur, variasjon og engasjement. Norske studier påviser mindre problematferd i skoler der ledelsen har en demokratisk, lærerstøttende og pedagogisk orientering enn i skoler hvor det fokuseres på mer administrative oppgaver fremfor pedagogiske og personalpolitiske oppgaver (Sørli & Nordahl, 1998, i Nordahl et al., 2005). Kvello (2010) skriver at en stor risiko kan være om skolen er preget av mye sykefravær blant lærerne og eller om det ofte er store utskiftninger av de ansatte.

2.5 Beskyttelsesfaktorer

”En beskyttende faktor kan bredt defineres som en hvilken som helst faktor hos individet eller i oppvekstmiljøet som kan assosieres med redusert sannsynlighet for fremtidig negativ psykososial utvikling hos risikobarn. Beskyttende faktorer fremmer kompetanse og positiv utvikling” (Nordahl et al., 2005, s. 81). Beskyttelsesfaktorer bidrar som sagt til å minske risiko for utvikling av vansker når personer er utsatt for risikofaktorer. Beskyttelsesfaktorene kommet tydeligst til syne når risikofaktorene er store fremfor små og når de har pågått over en lengre periode (Kvello, 2010). Ifølge Rutter (1993, i Nordahl et al., 2005) så kan beskyttende faktorer bidra til utvikling av motstandsdyktighet hos sårbare barn på flere måter, blant annet ved å dempe risikofaktorens effekt, minske faren for risikoeksponering, bidra til å redusere negative kjedereaksjoner, fremmer mestring og følelsesregulering og åpner for nye muligheter med mer. Både beskyttelsesfaktorer og resiliens begrepet kan sees på som en positiv motpol til risikofaktorer og sårbarhet (Gunnestad, 2014). Bakgrunnen for å identifisere beskyttelsesfaktorer er ifølge Gjelsvik (2007) knyttet til en forståelse for hvorfor enkelte mennesker ikke påvirkes negativt av risikofaktorene. En beskyttende faktor kan ses på som en tredjevariabel som påvirker sammenkoblingen mellom en risikofaktor og et negativt utviklingsutfall. I likens med risikofaktorer så samvirker og forsterker de ulike beskyttelsesfaktorene også hverandre (Gunnestad, 2014). I de følgende avsnittene velger jeg å ta for meg inndelingen til Kvello (2010) om beskyttelsesfaktorer.

2.5.1 Beskyttelsesfaktorer primært knyttet til individet

Forskning relatert til beskyttende faktorer viser at det er stor enighet om at ”(...)beskyttende faktorer har større betydning for livsløpet og utviklingen til de personer som vokser opp i belastende miljøer, enn hva spesifikke risikofaktorer eller stressende livshendelser i deres liv har” (Werner 1995, i Nordahl et al., 2005, s. 89). Forskningen viser videre at de samme beskyttende faktorene har effekt på tvers av sosial klasse, geografiske grenser og etnisitet. Eksempler på slike beskyttende faktorer kan blant annet være høy IQ, positiv sosial orientering og ha et avbalansert temperament og ha høy verbal intelligens i henhold til aldersadekvat kompetanse. Andre studier viser at jenter som blir utsatt for samme risikofaktorer som gutter i barndommen eller ungdommen, oftere klarer seg i voksen alder (Kvello, 2010; Nordahl et al., 2005).

Ulike egenskaper og ferdigheter

Det er mange undersøkelser som har påpekt medfødte egenskaper hos barnet som beskyttende faktorer. Det kommer frem i flere resiliens studier at organiske forhold knyttet til fødsel, svangerskap og arv viser seg som en signifikant faktor. Det slår ut på gjennom fravær av risikofaktorer og tilstedeværelse av beskyttelsesfaktorer (Waaktar & Christie, 2000). Werner og Smith (1992) fant i sin studie at 1/3 klarte seg bra til tross for å ha tilhørighet i utsatt gruppe. Intelligensen viste seg å være på gjennomsnittlig nivå eller høyere. De tiltrakk seg positiv oppmerksomhet fra foreldre og andre mennesker i omgivelsene ved å ha et lett temperament og være fysisk robuste. Humoristisk sans er også en individuell egenskap som skårer høyt. Evnen til å se det komiske i ting som skjer og skape humoristiske øyeblikk. Professor Sven Svebak påpeker de som har størst sans for humor vil klare seg best under stort press. Han skriver videre at latter og humor får voksne og barn til å slappe av i en stresset situasjon (Gunnestad, 2014).

Det har vist seg å være en beskyttende faktor om barnet mestrer ulike ferdigheter. Det kan blant annet være sosiale ferdigheter, som å være vennlig, be om hjelp, be om unnskyldning, vente på tur eller det kan være ferdigheter i problemløsning. Det innebærer å se ulike løsningsmuligheter, uttrykke seg klart og ha evnen til å lytte. Praktiske ferdigheter blir også sett på som betydningsfulle faktorer for barnet, lage mat, hoppe stikk, spille, tegne, samt gå på ski (Gunnestad, 2014). Det å mestre noe er en vesentlig del av ethvert menneskes autonomiutvikling, selvoppfatning og følelse av egenverd. Noen barn finner seg en nisje ifølge Waaktar og Christie (2000) innenfor en hobby eller interesse de kan bruke sine

ressurser på, som de får positive erfaringer av og mestrer godt. Det vil bidra til å styrke selvpoppfatningen og troen på at «jeg er noe, jeg kan få til mer» om man bevisstgjør barnet på hva det kan og dets ferdigheter og talent.

2.5.2 Mening, verdier og sammenheng i livet

Sense of Coherence (SOC) er oversatt til opplevelse av mening og sammenheng. SOC er et sammensatt begrep av generelle motstandsressurser som Aron Antonovsky fant i søken etter hva som beveger folk mot bedre helse. Han var opptatt av hva som bidro til å fremme helse (salúto-genese) i motsetning til hva som gjør oss mennesker syke (patogenese). Antonovsky var så på jakt etter hvilke faktorer som kunne fjerne, undertrykke eller mildne virkningen av livets stressorer. Sense of Coherence bygger på tre komponenter: 1. *Forståelse* (comprehensibility): hvilken forståelse man har på følelser og daglige situasjoner, 2. *Håndterbarhet* (manageability): være løsningsorientert i det andre finner håpløst, 3. *Mening* (meaningfulness): hvilken grad man har tro på en meningsfull hverdag og ”(...) en kilde til personlig tilfredsstillelse” (Borge, 2010, s. 17). Disse tre elementene er en helhetlig innstilling til hvordan vi ser verden og det som møter oss på veien (Borge, 2010; Gunnestad, 2014; Olsen & Traavik, 2010; Waaktar & Christie, 2000). Resiliens og salúto-genese legger vekt på de prosessene som leder oss mot friskhet og velvære. Begge illustrerer relativ sunnhet hos mennesker som har opplevd risiko på kroppen. ”*Salúto-genese forklarer god folkehelse tross risiko*” (Borge, 2010, s. 17).

Tro, håp og verdier

Det har vist seg i mange undersøkelser av ungdom og voksne at tro, håp og verdier viser seg som beskyttelsesfaktorer. Det er som nevnt av Gunnestad (2014) grunn til å tro at tro, håp og verdier er allmennmenneskelige faktorer som ikke nødvendigvis er aldersavhengig. Det er spesielt viktig for barn som har opplevd store kriser og traumatiske situasjoner å ta vare på barnas naturlige tro og håp for framtiden. Tro og håp gir en driv til å fortsette videre, som har klar tilknytning til verdier. Det vil være avgjørende for barn som har opplevd svikt, kaos og overgrep i nære relasjoner at de opplever at noen relasjoner praktiserer verdier som ærlighet, trofasthet, omsorg og forutsigbarhet. Barn gleder seg ofte til å bli større, oppleve ting, kunne gjøre mer, bestemme mer selv og ser derfor ofte positivt på framtiden (Gunnestad, 2014).

2.5.3 Beskyttelsesfaktorer i familien og det øvrige nettverket

”*Et nettverk kan sies å være den mengden og typen av kontakt som for eksempel et barn har med andre mennesker på mer eller mindre regelmessig basis*” (Gunnestad, 2014, s. 327). Et nettverk inneholder en gruppe mennesker og kan bestå av ulike arenaer, blant annet de barnet

bor sammen med, ansatte i barnehage/skole, frivillige organisasjoner, naboer og venner eller andre slektninger. Betydningsfulle voksne utenfor den nærmeste familien som viser omsorg, støtte og vennlighet virker som en beskyttende faktor (Berg, 2005; Gunnestad, 2014). Et godt fungerende nettverk møter barnets behov for identitet, anerkjennelser, kjærlighet og trygghet, og minsker sårbarheten og øker motstandskraften hos resiliente barn og hos familien som helhet. Barn som pårørende av rusmisbrukere vil klare seg vesentlig bedre dersom det har besteforeldre de kan overnatte hos, eller en god venn i barnehagen eller skolen de kan besøke, se på tv og spise middag sammen med (Gunnestad, 2014).

Minst én trygg tilknytning

Ifølge Gunnestad (2014) så syntes én faktor å gå igjen i all forskning om resiliens: ”*at barnet kan føle at det hører sammen med noen, at det betyr noe for noen, at det er godtatt og elsket (...)*” (s. 328). Det er noe som innebærer at barnet har trygg relasjon til minst én person, minst én person det kan stole på. Den britiske psykiateren John Bowlby skriver at barn har en medfødt evne til å produsere emosjonelle bånd til andre mennesker (Smith, 2006). I praksis så blir mødre ofte sett på som den viktigste tilknytningspersonen for små barn, men det hevdes at mor ikke alltid har de rette egenskapene som gjør de skikket til stillingen grunnet for eksempel rusmisbruk eller psykisk sykdom. Det blir da viktig at barnet har noen andre det kan stole på og ha kontakt med. Det kan eksempel være andre familiemedlemmer som bestemor, bestefar, tante/onkel eller eldre søsken. Det kan også være en nabo, lærer i skolen, fotballtreneren eller liknende – en som ser barnet og som barnet kan stole på og føle seg trygg rundt (Gunnestad, 2014). ”*Med tilknytningsteori menes den atferden som et lite barn viser i forbindelse med adskillelse fra og gjenforening med en bestemt omsorgsperson, særlig atferd som øker sannsynligheten for nærhet til denne personen*” (Smith, 2006, s. 140). Ifølge Kvello (2010) inneholder tilknytning ”attachment” både et opplevelsesaspekt og et atferdssystem, hvor opplevelsesaspektet omhandler hvordan barnet opplever andre mennesker og atferdssystemet handler om hva barn gjør for å søke trygghet. Videre henviser han til en forståelsesmodell som kan sees i sammenheng med tilknytningsteorien. Modellen handler om barns erfaringer til nære omsorgsgivere og hvordan dette preger forholdet til andre mennesker (Kvello, 2010; Smith, 2002). Barn er i utgangspunktet avhengig av voksne for å overleve og tilknytning er et hovedelementet for kontakt med andre mennesker, tilknytning vil derfor anses som en høyst viktig faktor for at barn skal oppnå beskyttelse og omsorg slik at sjansene for overlevelse øker (Killén, 2012).

Professor Mary Ainsworth gjennomførte en langtids undersøkelse av barn i alderen 12-18 måneder om hvordan barn oppsøkte trygghet i fremmede situasjoner. Hun fant tre ulike tilknytningsstiler som hun refererte til med A, B, C og D (Ainsworth, Blehar, Waters & Wall, 1979; van der Horst, 2011). Personer med tilknytningsstil A kan karakteriseres ved egenomsorg. De har gjerne opplevd foreldrene sine som lite responderende og omsorgsfulle, slik at de forsøker å ta hånd om seg selv (Kvello, 2010). Et godt utgangspunkt for trygg tilknytning er når primære omsorgsgivere er forutsigbare og aksepterende og fysisk og emosjonelt tilgjengelig, samt at de tar barnets behov på alvor og tilfredsstillende med trøst og ros – type B. Ambivalent tilknytning er karakteristisk ved type C. Barnet har opplevd varierende og ujevn omsorg. Barn som er utrygge og desorienterte opplever sin omsorgsperson som skadelig ved at de ikke kan beskytte eller tilstrekkelig ta vare på barnet – type D. (Killén, 2004; Kvello, 2010; Smith, 2002, 2006; van der Horst, 2011).

Venner

Nettverksbygging med jevnaldrende står sentralt i resilienstenkningen (Gunnestad, 2014). Det er påvist å ha en beskyttende effekt for barn og unge som lever med belastninger i familien eller nærmiljø, å ha nære, kompetente venner og ha tilhørighet i en gruppe med jevnaldrende (Waaktar & Christie, 2000). Gjennom utvikling av gjensidig, positive og varige vennskap til minst én prososial jevnaldrende er viktig (Kvello, 2010). Ifølge uttalelsen til Quinton, Pickles, Maughan og Rutter (1993, i Nordahl et al., 2005) så påpekes det at gode prososiale vennerelasjoner kan bidra til støtte og positive rollemodeller som kan redusere effektene av uheldige oppvekstbetingelser i hjemmet.

Beskyttende faktorer i skolen

Ifølge Nordahl et al. (2005) så er det funnet i to amerikanske studier av motstandsdyktige barn at «favorittlæreren» i skolen kunne representere en beskyttende faktor ved blant annet å være en god rollemodell, ved at de lyttet til barna og utfordret de og evnet å gi barna et godt utgangspunkt. Samtidig påpekes skole-hjem samarbeid som en viktig faktor for enkelte barns atferdsutvikling. Det kan ifølge tidligere forskning understrekes at faktorer som influerer positivt på elevenes atferd i skolen har mye med skolekulturen å gjøre. Elementer som inkluderer positive forhold kan være: velorganisert og interessant undervisning, mestringsmuligheter, bruk av hjemmelekser og oversikt over elevers utvikling og samstemte og realistiske forventninger til elevers atferd med mer (Nordahl et al., 2005). Kvello (2010) påpeker skolemiljøer preget av inkludering av barnemangfoldet, gode relasjoner mellom barn og voksen, og god struktur og autoritativ klasseledelse som beskyttende faktorer i skolen.

2.6 Skolens pålagte ansvar

For utenom hjemmet så tilbringer barn store deler av sin oppvekst innenfor pedagogiske institusjoner, deriblant skolen. Opplæringslova § 2-1 (1998) pålegger alle barn rett og plikt til 10 års grunnskoleopplæring. Opplæringslova (1998), Forvaltningsloven (1967) og Barnevernloven (1992) er juridiske dokumenter som skolen er pålagt og pliktig til å følge. Dokumentene legger føringer om taushetsplikt, oppmerksomhets- og opplysningsplikten/meldeplikten. Eksempelvis er hvis skolen oppdager omsorgssvikt så er den lovpålagt til å følge § 15-3 i Opplæringslova (1998). Den inneholder pålagte bestemmelser om oppmerksomhets- og opplysningsplikten/meldeplikten. I første ledd § 15-3 legges det føringer på at personalet i skolen skal være oppmerksomme på forhold som kan føre til tiltak fra barnevernstjenesten. Andre ledd i § 15-3 poengteres det at taushetsplikten blir opphørt og kommunens barnevern skal opplyses dersom personalet i skolen har grunn til å tro at det foreligger alvorlig mishandling av et barn i hjemmet eller om det ligger andre føringer på grov omsorgssvikt. Skolen er også pålagt til melde fra om når et barn har vist vedvarende alvorlige atferdsvansker (Opplæringslova, 1998, § 15-3). I henhold til Barnevernsloven (1992) § 6-4 så pikter loven alle offentlige myndigheter til å gi opplysninger om slike forhold.

2.6.1 Samarbeidet mellom hjem og skole

Det viser seg i flere studier at det er stor sammenheng mellom dårlig skole-hjem samarbeid og atferdsproblemer. Det handler ikke om å øke foreldrekontakten, men først og fremst måten man samarbeider på og målrettheten i kontakten som er av kritisk betydning (Nordahl et al., 2005). Det er ifølge lovverk og læreplaner foreldrene som har hovedansvaret for oppdragelsen av barna og skolen skal drive opplæringen i et tett samarbeid med hjemmet (Olsen & Traavik, 2010). I henhold til Kunnskapsdepartementet (2014) så har hjemmet og skolen et gjensidig ansvar i forhold til samarbeid, men skolen står i større ansvar til å ta initiativ og legge til rette for et godt samarbeid. Skole- hjem samarbeid bør omfatte skolens undervisning, det sosiale miljøet i klassen, samt den enkelte elevs læring og utvikling (Olsen & Traavik, 2010).

2.6.2 Skolens hjelpetjenester

”Skolen har både interne og eksterne tjenester som skal arbeide spesielt for elever som har problemer av forskjellige art” (Berg, 2005, s. 93). Spesialpedagogiske tjenester har ansvar for å legge til rette for spesialundervisning for barn og unge som har et behov for det, mens sosial pedagogisk tjeneste skal hjelpe elever med emosjonell og sosial fungering, begge er av skolens interne hjelpetjenester. Eksterne hjelpetjenester skal bistå skolen i å hjelpe elever til å

takle vansker av faglig og psykososial art. De eksterne hjelpetjenestene er: pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT), skolehelsetjeneste, barnevern, sosialtjeneste og spesialisthelsetjeneste. PPT skal for det første arbeide med enkeltelever som trenger spesialpedagogisk hjelp og for det andre arbeide med å tilrettelegge for undervisningen, og arbeide systemrettet i skolen. Personalet i skolen er pliktig til å vurdere om en elev har behov for ekstra tilrettelegging av undervisningen for så å melde sin bekymring videre til PPT som skriver sakkyndig vurdering og vurderer behovet til eleven og gir skolen råd. Skolehelsetjenesten er en lovpålagt helsetjeneste for barn og unge i grunnskole og videregående skole (Berg, 2005; Moen & Svendsen, 2007). Om en elev skulle ha helsemessige problemer har både foresatte, lærere og elever mulighet til å søke hjelp. *”Tjenesten er i hovedsak av forebyggende art ved at arbeidet er rettet mot å fjerne, hindre eller redusere faktorer som kan føre til sykdom eller psykososiale problemer”* (Berg, 2005, s. 96). Sosial- og barnevernstjenesten arbeider for å gi barn og unge et godt oppvekstmiljø. Barnevernstjenesten arbeider forebyggende for at barn og unge ikke skal lide, psykisk, fysisk og forhindre overlast som kan medføre vansker for utviklingen deres, samt bidra til å motvirke vanskelige oppvekstvilkår. Spesialisthelsetjenesten kobles ofte inn når elever får problemer av psykisk art. Spesialisthelsetjenesten er etter utredning av spesifikke vansker pålagt til å utarbeide en individuell plan som omfatter opplæringen i skolen (Berg, 2005; Moen & Svendsen, 2007).

2.6.3 Forebyggende arbeid

Forebygging handler i stor grad om å begrense sannsynligheten for at problemer skal oppstå. Ifølge Befring (2012a) kan forebygging forstås på ulik måte, blant annet *“(...) tiltak for å beskytte barn og ungdom mot forhold som kan medføre, vedlikeholde og kanskje forsterke problemutvikling”* (s. 129). Det vil bidra til endring i de forholdene som opprettholder problemutviklingen om det settes i gang tiltak som bidrar til å begrense forekomsten av problemutviklingen og andre faktorer som påvirker barn og unge negativt (Caplan, 1964). Forebygging omfatter på en annen side *“(...) tiltak som kan bidra til å fremme barn og unges personlige kompetanse til å beskytte seg selv”* (Befring, 2012a, s. 129).

Befring (2012b) refererer til at forebyggende innsats kan sees på som beskyttende tiltak og som utvikling av motstandsdyktighet. Forebygging som beskyttelse kan for mange handle om å skjerme barn og unge for mulige risikofaktorer og tilrettelegge tiltak og andre aktuelle tjenester innenfor helse, omsorg, velferd og opplæringssektoren. Det vil være aktuelt å iverksette forebyggende hjelpetiltak om PP-tjeneste, barnevern, barnehage eller skole skulle

ha mistanke om et lite tilfredsstillende oppvekstmiljø eller om barnet ikke ser ut til å få tilfredsstilt sine dagligdags behov. Det er grunn til å tro at forebygging som beskyttelse bidrar til å gi alle mulighet til å utvikle livskompetanse og tro på at de har en fremtid (Befring, 2012b). Forebygging ved utvikling av motstandsdyktighet i møte med risikofaktorer understreker betydning av personlig kompetanseutvikling. Som Befring (2012a, s. 140) skriver så dreier forebygging blant barn og unge seg om noe langt mer enn bare beskyttelse. ”Det handler om å gi betingelser for personlig utvikling som setter den enkelte i stand til å ta vare på seg selv”. I det følgende avsnitt vil jeg henviser til forebygging på tre ulike nivå.

Allmennforebygging er et sentralt begrep som brukes aktivt innenfor forebygging, også kalt primær forebygging. I arbeid med allmennforebygging jobber man på et universelt nivå, noe som omfatter alle barn og unge. Allmennforebygging handler i stor grad om å hjelpe mennesket til *selvhjelp* (Bloom & Gullotta, 2003). I likhet med allmennforebygging har også probleminnsiktet forebygging, også kalt sekundær forebygging, en sentral og viktig betydning for det forebyggende arbeidet. Ved probleminnsiktet forebygging arbeides det på et selektert nivå. Det omfatter de menneskene hvor det allerede foreligger indikasjoner på at en uheldig utvikling eller situasjon er tilstede (Befring, 2012a). Tertiær forebygging henger tett sammen med probleminnsiktet forebygging. Tertiær forebygging går ut på ”(...) å redusere ytterligere uheldige følger av manifesterte problemer” (Befring, 2012a, s. 132). Høyrisikopersoner blir ofte karakterisert med en tertiær vanske om personen har identifiserte symptomer på negative utviklingstrekk og har en påvist diagnose. Forebygging vil i slike tilfeller skje på et indikert nivå (Tangen, 2012).

2.6.4 Tidlig innsats

Tidlig innsats, også kalt tidlig intervensjon, henger tett sammen med begrepet forebygging. Tidlig intervensjon defineres som tidlig inngripen når en er bekymret og engstelig for et annet menneske. Tidlig hjelp kan bidra til å komme en uheldig utvikling i forkjøpet og/eller redusere problemutviklingen (Helsedirektoratet, 2010). Forebygging karakteriseres for tidlig innsats på bakgrunn av de tiltak som settes inn tidlig i barnets livsløp, det for å skape gode og trygge omgivelser for barnet. Det er med spesiell tanke på støttetiltak for familier når hjemmeforholdene blir vurdert som kritiske (Befring, 2012a). Noen viktige arbeidsoppgaver innenfor det spesialpedagogiske feltet handler nettopp om å være i forkant av et problem, hindre at de øker i omfang, samt avhjelpe og redusere vansker og barrierer som allerede finnes (Midthassel, Bru, Ertesvåd & Roland, 2011; Tangen, 2012). St.mld.nr 16 ((2006-2007), s. 10) beskriver tidlig innsats på to måter: ”Tidlig innsats må forstås både som innsats på et

tidlig tidspunkt i barns liv, og tidlig inngripen når problemer oppstår eller avdekkes i førskolealder, i løpet av grunnopplæringen eller i voksen alder". Tiltakene kan blant annet være sosiale, psykologiske, legale eller medikamentelle med mer og retter seg mot hele befolkningen, risikogrupper eller enkeltindivider. *"I arbeid med tidlig intervensjon, rettes gjerne fokus mot risikofaktorer og beskyttende faktorer på en slik måte at risikofaktorer reduseres og beskyttende faktorer styrkes"* (Helsedirektoratet, 2010, s. 1).

3.0 Metode

3.1 Metodisk tilnærming

Begrepet *metode* kan bli brukt på ulik måte og i ulike sammenhenger. Kleven (2014a) beskriver forskningsmetode som de fremgangsmåtene vi bruker for å belyse de spørsmål vi har stilt, samtidig er det de fremgangsmåtene vi anvender for å få kunnskap. Valg av forskningsmetode avhenger derfor i stor grad av hvordan forskningsspørsmålet er stilt. I denne sammenheng har jeg valgt følgende problemstilling:

BARN SOM PÅRØRENDE AV RUSMISBRUKERE

Hva har vært utfordrende og hva har vært til hjelp for tre unge voksne med mødre som rusmisbrukere, med særlig vekt på erfaringer fra skolen?

Vi velger gjerne den metoden som vi anser som best mulig vil gi oss svar og belyser våre forskningsspørsmål på en faglig og interessant måte. Vi skiller gjerne forskningsmetode inn i tre ulike metoder, kvalitativ, kvantitativ og historisk. Kvalitativ forskningsmetode ser ut til å egne seg som den mest aktuelle metoden for denne studien da den forsøker å få tak i enkeltpersoners tanker og følelser om et fenomen, da det er formålet med studien (Gudmundsdóttir, 2011; Thagaard, 2013).

Studien finner sted innenfor den fenomenologiske vitenskapstradisjonen, som omhandler det å forstå fenomener ut fra perspektivet til de som studeres, samt det å beskrive omverdenen slik den oppleves av de (Postholm, 2010; Thagaard, 2013). Det er derfor viktig å være seg bevisst på egen forforståelse. Samtidig er det vesentlig som forsker å studere feltet med åpne holdninger og legge andre oppfatninger en skulle ha til side og ta inn det som skjer via sansene. Videre tar fenomenologien utgangspunkt i *"(...) den subjektive opplevelsen og søker å oppnå en forståelse av den dypere meningen i enkeltpersonens erfaringer"* (Thagaard, 2013, s. 40). Jeg ønsker i denne studien å oppnå en dypere forståelse om hvordan unge voksne opplever utfordringer med å ha mødre som rusmisbrukere, samt hva som har vært til hjelp til

å komme gjennom en vanskelig situasjon. Dette blir min begrunnelse for valg av et fenomenologisk forskningsdesign for studien.

3.1.1 Det kvalitative forskningsintervju

Ved kvalitativ forskningsmetode ønsker man å gå bak tallenes tale, da metoden verken lar seg tallfeste eller måle (Dalland, 2012). Vi søker gjerne en dypere mening rundt de funn man gjør. En viktig målsetting innenfor denne forskningsmetoden er å oppnå en forståelse av sosiale fenomener, samtidig som vi har fokus på menneskers bevissthet, det indre i mennesket (Gudmundsdóttir, 2011; Thagaard, 2013). Forskeren selv blir derfor det viktigste redskapet i kvalitativ forskning. De mest brukte virkemidlene innenfor kvalitativ metode er intervju og observasjon. For å finne svar på hva som har vært utfordrende og hva som har vært til hjelp for unge voksne av rusmisbrukere, med erfaringer fra skolen valgte jeg å anvende en samfunnsvitenskapelig innsamlingsmetode, intervju som metodisk tilnærming. Det innebærer en nær kontakt mellom forsker og de som studeres. Det bidrar samtidig til å gi en åpning inn til informantenes tankeverden (Røys, 2007). Metoden har jeg valgt fordi jeg mener den på best mulig måte kan gi meg fyldig og rikelig med data og belyse min problemstilling.

Jeg velger ved bruk av intervju som metode å ta bruk den hermeneutiske tilnærmingen, som har sitt opphav fra fortolkningskunsten, ”læren om tolkning” (Hjardemaal, 2014). Dette gjør jeg på bakgrunn av at fortolkning av datamateriell er en stor del av det kvalitative arbeidet. *”Hermeneutikken fremhever betydningen av å fortolke folks handlinger gjennom å fokusere på et dypere meningsinnhold enn det som er umiddelbart innlysende”* (Thagaard, 2013, s. 41). Hermeneutikken vektlegger i stor grad forståelse, tolkning, mening, og analysen har som utgangspunkt at de fenomener som forskers på, må forstås som en større helhet.

For å finne svar på hvordan unge voksne har erfart hva som har vært utfordrende og hva som har vært til hjelp med mødre som rusmisbrukere med fokus på erfaringer fra skolen, har jeg valgt å foreta en retrospektiv undersøkelse av studien. Jeg velger å bruke retrospektive data fra informantenes livshistorier. Noe som betyr at informantene må se seg tilbake når de forteller sine historier. Kjeldstadli (1999) beskriver retrospektiv på måten at vi søker kunnskap om et fenomen på et senere tidspunkt. Vi velger å slutte oss tilbake i tid. Det legger føringer på at respondenten av studien har en god hukommelse da de skal reflektere over egen barndom og oppvekst (Ringdal, 2013). Gunnestad (2009) skriver at vi mennesker samtidig har lett for å glemme detaljer fra fortiden. Minner kan over tid blekne og eller endre seg, men han skriver videre at minner med sterke følelse ofte fester seg lett til minne vårt. Ved bruk av retrospektiv undersøkelse må jeg ta i betraktning at informantene lett kan minnes en vanskelig

tid. Det kan by på utfordringer, men dette er noe jeg i avsnitt metodologiske refleksjoner vil komme nærmere tilbake på. Min begrunnelse for slik undersøkelse blir derfor at jeg ønsker å intervju unge voksne som kan tenkes å ha fått situasjonen litt på avstand, men som samtidig er i stand til å reflektere og huske oppveksten om hvordan det har vært å ha en mor som rusmisbruker

3.2 Forberedelser & intervju

3.2.1 Utvalg og rekruttering

For å rekruttere informanter til min studie, så valgte jeg til å begynne med å skrive et innlegg på Facebook på hovedsiden til linjeforeningen til pedagogikk ved NTNU (se vedlegg 1). På den måten kunne de som ønsket å delta og ta kontakt med meg, og jeg kunne velge de deltakerne som oppfyller studiens kriterier. Ved et slikt følsom og sensitivt tema så krevde det en rekke kriterier og avgrensninger når det kom til utvelgning av informanter. Kriteriene jeg satt for studiens utvalg var:

- Er i alderen 20-30 år
- Har eller har hatt en mor eller far som rusmisbruker
- Husker og er i stand til å fortelle om sine opplevelser

Disse kriteriene har jeg satt fordi jeg ønsker å intervju eldre personer som kan tenkes å ha fått situasjonen litt på avstand, men som samtidig ikke er så gamle at de husker lite av sin tid som barn. Som nevnt tidligere skriver Gunnestad (2009) om at jo eldre man blir desto mer svekkes minnet vårt. Jeg lot vær å gjennomføre intervju med små barn av etiske grunner, samtidig ville det krevd langt mer ressurser. Problemstillingen legger føringer på at vedkommende må ha eller har hatt en mor eller far som rusmisbruker. Det er også til fordel at vedkommende har klart seg bra.

Jeg valgte også å ta i bruk personlig rekruttering, som støttes ved at jeg personlig har spurt bekjente som jeg på forhånd visste hadde stor erfaring og kunnskap om temaet (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2010). Ved slik strategi klarte jeg å rekruttere en informant som sa seg villig til å delta. Å ta i bruk en bekjent informant kan selvfølgelig ha sine fordeler og ulemper, men dette er noe jeg vil diskutere mer om under metodologiske refleksjoner. Andre rekrutteringsstrategier jeg har anvendt meg av er snøballmetoden, som kjennetegnes ved at jeg forhører meg med noen som kjenner noen i målgruppen som kan tenke seg å stille til intervju. Dette lykkes jeg med, og får kontaktinformasjonen til vedkommende (Johannessen et

al., 2010; Thagaard, 2013). Vedkommende sier seg villig til å delta, og etter utveksling av noen e-poster avtaler vi sted og tidspunkt for intervju.

Jeg har valgt i min studie å intervju tre informanter om deres opplevelse av å ha mødre som rusmisbrukere. Kvale og Brinkmann (2015) skriver at vi kun trenger å intervju så mange personer som skal til for å få besvart forskningsspørsmålet vårt. Thagaard (2013) refererer til at kvalitative studier sjeldent benytter seg av store utvalg, da forskeren da får liten anledning til å gå i dybden på de sosiale fenomenene undersøkelsen forsker på, men at utvalget samtidig vurderes i forhold til et <<metningspunkt>>. Min begrunnelse for valg av tre informanter er at jeg ønsker å bevege meg inn i informantenes omverden. Finne en felles essens for informantenes sentrale opplevelse (Postholm, 2010). Informantene har jeg valgt strategisk. Jeg vil intervju personer som har erfaring og kvalifikasjoner om tematikken. Dette kan samtidig betegnes som et typisk utvalg, ved at de er typiske for det fenomenet som skal studeres (Thagaard, 2013). I de neste avsnittene vil jeg kort presentere informantene på grunnlag av hvordan de beskrev seg selv i dag. Alle tre informantene, to kvinner og en mann kom fra ulike steder i Norge. Alle har hatt en mor som rusmisbruker. Fiktive navn vil bli brukt.

Informant 1.

”Øystein” er en mann på snart 26 år. Han har fullført videregående skole og er fremdeles under høyere utdanning. Han er glad i alt som har med sport og gjøre, samtidig som han er glad i å spille dataspill. Han bor sammen med samboer.

Informant 2.

”Marielle” er en kvinne på 25 år. Hun har fullført videregående skole etter andre forsøk og er i dag fremdeles under høyere utdanning. Hun er glad i å strikke, samtidig som hun liker godt å få ta i bruk sine kreative evner. Hun bor sammen med samboer.

Informant 3.

”Annicken” er en kvinne på 26 år. Hun holder fortsatt på med videregående skole etter mange års forsøk på å prøve og fullføre. Annicken er veldig glad i å synge, samtidig som hun liker å ta fatt på vaskebøtta å vaske huset. Hun bor sammen med ei venninne.

3.2.2 Et tidlig møte med informantene

Etter at jeg hadde fått rekruttert alle informantene mine valgte jeg seint på høsten 2015 å avtale et uforpliktet møte med hver og en av de. Fordi tematikken er såpass sensitiv velger jeg å skape et lite bekjentskap før jeg intervjuer de. Det for å sikre at stemningen ikke skulle bli

så anspent og nervepirrende under gjennomføringen. Det kan ofte bidra til en tryggere atmosfære og relasjon oss imellom. Ifølge Thagaard (2013) og Tjora (2010) kan det tenkes at jeg har opparbeidet meg et personlig forhold til informantene fordi jeg valgte å bli bedre kjent med de og situasjonen de er i på forhånd, noe som ofte blir referert til som *nøkkelinformanter*. Det kan tenkes at det gav meg spesielt mye innsikt i deltakernes liv.

3.2.3 Utforming av intervjuguide

Dalen (2011) påpeker viktigheten av å ha tittel og problemstilling godt synlig foran seg i arbeid med intervjuguide. Det bidro til å holde et stødig fokus i arbeid med spørsmålene. Intervjuguiden ble så mitt redskap til bruk under intervjuene (se vedlegg 3). Det finnes ulike typer intervju, blant annet fokusgruppeintervju, åpent, strukturert og det mest brukte, halvstrukturert, ofte kalt semistrukturert intervju (Kvale & Brinkmann, 2015).

Dalen (2011) presenterer <<traktprinsippet>> som modell for utarbeiding av intervjuguide. Prinsippet kjennetegnes ved at man starter intervjuet rolig og i et avslappet tempo, som kan bidra til at informanten får følelse av trygghet. Jeg startet derfor med å forklare hensikten med studien, formålet, om anonymitet og om at vedkommende kunne trekke sitt samtykke når som helst i prosessen uten at dette ville få noen negative konsekvenser. Deretter valgte jeg å starte selve intervju spørsmålet med et introduksjonsspørsmål hvor jeg spør om informanten kan starte med å fortelle kort om sin bakgrunn. Videre valgte jeg å dele spørsmålene inn i disse kategoriene; risikofaktorer, beskyttelsesfaktorer, skolen, dagens erfaringer og avslutning. Jeg valgte avslutningsvis å stille mer generelle spørsmål for å skape en fin avslutning for intervjuet. Det er viktig gjennom hele intervjuet å fokusere mot de sentrale temaene problemstillingen tar for seg. Traktprinsippet kan sees i tråd med et semistrukturert intervju, som jeg har valgt å basere intervjuguiden min på. Jeg syntes det er viktig at spørsmålene jeg stiller gir rom for refleksjon, og at jeg har mulighet til å stille oppfølgingsspørsmål. Hovedtanken bak intervjuet var å stille få og åpne spørsmål. Jeg syntes det var viktig å få frem informantens stemme, hva de syntes har vært viktig (Postholm, 2010; Thagaard, 2013). Jeg utarbeidet likevel på forhånd noen inngående hjelpespørsmål som skulle bidra til at informanten fortalte mer om et emne jeg lurte mer på. Eksempel på slike spørsmål kan være: <<Kan du si mer om...>> eller <<Fortell om...>> (Kvale & Brinkmann, 2015; Thagaard, 2013). Produksjon av gode intervju spørsmål avhenger av den kunnskapen jeg innehar om selve temaet. Det har vært viktig i henhold til intervjuguiden at spørsmålene dekte hele omfanget av problemstillingen min. Jeg valgte å sende informantene skrivet ”forespørsel om deltakelse” og en temaliste for intervjuet noen dager før intervjuet fant sted (se vedlegg 2). Temalisten

innehold sentrale emner/temaer informantene kunne vente seg å bli spurt om. Tematikken for oppgaven er sensitiv, så jeg ville forsikre meg om at informantene i forkant visste sånn cirka hva de kom til å bli spurt om, slik at jeg på noe som helst måte ikke overrasket de med noen ubehagelige spørsmål. Skrivet inneholder hva det innebærer å delta. Informantene fikk ikke se selve intervjuguiden, dette fordi jeg ikke ville at noen av de skulle få sjansen til å forme sine svar på forhånd eller i forkant bestemme seg for å utelukke viktige deler av sannheten.

Ifølge Dalen (2011) bør det alltid foretas ett eller flere prøveintervju, som også kan karakteriseres som en pilotundersøkelse. Det er for å teste ut intervjuguiden, men også for å teste seg selv som intervjuer. Jeg valgte samtidig å sjekke det tekniske utstyret- båndopptaker, hvordan den fungerte, avstand i forhold til lyd og i hvor stor grad støy påvirket båndopptakeren. Den frivillige personen som lot seg intervjuet hadde ingen stor erfaring med selve tematikken, men ut fra tilbakemeldingene så var spørsmålene forståelig og godt formulert.

3.3 Datainnsamling

Informantene fikk selv velge hvor og når de ville bli intervjuet. Jeg kom med ulike forslag på hvor vi kunne utføre intervjuet, grupperom på skolen, hjemme hos vedkommende eller hjemme hos meg selv. De ville alle bli intervjuet hjemme hos meg. Jeg stilte et krav, og det var at intervjuet ikke skulle foregå verken veldig tidlig om morgenen eller veldig sent på kvelden. Intervjuene ble gjennomført i perioden 08-22 februar 2016. Før vi startet intervjuet forsikret jeg meg om at informantene hadde fått informasjonsskrivet, lest igjennom det og avgitt sin signatur. Jeg tilbudte informantene både varm og kald drikke, samt litt sjokolade for å tydeliggjøre min takknemlighet.

Jeg har brukt som nevnt tidligere i oppgaven båndopptaker under gjennomføringene. Ifølge Dalen (2011) så anbefales det sterkt å bruke tekniske opptaksutstyr ved gjennomføring av kvalitativt forskningsintervju. Det er for å ta vare på informantenes egne uttalelser og om det skulle være nødvendig, ta i bruk direkte sitater i oppgaven, noe hver deltaker gav sitt samtykke på. Båndopptaker ble også valgt på bakgrunn av at jeg ville ha helt og fullt fokus på det informanten fortalte. Med det kunne jeg også vise full interesse gjennom non-verbal kommunikasjon, ved blick og kroppsholdninger. Det bidrar ofte til at vi mennesker føler vi blir sett og hørt på samme tid (Drugli & Onsøien, 2010; Gjørund & Huseby, 2009). Jeg valgte å kombinere båndopptaker med notatskriving, men forholdt meg forholdsvis avslappet da jeg visste at intervjuet ble registrert på båndopptakeren. Uttalelser jeg gjerne ønsket å høre mer

om, noterte jeg ned (Thagaard, 2013). *Member check* tok jeg ofte i bruk for å forsikte meg om at jeg hadde forstått uttalelsen informanten fortalte. Jeg tok gjerne i bruk spørresetninger som «Skjønnte jeg det riktig når du sier at...» (Lincon & Guba, 1985). Gjennom intervjuet tok jeg også flittig i bruk *prober*. Oppmuntrende kommentarer i form av kort respons som ja ..., hm ... eller et nikk (Thagaard, 2013). Jeg startet intervjuene med å presentere meg selv, formålet med undersøkelsen og forklarte hvordan jeg ville at intervjuet skulle foregå. Jeg nevnte også oppgavens problemstilling samtidig som jeg poengterte at undersøkelsen anonymiseres og at alle opptak slettes ved oppgavens ferdigstilling. Om informantene ville ha en pause eller vegret seg for å svare på enkelte av spørsmålene, persisterte jeg at de kun måtte gi et tegn at de ikke ville besvare spørsmålet eller si nå trenger jeg en pause. Kvale og Brinkmann (2015) presiserer at de første minuttene av et intervju er helt avgjørende for videre relasjon mellom meg som intervjuer og informant. «Det er viktig at den som intervjuer, umiddelbart gir uttrykk for interesse og respekt» (Thagaard, 2013, s. 110). Når tematikken er såpass sensitiv blir det viktig å skille intervjuet fra en terapeutisk samtale. Jeg må opptre så nøytral som mulig i henhold til informasjonen som presenteres og holde fokus på forskningsintervjuet. Samtidig var det viktig for meg å bygge trygg og tillitsfull atmosfære slik at informantene var i stand til å åpne seg, komme med sine tanker, meninger og refleksjoner (Dalen, 2004; Dalland, 2007). Thagaard (2013) og Kvale og Brinkmann (2015) poengterer at intervjusituasjonen stiller store krav til intervjueren. Jeg bør ha rikelig med kunnskap om temaet resiliens og barn av rusmisbrukere samtidig som jeg bør ha erfaring og kunnskap om menneskelige relasjoner. Gudmundsdóttir (2011) refererer til at det å kunne lese andre menneskers tanker og følelser er en god kvalitet å inneha. Andre egenskaper jeg anså som viktige under intervjuet var å se og lytte til det informantene formidlet. Anerkjennelse, empati og evnen til å vise genuin interesse for det informantene fortalte er viktige egenskaper. Under intervjuet fikk jeg erkjenne hvor viktig inngående hjelpespørsmål kom til nytte, så vel som indirekte spørsmål og andre oppfølgingsspørsmål . «Kan du forteller mer om...» eller «Hva tror du er...». Spørsmålene bidro til myke overganger og flyt i intervjuet. I stedet for å fyre løs med spørsmål valgte jeg å dra nytte av tausheten som middel. Det for at informantene skulle få tid til refleksjon og for å eventuelt følge opp med andre viktige utsagn informantene ikke husket å fortelle med en gang (Kvale & Brinkmann, 2015).

Intervjuene valgte jeg å avslutte med en kort oppsummerende samtale om viktige uttalelser jeg anså som sentrale for oppgavens innhold. Jeg valgte deretter avslutningsvis å spørre om det var noe mer informanten ønsket å fortelle som han/hun mente var viktig å tilføye. Å

avunde intervjuet med et slikt spørsmål kan informanten få følelse av å bli tatt på alvor og at deres opplevelser er meningsfulle. Samtaler om sensitiv tematikk gir gjerne mange inntrykk, og det kan både for intervjuer og informant være godt å samtale litt om emne etter at båndopptaker er skrudd av, noe vi også gjorde. Alle tre informantene gav meg gode og positive tilbakemeldinger og poengterte ofte hvor viktig det jeg skriver om er. De gledet seg alle til å lese den ferdigstilte masteroppgaven.

3.4 Dataanalyse

Transkribering av datamaterialet er ifølge Nilssen (2012) en viktig og sentral prosess. Jeg valgte å transkribere intervjuene allerede samme dag da jeg hadde de friskt i minnet. Jeg overførte intervjusamtalene nokså ordrett, men valgte å transkribere på bokmål for å bevare anonymiteten. Jeg valgte å ta i bruk Grounded theory som analysemetode, som ble utviklet av Barney Glaser og Anselm Strauss (1967) gjengitt i Dalen (2011) og Nilssen (2012). Metoden tar utgangspunkt i det empiriske datamaterialet, hvilket betyr at det er informantens perspektiver og egne oppfatninger som danner grunnlaget for dataanalysen. Det kan sees i sammenheng med en induktiv tilnærming som tar utgangspunkt i å utvikle teori på bakgrunn av datamaterialet, i motsetning til å teste teorier, en deduktiv tilnærming (Nilssen, 2012; Ulleberg, 2002). Grounded theory tar i bruk tre kodingsfaser åpen, aksial og selektiv koding.

Åpen koding handler om å studere datamaterialet nøye og beskrive kort det en ser. Jeg begynte med å analysere intervjuene som helhet, samtidig som jeg noterte ned viktige uttalelser som utpekte seg i henhold til problemstillingen. Deretter valgte jeg å komprimere datamengden, da jeg i utgangspunktet satt med 49 sider data, gjennom å oppsummere det viktigste fra hvert intervjuspørsmål. Jeg trakk så ut sentrale koder av datamaterialet som jeg deretter grupperte i temaer, trukket ut fra intervjuguiden. Slik fant jeg ut hvor hovedtyngden i materialet lå – aksial koding. Ved selektiv koding er hovedoppgaven å finne kjernekategoriene som skal representere forskningens hovedtema. Det handler om å finne en fellesbetegnelse for hver av kodene for så å finne hovedkategoriene som skal representere informantenes stemme utad. Gjennom dataanalysen har mine funn blitt vurdert opp mot både problemstilling og den relevante teorien som belyses i oppgaven (Nilssen, 2012).

3.4.1 Betydning av egen forforståelse

Ifølge Dalland (2012) har vi alltid våre fordommer eller forforståelse med oss inn i en undersøkelse. Det handler om i hvilken grad man klarer å legge sin forforståelse til side. Vi kan alltid prøve å møte fenomenet som studeres så forutsetningsløst som mulig, men vi kan

ikke ifølge Tranøy (1986, i Dalland, 2012) unngå å ha tanker om det. Nilssen (2012) skriver at vår forforståelse omfatter mer enn bare teoretisk rammeverk, men også vår bagasje, verdier og holdninger. Det er viktig å være bevisst på egen forforståelse gjennom hele forskningsprosessen. Klargjøre forforståelsen for seg selv og andre er et viktig faktum. Det handler i hovedsak om å reflektere over egen rolle som forsker, noe som kalles refleksivitetsprosessen. Det at jeg som forsker tar med meg mine erfaringer, kunnskap, opplevelser og teori, kan bidra til å farge datainnsamlingen. Det blir derfor viktig å opptre så objektiv som mulig under hele forskningsprosessen (Dalen, 2011; Dalland, 2012; Postholm, 2010). Jeg må til enhver tid være påpasselig at jeg underveis i forskningsprosessen ikke blir styrt av min egen forforståelse, som for eksempel de teorier, kunnskap og annen litteraturlæring jeg innehar. Det er ifølge Dalland (2012) forhold det er vanskelig å oppnå innenfor humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning. Forskeren utfører selv alle delprosessene i undersøkelsen, samler inn data, vurderer og tolker og har derfor stor påvirkningskraft i henhold til utseende og innhold i oppgaven. For å utføre alle delprosesser så kreves det bevissthet om eget ståsted, egen forforståelse og kontekst. Nilssen (2012) sier at forskerens forforståelse er nødvendig for forståelse fordi vi i forkant av forskningsprosjektet må starte med noen ideer om hva vi skal se etter. *”Forforståelsen gir oss retning i undersøkelsene våre”* (Nilssen, 2012 s. 68).

3.5 Metodologiske refleksjoner

En av utfordringene ved valg av retrospektiv undersøkelse kan være at oppgavens innhold kan oppfattes lite troverdig om informantene velger å uttale seg i form av ”usanne forklaringer”, fordi de ikke er i stand til å huske sin oppvekst eller om de på et vis velger å beskytte sitt sosiale selvværd ved å fremstå bedre enn de egentlig er. Det stilles som nevnt store krav til respondenten av oppgaven ifølge Ringdal (2013), om at han/hun har en god hukommelse. Å ha god hukommelse om fortiden var derfor et viktig kriterium for deltakelse i studien. Dette var noe jeg også på forhånd diskuterte med hver og en av de, så det kan tenkes at informantene, etter frivillig deltakelse ikke har pyntet på sannheten eller fortalt det de tror jeg som forsker ønsker å høre (Thagaard, 2013). Metodelitteraturen har også diskutert hvilken betydning kjønn kan ha for intervjuet. Det gir ofte grunnlag for felles forståelse om forsker og informant er av samme kjønn. Samtidig opptattest det som om de to kvinnelige informantene hadde en lettere tendens å snakke rett fra hjerte. Det sies at vi kvinner ofte forstår oss lettere på hverandre, enn vi gjør av det motsatte kjønn (Thagaard, 2013). Den mannlige informanten opplevdes kanskje litt mer reservert.

Å ta i bruk en bekjent informant kan både ha negativ og positiv effekt for studien. En bekjent kan legge føringer eller begrensninger til hva han/hun velger å fortelle under intervjuet. Det kan tenkes at det som blir sagt under intervjuet i større grad en ellers vil være preget av at situasjonen til vedkommende blir tatt for gitt og at en stor del informasjon dermed forblir taus. Det kan på en annen side tenkes å bidra positivt da informanten på forhånd vet hvem jeg og føler seg trygg på meg, som igjen kan bidra til at informanten ikke vegrer seg for å snakke om fortiden da han/hun allerede vet jeg sitter inne med store deler av historien. En av utfordringene har vært å finne den rette balansen mellom nærhet og distanse til feltet og informanten. Det er ifølge Dalen (2011) spesielt vanskelig i møte med personer som forteller om triste og vanskelige hendelser. Jeg som forsker følte meg i enkelte tilfeller rammet av informantenes skjebner, men prøvde å holde meg så nøytral som mulig. Omgivelsene rundt intervjusituasjonen kan bety mye for kvaliteten på samtalen. Jeg kan påvirke situasjonen i stor grad ved å gjennomføre intervjuet i eget hjem. Jeg må være bevisst på min og informantenes plassering i rommet, et sted der vi får god øyekontakt og sitter bekvemt. Jeg forsikret meg på forhånd om at samboeren min ikke ville komme hjem under gjennomføringen. Det er viktig å tenke på, i henhold til at informantene under gjennomføring ikke trengte å være nervøs for å bli oppdaget for deres deltakelse (Dalland, 2012). Det er som nevnt tidligere vanskelig å si hvorfor alle informantene valgte å bli intervjuet hjemme hos meg istedenfor på et grupperom i skolen eller hjemme hos vedkommende selv. Fra tidligere erfaringer har jeg opplevd å måtte intervju informantene hjemme hos de eller på deres arbeidsplass, noe som kan tyde på at mennesker ofte føler større trygghet på hjemmebane, enn i nye omgivelser. Tematikken er sensitiv, så det kan tenkes å være en utløsende faktor.

Et tidlig møte med informantene kan tenkes å ha påvirket intervjusituasjonen både i positiv og negativ forstand. Det kan bidra positivt om informantene får et godt inntrykk av meg som person. De vil kanskje lettere la seg åpne opp å fortelle om de virkelige hendelsene av å ha en mor som rusmisbruker, om de føler seg trygg på meg. Vi kan tidlig avklare rammene for intervjuet, slik at de føler de kan forberede seg litt mentalt på forhånd. Et møte før intervjuet kan få negative konsekvenser om informantene får et dårlig inntrykk eller en dårlig opplevelse av meg. Det kan fort bidra til et lite og verdiløst intervju om informantene vegrer eller unnlater å svare fordi de får følelse av å ikke kunne stole på meg. Det kan samtidig oppleves negativt om informantene blir såpass trygg på meg ved at de velger å dele litt for mye informasjon, for så i ettertid å angre på at de delte såpass mye informasjon.

3.6 Studiens kvalitet

I et hvert forskningsprosjekt kan man selv spørre seg hvor reliabelt og valid studien er. Litteraturen anvender ulike termer i behandling av begrepene (Dalen, 2011). Validitet knyttes gjerne til forskningsprosjektets *gyldighet*, mens reliabilitet knyttes ofte til om forskningen er utført på en pålitelig og tillitsvekkende måte, *pålitelighet* (Postholm, 2010; Ringdal, 2013; Thagaard, 2013). Validitet sier noe om metoden som er brukt, er egnet til å undersøke det studien har undersøkt (Kvale & Brinkmann, 2015). Kleven (2014b) refererer til innholdsvaliditet, som handler om å gjøre nøyaktige beskrivelser av det jeg vil måle i studien. Validitet styrkes også av om spørsmålene er semistrukturerte, slik at jeg får frem informantenes virkelige opplevelser og kunnskap av å ha en mor som rusmisbruker. For å få full forståelse av fenomenet er det viktig at spørsmålene jeg stiller er av god kvalitet og relevante for oppgavens problemstilling. For å understøtte oppgavens validitet er det også viktig at forsker og informant har et felles forståelsesgrunnlag for forskningsprosjektet før intervjuet starter (Dalen, 2011; Postholm, 2010). *Naturalistisk generaliserbarhet* er ofte et mål for kvalitativ forskningsstudier, som oppnås ved å gi <<tykke>> beskrivelser av det man studerer og av konteksten det studeres i (Tjora, 2010). Postholm (2010) hevder at ved hjelp av tykke beskrivelser kan den kontekstuelle kunnskapen, som ofte er knyttet til en bestemt kontekst, være nyttig og overføres til andre lignende situasjoner.

Begrepet reliabilitet angår om man får samme resultater ved bruk av samme metode gjentatte ganger, *test, retest-teknikken* (Ringdal, 2013). Det kan tenkes at vi sannsynligvis ikke ville fått nøyaktig like svar om en annen forsker skulle intervjuet samme person ved bruk av lik metode. Reliabilitet begrepet kan derfor anses som et lite egnet begrep innenfor kvalitative studier, da det er vanskelig å etterprøve dataens nøyaktighet. Forskerens rolle, det enkelte individ og omgivelsene endres gjerne i tråd med dagens samfunn, som stadig endres (Dalen, 2011). Reliabilitet knytter seg også til hvilke data som anvendes, hvordan de samles inn og hvordan de blir bearbeidet. Det handler i stor grad om datamaterialet er lite påvirket av tilfeldige målingsfeil (Kleven, 2014b).

Tre vesentlige og sentrale aspekt som er med på å styrke studiens kvalitet er systematikk, etterrettelighet og transparens. Systematikk handler i stor grad om å systematisere oppgavens innhold. Samtidig hvordan vi forholder oss til fremgangsmåtene og hvordan vi reflekterer over hvilke avgjørelser som kan være sentrale for å oppnå en helhetlig forståelse av det fenomenet undersøkelsen forsker på (Thagaard, 2013). Etterrettelighet omhandler å kunne kontrollere det som faktisk står skrevet i teksten. Det viser til at man utfører oppgaven så

nøyaktig som mulig. (Johannessen et al., 2010). Transparens er en egenskap i studien som viser til at materialet er gjennomskiktig. Det handler om å være åpen og ærlig i alt jeg gjør. Det er også om hvorvidt og hvordan detaljene i metodisk sammenheng blir presentert og beskrevet for leseren. Stor grad av transparens bidrar til stor kvalitetssikring for studien (Postholm, 2010; Tjora, 2010).

3.7 Etiske overveielser og personvern

Det er essensielt for forskeren å ha et bevisst forhold til etiske problemstillinger gjennom hele forskningsarbeidet i kvalitative studier. Fra utforming av problemstilling, analyse av datamaterialet og til siste publisering (Thagaard, 2013). I forkant av forskningsprosjektet sendte jeg inn søknad til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS (NSD) med spørsmål om undersøkelsen var meldepliktig. Jeg fikk svar at forskningsprosjektet var meldepliktig da jeg skulle foreta behandling av personopplysninger (se vedlegg 4). Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH, 2006) har utarbeidet retningslinjer for hvordan man skal opptre i etisk forstand av et forskningsprosjekt (Dalland, 2012). Det nevnes blant annet at jeg forsker må jeg vise så stor nøyaktighet som mulig i mine forskningsresultater. Samtidig skal jeg til enhver tid respektere informantenes integritet, frihet og medbestemmelse og jeg må arbeide ut fra en grunnleggende respekt for menneskeverdet (Thagaard, 2013).

Jeg har i forkant av intervjuet sendt ut et deltakerskriv om forespørsel om deltagelse som informerer om hva det vil si å delta. I skrevet presiseres det også at informanten til enhver tid kan trekke seg fra forskningsprosjektet uten at det får negative konsekvenser for det (se vedlegg 2). Et annet viktig prinsipp er at informanten har rett på konfidensialitet. Det vil si at informasjon skal behandles anonymt og vil si at verken de eller annet personopplysninger skal gjenkjennes i forskningsprosjektet. All oppbevart datamateriell skal slettes ved ferdigstilt prosjekt (Dalland, 2012; Thagaard, 2013). Det fremheves at forskeren har ansvar for å unngå at den det forskers på skal utsettes for skade eller andre alvorlig belastninger. Man må være bevisst på de konsekvensene forskningen kan ha for deltakerne (Thagaard, 2013). I dette tilfellet er temaet ganske sensitiv, og kan for mange være sårt å snakke om. Intervjuet kan bidra til å bringe frem vonde minner som informanten i forkant hadde fortrenget. Man blir derfor på forhånd nødt til å tenke over hvordan temaet vil påvirke informantene. Når jeg skal intervju unge voksne om deres opplevelse av å vokse opp i hjem preget av rusmidler, må jeg som forsker ta i betraktning at forskningen kan få virkninger for nære relasjoner og privatliv. I den sammenheng er det viktig å verne om å ta hensyn til tredjepart, personer som ikke er

direkte inkludert i forskningen. Det kan oppstå informasjon om langt flere personer enn de som står i fokus for studien. Jeg vil i forkant av intervjuet informere informantene om at de skal prøve så godt det lar seg gjøre om å ikke nevne personopplysninger om andre enn seg selv (NESH, punkt 11, 2006).

4.0 Presentasjon av empiriske data og drøfting

Jeg har intervjuet tre informanter i alderen 20-26 år, to kvinner og en mann. Alle tre har hatt en mor som rusmisbruker, men klart seg relativt godt til tross for vanskeligheter det innebar. De er i dag under utdanning, enkelte med deltidsjobb ved siden av og bor med samboer. De er alle av samme oppfatning om hvordan de ikke vil bli når de selv blir voksne og stifter familie. I henhold til intervjumateriale så vurderer jeg deres nåværende livskvalitet som god, gjennom en hverdag fylt med sunne interesser, venner, familie og andre aktiviteter som unge mennesker bedriver fritiden med.

Målet med studien er å få kjennskap til hvordan unge voksne opplever å ha mødre som rusmisbrukere, hvilke utfordringer det innebar for informantene og hva som har hjulpet de gjennom vanskelighetene, med særlig verkt på erfaringer fra skolen. Alle tre informantene har bidratt til et særegent og innholdsrikt intervju. Ved sammenfatning av intervjuene kom det tydelig frem både likheter og forskjeller. Arbeid med koding og kategorisering av datamaterialet har vært en intens og vanskelig prosess, samt det å finne direkteutsagn som skulle representere informantenes stemme utad. Valget falt til slutt på fire hovedtema med to eller tre undertemaer. Den første kategorien er *opplevelse av risiko*, hvor jeg under dette avsnittet vil starte med å gi en introduksjon av informantene og hvem de har vokst opp med. Jeg vil videre ta i bruk direkte sitater og beskrive de i henhold til hvordan det oppleves av informantene å vokse opp med en mor som rusmisbruker. Andre kategori er *konsekvenser for barna som følge av mødrenes rusmisbruk* som etterfølges av to underkategorier som er for mye ansvar og for lite oppfølging og rusmisbrukets påvirkning av skolehverdagen. Tredje kategori er *den offentlige sektoren svikter* med undertemaet skolens manglende kompetanse. Den fjerde kategorien er *betydningen av beskyttende faktorer* som etterfølges av fire undertema, signifikante andre, vennskap med jevnaldrende, betydningen av egenskaper og ferdigheter og gode verdier og holdninger.

Jeg har valgt en tematisk framstilling av funnene. Det for å tydelig belyse og drøfte informantenes egne opplevelser av hvordan det har vært å vokse opp med en mor som rusmisbruker. ”Du må legge øret til ditt eget materiale og lytte til hva det har å fortelle deg”

(Barbro Sætersdal, i Dalen, 2011, s. 68). En viktig jobb er derfor å tolke og analysere informantenes beskrivelser av egne erfaringer. For å la informantenes historie tre tydelig frem velger jeg å presentere intervjumaterialet i form av direkte sitater, beskrivelser, deretter mine tolkninger. For å vise til et tydelig skille mellom empiri og drøfting velger jeg å presentere all empiri først for deretter å gi en oppsummering av viktige funn og drøfter disse i lys av relevant teori i et nytt kapittel. Dette kapittelet velger jeg å plassere under hver hovedkategori for å tydeliggjøre strukturen i oppgaven. Problemstillingen kan belyses gjennom presentasjon og drøfting av empiriske data: **Hva har vært utfordrende og hva har vært til hjelp for tre unge voksne med mødre som rusmisbrukere, med særlig vekt på erfaringer fra skolen?**

4.1 Opplevelse av risiko

Alle de tre informantene forteller om en oppvekst hvor mor misbruker rusmidler. Øystein beskriver sin oppvekst som krevende. Han har vokst opp som enebarn og med en enslig mor. Han har aldri hatt en farsrolle i livet, men forteller at han ikke ser på det som et voldsomt problem da det er mange barn i dag som vokser opp uten en far. Øystein forteller selv at det er vanskelig å sette et tidspunkt på når det hele starta, men at han kan huske rusmisbruket til mor så lenge han kan huske. Mammaen til Øystein misbrukte en del sovemedisiner og antidepressive medikamenter og blandet disse ofte med litt alkohol.

Marielle forteller om hennes oppvekst som helt ok. Hun hadde greie og trygge rammer frem til mor starta å misbruke alkohol da Marielle fylte 17 år. Marielle er vokst opp med to yngre søsken. Hun som Øystein vokste også opp med en fraværende far. *”Da det begynte å eskalere så var det jo selvfølgelig ikke noe gøy”*. Hun fortalte at hun begynte å merke en del uforutsigbarheter i det mor begynte å misbruke alkohol.

Annicken beskriver sin oppvekst som ganske utfordrende og følte seg ganske annerledes enn alle andre. *”(...) når jeg var liten så visste jeg alt på en måte, jeg skjønnte at noe var annerledes med mammaen min og søstera mi, men jeg ville aldri si det høyt foran folk, så jeg lata som ingenting”*. Annicken er vokst opp med mammaen og søstera si. Annicken forteller at mor misbrukte diverse rusmidler i form av piller også i svangerskapet og at store søstera hennes starta å misbruke sprøyter og slike ting i en alder av 12 år. Da var Annicken bare 3 år gammel. Faren til Annicken flyttet til en annen by på samme tidspunkt som storesøstera starta å misbruke rusmidler. Situasjonen til Annicken endret seg drastisk i en alder av 8, da hun ble plassert i et barnehjem. Da hun fylte 9 år fikk faren til Annicken endelig full omsorgsrett og hun bosatte seg derfor hos far på heltid. Jeg ønsker i første del av problemstillingen å belyse

informantenes egne opplevelser av hvordan det har vært å vokse opp med en mor som rusmisbruker og gi svar på hvilke utfordringer det har medført. Å være barn som pårørende av en rusmisbruker har for alle tre informantene vært en vanskelig og ensom periode. De har opplevd mye vondt og sett mange hendelser hvor mor har vært påvirket i ruset tilstand.

”Det jeg husker spesielt godt er jo egentlig kveldene, (...)etter leggetid for min del da, men det hender jo er ikke alltid man legger seg likevel. Også vet man eller ser man eller høre man ett eller annet vesen som i stua sitter å snakker for seg selv og ja, surrer noe innmari, og er egentlig fjern i forhold til virkeligheten”. (Øystein)

Øystein husker godt de kveldene etter leggetid, hvor han da vet, ser eller hører antageligvis moren sitte å snakke for seg selv og surrer noe innmari som han sier. Hun opptrådte helt fjern i forhold til virkeligheten. Annicken refererer til begrepet trygghet, hvor hun velger å sammenligne seg selv med andre barn som kan tenkes å ha vokst opp uten foreldre som rusmisbrukere. Annicken sier at hun ikke har hatt samme trygghet og støtteapparat rundt seg. Det Annicken forteller stemmer også overens med hvordan Øystein har opplevd sin oppvekst. Han refererer selv til at han kanskje ikke har vært forsørget på samme måten som andre barn uten en mor som rusmisbruker har. Det er tydelig at begge informantene sammenlignet seg selv med andre barn, noe som er helt naturlig for barn å gjøre. Øystein forteller følgende om hvordan han opplevde å ha en mor som rusmisbruker:

”Det har ofte gjort at en bruker mye tid på ting som får deg på andre tanker. For min del har det ofte betydd fotball, det har betydd spilling via pc eller konsoller (...). Det har betydd å være andre steder enn hjemme. Hvis jeg kunne velge, så var vi ofte hos andre når jeg var med kompiser”. (Øystein)

Ut fra det Øystein forteller så kan det tenkes at han prøver å distansere seg fra hjemmet og mors rusmisbruk. Han utøver aktiviteter som får han på andre tanker. Det virker som om Øystein prøver å unnsnippe en virkelighet han ikke vil være en del av. Sitatet kan tolkes som om Øystein ser på det som vanskelig å være hjemme sammen med mor. Han opplever ikke hjemme som et trygt sted å være og prøver derfor å være minst mulig hjemme. Han beskriver videre at det ikke alltid var noe å komme hjem til, å så derfor en løsning i å komme seg fortest mulig vekk fra den verdenen. I likhet med det Øystein forteller så fortalte også Marielle at hun ikke alltid visste helt hva hun kom hjem til når mor var ruspåvirket.

”Altså du kom hjem og så vet du ikke helt hva du kommer hjem til. For hvis mamma da har drukket og blir du møtt med en helt annen stemning for hun har en tendens til å bli både litt hissig eller kverulant eller bare rett å slett slitsom, hun endrer veldig væremåte med en gang hun har drukket”. (Marielle)

”Altså det var to forskjellige virkeligheter for meg det. Det å kunne være med enten venner, pc og fotball og skolen var liksom en verden, også var det de kveldene eller ja, det kunne like gjerne være

dager og som på mange måter ble en annen virkelighet som jeg liksom flyktet litt granne fra".
(Øystein)

Marielle forteller at moren hadde en tendens til å bli både hissig eller kverulant og at hun endret veldig væremåte med en gang hun hadde drukket. Hun sier hun alltid ble møtt med en annen stemning i det hun kom hjem og moren hadde drukket. Som Øystein forteller så ser han på rusmisbruket til mor som en virkelighet og skole, venner, pc og fotball som en annen. Han sier han allerede i ung alder ble god på å skille disse verdenene. Det kan som nevnt tidligere tenkes at han ikke ønsket å ta del i den virkeligheten med mor og hennes rusmisbruk. Jeg valgte å spørre videre om det var noen andre familiemedlemmer som visste om morens rusmisbruk og hva de eventuelt da valgte å gjøre. Felles for to av informantene er at ingen andre familiemedlemmer har valgt å gjøre noe, selv om de hadde en anelse om at enkelte i familien visste om rusmisbruket. Marielle forteller at resten av familien hennes har i veldig mange år valgt og ikke se noe, selv om de har vært bevisst morens alkohol problem. Øystein benevner sin familie som sær og inneslutta.

" Min familie er sær og inneslutta hele gjengen så. Det aner meg vel at det kan ha vært et par stykker til som har visst at ting ikke er helt på stell, men nøyaktig hvem og hva de vet og, nei jeg har ikke den kontakten med, folk har samme etternavn.(...)Hvorfor ikke de har tatt tak i det eller gjort noe med det eller hvorfor ikke jeg har gjort noe med det i forhold til de det har jo vært valgt jeg har tatt underveis, på lik linje som de har tatt deres valg. Om man kanskje lukker øyner og ører og tenker kanskje at det går seg til". **(Øystein)**

Det kan ifølge utsagnet til Øystein tolkes som om han sitter på mange ubesvarte spørsmål om hvorfor verken han eller familien tok noen grep om situasjonen. Men det er grunn til å tro at resten av familien kanskje valgte å lukke øyner og ører i et håp om at det kanskje gikk seg til som Øystein benevner i sin uttalelse.

4.1.1 Oppsummering og drøfting

Gjennom kategorien *opplevelse av risiko* benevner alle informantene ulike utfordringer ved å ha mødre som rusmisbrukere. Det er tydelig at alle har vært preget av en risikofylt oppvekst og at det dermed var stor sannsynlighet for skjevutvikling. Annicken forteller at hun visste at det var noe annerledes både med moren og med søsteren, men at hun aldri ville si det høyt foran folk, så hun lata som ingenting. Rusmiddelbrukende foreldre tror og opplyser om ifølge Kvello (2010) at barna er skjermet mot deres rusmisbruk eller at barna ikke vet om det. Det kommer samtidig frem under intervju med barn at de ofte kjennet til misbruket i detalj, noe som også stemmer overens med Annickens uttale om at hun visste alt. Kvello (2010) skriver videre at om barna i familien kjenner til foreldrenes rusmisbruk, blir de ofte instruert om, eller ønsker selv å dekke over, kanskje i redsel for å bli mobbet eller fysisk fjernet fra familien av

barnevernet. Det kan tenkes at dette var en tanke Annicken hadde da hun valgte å ikke varsle om mores rusmisbruk til noen. Informantene har opplevd mye vondt og sett ulike hendelser hvor mor har vært påvirket i ruset tilstand. Øystein benevner at han spesielt husker kveldene godt. Det er grunn til å tro at moren endte opp ruspåvirket etter at Øystein var lagt for kvelden i et håp om at han ikke skulle få vite noe. Killén og Olofsson (2003a) henviser til at barna ofte har en tendens til å få med seg og forstå det meste som skjer i hjemmet, selv etter leggetid. Barna forstår gjerne mer enn hva de voksne tror. Mange voksne kan likevel greie å skjule problemene sine for resten av nettverket rundt, men det som er usynliggjort for omgivelsene opplever likevel i midlertidig barnet.

Ut fra sitatet til Øystein hvor han forteller han brukte mye tid på ting som fikk han på andre tanker og at han ofte valgte å være andre steder enn hjemme, kan det tenkes at han på en måte ønsket å være minst mulig hjemme, da han ikke alltid visste hva som møtte han når han kom hjem fra skole, fotballtrening eller med venner. I likhet med det Øystein forteller så fortalte også Marielle at hun ikke alltid visste helt hva hun kom hjem til når mor var ruspåvirket. Det kan tenkes at også hun ønsket å være minst mulig hjemme sammen med mor. Killén og Olofsson (2003b) sier at selv om barnet ikke viser tydelige symptomer på omsorgssvikt så må vi ikke tro at barnet tåler å være hjemme. Det kan som nevnt se ut til at Øystein så på det som vanskelig å være hjemme med moren noe som henger sammen med uttalelsen til Killén og Olofsson (2003b). Det kan hende det ligger mer bak utsagnet til Øystein, hvorfor han ikke ønsket å være hjemme kan tenkes å skyldes morens rusmisbruk.

Felles for Øystein og Marielle er at ingen andre familiemedlemmer valgte å gjøre noe, selv om de hadde en anelse om at enkelte i familien visste om rusmisbruket. Det kan ifølge det Marielle og Øystein forteller utgjøre større risikofare for barna. Ved at resten av familien velger å distansere seg fra situasjonen fremfor å hjelpe de (Borge, 2010; Kvello, 2010). Øystein stiller spørsmål ved hvorfor verken han eller resten av familien har valgt å ta noen grep om situasjonen, men forteller at han på lik linje som resten av hans familie har tatt et valgt om å ikke gjøre noe med situasjonen. Uttalelsen til Øystein kan sees i sammenheng med det Kvello (2010) skriver om at barn ofte ønsker å dekke over foreldrenes rusmisbruk. De vil gjerne unngå at resten av omverdenen får vite hvordan barnet egentlig har det i redsel om å bli fysisk fjernet fra foreldrene. Det kan derfor tenkes at Øystein gjennom hele oppveksten har måttet lyve for omgivelsene rundt for å klare å bevare hemmeligheten skjult (Kvello, 2010). Det er grunn til å tro at også Marielle har hatt samme intensjon som det tenkes Øystein har hatt.

4.2 Konsekvenser for barna som følge av mødrenes rusmisbruk

Jeg vil i denne hovedkategorien trekke frem ulike konsekvenser for barna som følge av mødrenes rusmisbruk, og vil gå nærmere inn på to konsekvenser som under intervjuene ble lagt særlig vekt på av informantene. Barn av rusmisbrukere er en usatt gruppe. De kan utsettes for alvorlige konsekvenser dersom de vokser opp i hjem hvor rusmisbruk er en del av hverdagen. Annicken beskriver at hun opplevde veldig mye seksuell misbruk spesielt med en av kjærestene til moren.

"(...)på den her tida så opplevde jeg ganske mye sånn seksuelt misbruk med akkurat de. Mamma gjorde ikke det så klart, men jeg tror hu visste det, men hu måtte jo ha det hu skulle ha, for å ha plass til tanker i hodet og alt sånn". (Annicken)

Hun hadde en anelse om at moren visste om misbruket, men tror at moren valgte å ikke gjøre noe fordi hun måtte ha sin dose av narkotika, noe Annicken mener hun fikk "gratis" av de forskjellige mannfolkene hun har vært sammen med opp gjennom oppveksten. Moren har ifølge Annicken vært arbeidsledig så lenge hun kan huske. Annicken beskriver i sin uttalelse om konsekvensene av morens rusmisbruk:

"Mamma var jo narkoman når jeg var i magen, så når jeg kom ut var jo jeg avhengig av alt det hu hadde hatt i seg, sånn at jeg er ganske sikker på at hun har ødelagt veldig mye av konsentrasjonen for jeg faller ut kanskje hvert fjerde minutt (...), så jeg må liksom konstant sitte å rette meg opp på en måte. (Annicken)

Ifølge sitatet til Annicken så kan de se ut som om konsentrasjonsvanskene skyldes morens rusmisbruk fra da Annicken ennå var i morens mage. Hun benevner at hun faller ut hvert fjerde minutt og at hun konstant må sitte å rette seg opp. Hun forklarer at hun alltid må røre på seg og at det er sjeldent hun ikke gjøre noe med hendene eller beveger føttene noe som kan tenkes å ha sammenheng med den dårlig konsentrasjonsevne Annicken forteller hun har. Julaften og andre høytider generelt nevner Annicken også som en type utfordring. Annicken har aldri vært glad i høytider da familien aldri hatt noe tradisjon på noe. Jeg tolker det som om Annicken kanskje på en måte har følt seg veldig ensom, trist og alene opp gjennom oppveksten. Informantene benevner andre konsekvenser og utfordringer rusmisbruket til mødrene har medført:

"For min del er det mest å se vennene mine med familiene sine. Og ha den der, hva skal jeg si, den der mor-datter-forholdet og i det hele tatt, og det far-datter-forholdet og for det ødelegger jo veldig på hvordan forhold man skal ha til foreldrene da". (Annicken)

”Altså det er jo den utryggheten i form av at hun har denne relativt store adferds endringen som gjør at du vet ikke helt hva du skal forholde deg til og du føler ikke at du har moren din, der og da, det er mer en annen person”. (Marielle)

”Det har nok ført til at jeg har blitt ganske inneslutta, altså jeg har jo ikke prata med så fryktelig mange om det her. Og det har nok ført til det at (...) kanskje mine hobbyer og mine interesser betyr kanskje mer for meg og enn det gjør for mange andre. For det har vært et fristed fra problemer og en verden jeg på mange måter ikke ville ta en del i”. (Øystein)

Annicken uttrykker vanskeligheter med å se sine venner med familiene sine. Det tolker jeg som om hun på en måte skulle ønske situasjonen i hjemmet var annerledes. Hun antyder at hun savner og syntes det er både utfordrende og vanskelig å ikke ha det mor-datter forholdet og far-datter forholdet som de fleste vennene har med sine foreldre. Som nevnt tidligere så sammenlignet Annicken seg ofte med andre barn uten foreldre med rusmiddelproblemer noe som er en naturlig del av barns utvikling i tråd med jevnaldrende.

Marielle refererer i sitatet til morens store atferdsendring ved inntak av alkohol. Atferdsendringene skaper utrygghet i form av at Marielle ikke helt vet hva hun skal forholde seg til. Som hun sier så hadde moren såpass store atferdsendringer at Marielle opplevde å ikke ha moren tilstede, men opplevde henne heller som en annen person. Det kan tydelig tyde på at mengden alkohol var stor. Det å føle utrygghet kommer også frem under intervjuet med Annicken. Annicken forteller at hun har utviklet en nervøsitet i henhold til alt som har skjedd gjennom oppveksten. Hun benevner at hun hele tiden går på vakt, nettopp fordi det har skjedd så mye negativt i livet hennes. Marielle forteller videre at hun aldri avtalte å ha med venner hjem god tid i forveien, da hun aldri visste hva som møtte henne og hvilken tilstand moren var i. Hun gir et uttrykk om at situasjonen i hjemmet var aldeles uforutsigbart, da hun aldri hadde noe fast å forholde seg til. Dette kan støttes opp mot det Øystein sier om at han heller valgte å dra hjem til kompiser enn å ta de med hjem til seg. Det kan tyde på at også han ikke visste helt hva han kom hjem til alltid.

Øystein tror rusmisbruket til mor har ført til at han har blitt ganske inneslutta, noe som han mener har resultert i at han ikke har snakka med så mange om problemet. Han sier videre at hobbyer og hans interesser kanskje betyr mer for han enn det gjør for mange andre barn. Han nevner tilsvarende ganger at han ikke vil være en del av den verdenen med moren og hennes rusmisbruk å velger derfor å distrahere seg selv ved å bruke ekstra mye tid på sine hobbyer og interesser som andre barn uten foreldre med rusmisbruk kanskje ikke ville gjort. Øystein benevner hobbyene sine som et fristed. Jeg tolker det som om han ønsker en virkelighet fri for bekymringer og vonde tanker og en verden han ikke vil være en del av.

4.2.1 For mye ansvar og for lite oppfølging

Opplevd ansvarsfølelse og lite oppfølging fra foreldrene virker å være nokså likt i henhold til informantenes uttalelser. Alle de tre informantene har opplevd å måtte klare seg selv store deler av oppveksten, men at de alle har hatt enkelt personer som har stilt opp for de på ulikt vis. Felles for både Annicken og Marielle er at de begge har opplevd å må ta ansvar eldre/ynge søsken. Annicken beskriver at hun alltid har vært en ”mamma” for sin egen mor gjennom oppveksten. Hun har også i eldre alder opplevd å må ta mammarollen for hennes eldre storesøster.

”Jeg var ikke så mye på skolen og sånn, var ikke så mye oppfølging eller <<har du gjort leksene dine eller hvor er middagen>>. (...) Jeg brukte å gi mattebøkene mine, for når vi var yngre så skrev du rett i bøkene ikke sant. Så jeg gav henne boka mi, så skrev hun bare litt styggere, så gjorde hun alle oppgavene for meg sånn at jeg kunne ha noe å gi, for jeg kunne det jo ikke”. (Annicken)

”Du føler du må klare ting selv og du kan ikke helt regne med henne da. Så du blir veldig selvstendig på en måte. (...)Du blir overlatt til deg selv. Det er også et alternativ, eller du må ta hånd om søstrene dine. Fordi du skjønner at akkurat nå så kan ikke jeg gå i fra dette fordi de trenger en omsorgsperson”. (Marielle)

Det fremstilles ut fra sitatene at både Annicken og Marielle har vært utsatt for store ansvarsoppgaver og lite oppfølging fra foreldrene sine. Annicken forteller om en hendelse som gjentok seg flere ganger. Hun snakker om storesøsteren sin som hun benevner som veldig smart og som hele tiden hjalp Annicken med matematikkleksene fordi hun ikke klarte de selv. Annicken gir uttrykk for at hun ikke mestret matematikkleksene sine og gav derfor disse til storesøster slik at Annicken hadde noe å vise frem til læreren da hun kom på skolen dagen etter. Jeg tolker dette sitatet som om moren til Annicken hadde lite oppfølging av Annicken som barn, da hun selv sier at hun ikke var så mye på skolen. Det kan tenkes at moren til tider ikke visste hun hadde et barn, da moren kanskje var mer opptatt av å ruse seg enn å ta vare på barnet sitt. Marielle nevner i sitatet at hun følte hun måtte klare ting selv og at hun ikke alltid kunne regne med morens støtte og oppfølging. Hun påpeker derfor at hun allerede i tidlig alder ble veldig selvstendig. Det kan tolkes som om Marielle uttrykker at hun i tidlig alder fikk voksenrollen i form av at hun ofte måtte være den trygge omsorgspersonen ovenfor søstrene sine. Samtidig følte Marielle opp til flere anledninger å bli overlatt til seg selv og måtte selv ta ansvar for eget liv. Det kan tyde på at hjemmet til både Annicken og Marielle var preget av lite struktur og forutsigbarhet. Øystein beskriver at han fra veldig ung alder har vært og følt seg mye alene. Noe som også kan tolkes som om hjemmet til Øystein har vært preget av lite struktur og lite oppfølging av moren.

4.2.2 Rusmisbrukets påvirkning av skolehverdagen

Flere studier viser at barn har forhøyet risiko for utvikling av en rekke problemer og symptomer dersom de vokser opp i hjem med rusmiddelproblemer (Benjaminsen, 2014). Jeg velger i intervjuet å spørre informantene om de tror rusmisbruket til mødrene påvirket skolehverdagen og på hvilken måte. Informantene sa følgende om rusmisbrukets påvirkning av skolehverdagen:

”Det påvirket jo meg i form av at jeg hadde ekstremt mye fravær fra videregående. (...) Jeg kjente jo at jeg sleit med å sove(...), jeg kan ikke huske når jeg hadde normalt søvnmønster egentlig. Så det går jo ut over skole og prestasjonen. (...) Jeg droppa jo ut fordi at alt ble for mye. Jeg ble så sliten av alt”. **(Marielle)**

”Den har jo påvirket i forhold til konsentrasjonen. Definitivt. (...) Når du går i skole, eller er i fag og holder på med ting. Så er det sånn her at folk tar ting veldig fort (...) de får med seg det du sier(...), men hvis du har en sånn konsentrasjon som varer i noen minutter og så detter ut, så må jeg spørre litt jevnt hele tiden, så veldig ofte har jeg gått rundt å følt meg utrolig dum. Selv om jeg vet at jeg ikke er dum(...)”. **(Annicken)**

Marielle påpeker i sin uttalelse at rusmisbruket til mor påvirket henne i den forstand at hun sleit med å få sove om natten. Hun kan ikke huske sist hun hadde et normalt søvnmønster. Dette er som hun sier med på å bidra til dårlig prestasjoner i skolen, noe som gjorde at hun endte opp med ekstremt mye fravær fra skolen. Hun droppa deretter ut av skolen fordi det ble for mye for henne. Basert på Marielle sin uttalelse så er det grunn til å tro at mors rusmisbruk påvirket skolehverdagen hennes i stor grad. Hun som Annicken, beskriver konsentrasjonen som et stort problem. Tegn til konsentrasjonsvansker kjenner Marielle til også den dag i dag.

Annicken forklarer at konsentrasjonen er det som definitivt har blitt påvirket i størst grad i forhold til morens rusmisbruk. Hun forteller at hun opplevde å føle seg utrolig dum på skolen, selv om hun vet selv hun ikke er dum. Det var fordi hun ofte opplevde å miste konsentrasjonen etter bare noen minutter og måtte derfor spørre lærer og andre medelever jevnt hva eventuelt oppgaven gikk ut på. På bakgrunn av konsentrasjonen og opplevelsen av dumhet i skolen så sier Annicken at hun mistet store deler av selvtilliten sin. Det gjorde at hun i senere tid valgte å utføre arbeidsoppgaver halvveis, fordi hun hadde en tanke om at denne oppgaven kommer hun ikke til å klare likevel. Hun droppa ut av videregående som hun selv sier fordi hun ikke klarte å fungere uten det vante nettverket av venner. Karakterene var langt unna det vennene hennes hadde så hun kom derfor ikke inn på samme skole.

”Skolen var jo en av de tinga som fikk meg vekk fra en virkelighet som jeg ikke ville være en del av. Skolen har på en måte bidratt til å få tankene over på noe annet (...) Det å stå opp å komme seg på skolen var en glede i forhold til det å være hjemme (...). Skolen var et eneste stort friminutt”. **(Øystein)**

Øystein så i motsetning til Marielle og Annicken positivt på skolen. Skolen for hans del bidro til å få tankene over på noe annet enn morens rusmisbruk. Det å kunne våkne opp om morgenen å kunne reise på skolen var en stor glede i forhold til det å være hjemme. Det kan tenkes at skolen for Øystein hjalp han å distrahere seg fra tanken om morens rusmisbruk. Han påpeker at skolen kanskje indirekte har vært med på å hjelpe Øystein gjennom oppveksten. Skolen var som beskrevet et eneste stort friminutt.

4.2.3 Oppsummering og drøfting

Barn usettes ofte for alvorlige konsekvenser dersom de lever med foreldrenes rusmisbruk. Selv om et barn ikke viser tydelige symptomer på omsorgssvikt eller feilutvikling må vi ikke alltid tro barnet tåler og være hjemme (Killén & Olofsson, 2003b). Annicken forteller om en tid hvor hun ble mye seksuelt misbrukt med spesielt en av kjærestene til moren. Hun hadde en anelse om at moren visste om misbruket, men at hun valgte å se bort i fra det, kanskje i redsel for å ikke få de narkotiske midlene som Annicken sier hun fikk av de forskjellige mennene hun var sammen med. Det er ifølge Kvello (2010) økt sjanse for at rusmisbrukende foreldre forgriper seg seksuelt på sine barn. Det skrives at det er så mye som dobbelt så stor risiko for at rusmisbrukende foreldre utsetter barna sine for det (Walsh mfl. 2003, gjengitt i Kvello, 2010). Selv om det ikke direkte var moren som foregrep seg på Annicken, kan det likevel tenkes at også moren ble misbrukt i ung alder, noe som kan være et tilfelle ifølge (Kvello, 2010). Annicken forteller videre at moren har vært arbeidsledig så lenge hun kan huske. Det er grunn til å tro at morens arbeidsledighet har påvirket Annickens livssituasjon i stor grad (Kvello, 2010). De har kanskje ikke hatt den beste økonomien, noe som ofte hindrer barn i å kunne delta på for eksempel fritidsaktiviteter og skoleturer. Om det stadig er konflikter om pengemangel kan dette bidra til å påvirke barnets atferdsutvikling i negativ retning, noe som tenkes å ha skjedd med Annicken, da hun selv refererte til seg selv som stille og sjenert (Nordahl et al., 2005). Videre benevner Annicken at hun ble preget av morens narkotikabruk da Annicken fortsatt var et foster. Hun måtte som liten alltid røre på seg og at det sjeldent hun ikke gjør noe med hendene eller føttene sine. Olofsson og Lindemann (2003) påpeker dersom mor anvender narkotiske stoffer under svangerskapet kan det bidra til kraftig skadevirkninger på hjernen og nervesystemet til barnet. Mor og foster får samme ettervirkninger av de narkotiske stoffene. Det er derfor grunn til å tro at de narkotiske stoffene har bidratt til store konsentrasjonsvansker for Annicken. Motorisk uro er ifølge Holm (2012) et tydelig signal på at et barn har det vanskelig i hjemmet på grunn av et rusmisbruk. Motorisk uro er samtidig en stor risikofaktor for utvikling av atferdsproblemer forteller Nordahl et al. (2005). Familien til Annicken har aldri hatt noen tradisjon på noe og hun forteller at dette var noe hun ofte tenkte

på også den dag i dag. Det er grunn til å tro at Annicken har følt seg veldig ensom, trist og alene opp gjennom oppveksten. Barn av rusmisbrukere rammes ofte av angst og tristhet, noe som ser ut til å ha skjedd med Annicken, men som har klart å skjule det i form av overdreven tilpasning (Olsen og Traavik, 2010). Kanskje Annicken i lang tid har hatt en skyldfølelse ovenfor morens rusmisbruk (Kvello, 2010).

Sett bra barnets perspektiv så er alkohol det farligste rusmidlet (Olofsson og Lindemann, 2003). En stor utfordring for barn av alkoholikere er den store atferdsendringen som skjer i det et menneske inntar store mengder alkohol. Dette er også noe Marielle uttrykker i sin uttalelse. Ut fra sitatet til Marielle hvor hun refererer store atferdsendringer hos moren da hun inntok alkohol så kan det tydelig tyde på at mengden alkohol var stor. En stor konsekvens som kan forekomme av store inntak alkohol er de plutselig endringer i holdninger til barnet, de kan komme uten forvarsel og uten noen direkte tilknytning til barnets oppførsel (Holm, 2012). Etter hva Marielle uttrykker så kan det tenkes at hun hadde et stor savn etter moren da moren var ruspåvirket, som Marielle sa så opplevde hun moren som en annen person.

En stor konsekvens for Øystein er at han har blitt en ganske inneslutta person som velger å holde det meste for seg selv ved å ikke snakke med noen om morens rusmisbruk. Det kan tenkes at Øystein ikke hadde blitt en inneslutta person dersom han ikke hadde hatt en mor som misbruke rus, men at morens rusmisbruk tydelig har bidratt til endringer i Øysteins personlighet i stor grad. Det noe som på en side kan ha ført til at moren har skapt en individuell risikofaktor for Øystein, da han sier at han har blitt ganske inneslutta og velger å la vær å snakke med noen andre om problemet i hjemmet som ifølge Kvello (2010) er et tydelig kjennetegn på barn av rusmisbrukere. Det er tydelig at alle tre informantene har opplevd en ganske så uforutsigbar oppvekst, preket av mye bekymringer, angst og lite omsorg. Bekymringer over hjemmeforhold kan bidra til å forstyrre barnet sosialt skriver Holm (2012). Hun nevner videre at barn av rusmisbrukere ofte må sjekke forholdene i hjemmet før det eventuelt tar med noen hjem eller avtaler om å være med andre, men at barn med slike hjemmeforhold foretrekker helst å være hos andre venninner eller kamerater.

Alle tre informantene har opplevd mye ansvar og lite oppfølging gjennom oppveksten. De har opplevd å må klare seg selv store deler av livet noe som ofte skjer med barn som lever i familier hvor rusmisbruk er et problem. Både Annicken og Marielle har opplevd å må ta ansvar for eldre og yngre søsken i familien. Annicken har i eldre alder måttet ta mammarollen for hennes eldre storesøster. Haugland (2012) påpeker at parentifisering ofte oppstår i familier

med rusmiddelproblemer. Som Annicken nevner så pådro hun seg omfattende ansvar og omsorgsoppgaver i familien. Hun måtte blant annet ta vare på storesøster til tider, samt moren sin. Konsekvensene av rollebyttet kan sees i forbindelse med det neste sitatet Annicken forteller om. Det kan se ut til at konsekvensene av rollebyttet medførte lav selvfølelse og skolevansker for Annicken, da hun opplevde store konsentrasjonsvansker (Haugland, 2012). Felles kvinnene er at de begge har vært utsatt for parentifisering. De har opplevd å må ta mye ansvar i hjemmet og omsorg ovenfor søstrene sine. De føler de begge måtte klare seg selv store deler av oppveksten. Det er derfor grunn til å tro at kvinnene selv måtte stå til ansvar å få i seg mat og komme seg på skolen. Samtidig kan det tenkes at de måtte ta vare på foreldrene under ruset tilstand eller bakrus (Haugland, 2012).

I forbindelse med foreldrefunksjonene kan det se ut til at det har vært en stor svikt. Ifølge uttalelsene til Annicken og Marielle så strider mødrenes handlinger i mot de grunnleggende foreldrefunksjonene en bør inneha ved omsorg av et barn. Som foreldre til et barn bør de praktisere viktige foreldrefunksjoner, som blant annet evnen til å se barnet og akseptere det for den det er, noe som er den mest vesentlige foreldrefunksjonen en foreldre kan ha (Killén, 2007). Det er en avgjørende betydning for barnet at primære omsorgsgivere er i stand til å engasjere seg positivt følelsesmessig i de, i deres læring, gleder, utvikling og sorg. Det er noe som strider i mot det mødrene faktisk har valgt å praktisert i deres hjem. Kvinnene har som sagt måtte klare seg store deler av livet selv og ta ansvar for eget liv (Killén, 2007; Killén og Olofsson, 2003a).

Øystein forteller også at han i veldig ung alder både har vært og følt seg mye alene. Det er grunn til å tro at også han har vært preget av lite struktur og lite oppfølging av moren. Barn som pårørende av rusmisbrukere kjennetegnes nettopp dette, de får et tidlig ansvar for seg selv og må ta ansvar for egenomsorgen, noe som igjen kan sees i sammenheng med tilknytningsstilen A som Øystein så ut til å ha til moren sin, som går på at de opplever foreldrene lite responderende og omsorgsfulle (Ainsworth et al., 1979; Killén, 2007; Killén og Olofsson, 2003c; van der Horst, 2011). Også her kan det anses som at det var svikt i de grunnleggende foreldrefunksjonene til moren, da kan benevnes at han har vært og følt seg mye alene.

Ifølge Holm (2012) så kan barn slite med både læring, konsentrasjon og sosialisering i skolen. I henhold til mødrenes rusmisbruk og dens påvirkning i av skolen for informantene så kan det tydelig se ut som om rusmisbruket har bidratt til store konsentrasjonsvansker spesielt for to av

informantene, Marielle og Annicken. Marielle forteller at hun også den dag i dag sliter med konsentrasjonsvansker. Det kan sees i forbindelse med hva som kjennetegner barn av rusmisbrukere. Det kan tyde på at Marielle ble preget av kroniske bekymringer i hverdagen noe som førte til at hun sluttet på skolen. Barn rammes ifølge Amendor (udatert) og Olsen og Traavik (2010) ofte av tristhet og angst noe som kan leves ut i konsentrasjonsvansker, noe Marielle uttrykker at det gjorde.

På grunn av de store konsentrasjonsvanskene som nevnt av Annicken i sitatet ovenfor hadde hun ikke like bra karakterer til å komme inn på samme skole som resten av vennegjengen. Holm (2012) refererer til barn som lever med mye bekymringer i hjemmet og at lærerne i skolen opplever barna som ukonsentrert, samtidig som de har vanskeligheter med å følge med og huske på det læreren sier. På en side burdet dette vært en rød varselampe for lærerne i skolen. Annicken klarte sjeldent å få med seg det læreren formidlet samtidig som hun jevnlig henvende seg til læreren om å få informasjonen repetert. På en annen side så besitter skolen lite kompetanse på å avgi kjennetegn på barn av rusmisbrukere (Ranes og Ødegaard, 2013). Samtidig er det grunn for å tro at Annicken hadde klart å få konsentrasjonen under kontrollerte forhold dersom lærerne hadde tatt tak i problemet på et tidlig tidspunkt, eventuelt ved ekstra tilpasset opplæring i skolen.

4.3 Den offentlige sektoren sviker

Ifølge uttalelsene til to av informantene så var det ikke bare skolen som sviktet, men også andre deler av den offentlige sektoren. Jeg velger å ta med et sitat fra Annicken, da jeg mener det er viktig å se på den totale opplevelsen til Annicken og hennes utfordringer med den offentlige sektoren. Videre velger jeg å beskrive kort Marielle sin opplevelse i møte med barnevernssektoren

"Tok de meg til sånn barnepsykolog, ehh, jeg kan bare huske jeg har vært der tre ganger, pappa sa at de bare "sa at de kunne ikke hjelpe meg noe mer, de kunne ikke gjøre noe" så var det ferdig. Så gikk det noen år til, så tror jeg pappa fikk en sånn følelse at jeg måtte ha hjelp igjen da, for jeg var veldig stille, jeg snakka jo ikke om noe. Så, de sendte meg til en psykolog da, men fortsatt så kunne jo ikke jeg åpne meg, jeg hadde jo ikke den evnen til å snakke om ting eller å si høyt, så jeg var bare to timer til han så sa han bare att " hun hadde det helt greit hun, så det var ikke noe jeg kunne gjøre liksom"(...) så tok de ikke å gikk i dybden på det nei, for å prøve å fikse noe". (Annicken)

Ut fra det Annicken beskriver så gikk hun allerede i tidlig alder til barnepsykolog, men kan huske å ha vært der kun tre ganger. Faren forklarte Annicken at barnepsykologen sa de ikke lenger kunne hjelpe Annicken og at det ikke var mer de kunne gjøre. Noen år etter sendte faren til Annicken i samråd med andre instanser henne tilbake til en psykolog, i håp om at hun

ville åpne seg og snakke om følelsene sine. Enda hadde ikke Annicken evnen til å snakke om ting høyt eller åpne seg, så hun var ikke hos psykologen mer enn to timer før de sa « hun hadde det helt greit hun, så det var ikke mer vi kunne gjøre». I henhold til det Annicken forteller så kan det tenkes at hun opplever følelsen av å ikke bli sett og hørt. Hun får en følelse at de ikke gidder å bry seg. Noe som kan tenkes å øke risikoen for psykiske plager med mer. Selv om en liten jente ikke forteller noe som rører deg eller som er forferdelig med en gang, så betyr ikke det at man ikke åpner seg etter hvert, forteller Annicken. Annicken har med det opplevd å bli sviktet av den offentlige sektoren hele to ganger, men håper at ting har endret seg på feltet ettersom det er en del år siden Annicken opplevde å bli sviktet.

Marielle har selv opplevd å bli sviktet av den offentlige sektoren. Hun har i senere tid valgt å sende en bekymringsmelding angående situasjonen i hjemmet til barnevernet, da Marielle har en yngre søster som bor sammen med moren som fortsatt periodevis misbruker alkohol. Barnevernet valgte å henlegge saken. Marielle kan som hun selv sier etter endt forsøk på å få moren til å slutte å misbruke alkohol krysse fingrene for at ting ordner seg for den yngste søsteren og være en god omsorgsperson og storesøster når hun blir eldre.

4.3.1 Skolens manglende kompetanse

Det kom tydelig frem under intervjuet med både Annicken og Øystein at skolen har vist liten interesse og vilje til å avdekke omsorgssvikten de har blitt utsatt for, men at de samtidig har hatt en anelse om at skolen visste noe. Samtidig nevner både Annicken og Marielle sier at man skal være forsiktig med og ikke anklage noen før man eventuelt har noe konkret bevist på at det foreligger omsorgssvikt i hjemmet. Marielle refererer også til ”normalitetsbegrepet”, hvor hun påstår at det er vanskelig for skolen å dra frem et ”normalt barn” og si, «sånn her skal det være» fordi det er så ulikt fra hvert hjem. Det kan som Marielle sier skape mer bekymringer blant barn enn nødvendig. Videre forteller Øystein og Annicken følgende om skolen:

”(...)verken skolen som en enhet eller organisasjon eller enkelt personer i skolen har ikke vært noe til hjelp sånn sett. Skolen har ikke evne, kapasitet, ressurser til å klare å fange det opp, men så var nok ikke jeg den typen som gav noe særlig kjennetegn heller. (...) Nå har det seg sånn at jeg er nok ikke den eneste gode skuespilleren i familien, så jeg tror nok mamma klarte å holde det unna skolen”. (Øystein)

”Jeg husker nesten ikke at jeg var på skolen. Jeg kan huske sånn at jeg var mye i skolegården og for så å gikk ut av timen og sånn ting, men jeg kan ikke huske så veldig mye av undervisningen(...). Også kunne jeg glemme at jeg gikk på skolen av og til da, så jeg var ikke på skolen nesten på et halvt år. (...)Så når jeg kom tilbake på skolen da, når jeg kom på at jeg gikk på skole, så kom jeg tilbake å da var jo plassen min tatt da. Så da sa jo læreren til meg at «vi trodde du hadde slutta vi?»».” (Annicken)

Øystein forteller at verken skolen eller enkelt personer i skolen har vært til noe hjelp. Som han sier så tror han ikke skolen har kapasitet eller ressurser til å fange opp barn som pårørende av rusmisbrukere, men påpeker at han ikke var den typen som gav noen tydelige kjennetegn. Øystein refererer seg selv som god skuespiller, samtidig som han benevner moren som god på å holde ting skjult, da også for skolen. Sitatet kan tolkes som om Øystein på en måte ikke ville at skolen skulle vite om rusmisbruket til mor, men at han på en annen side ønsket at skolen skulle avdekke det slik at han ikke lenger trengte å leve med store bekymringer.

Ifølge uttalelsen til Annicken så beskriver hun at hun nesten ikke var på skolen på bortimot et halvt år. Hun husker lite av skolehverdagen og kunne ofte glemme at hun i det hele tatt gikk på skolen. Det kan tenkes at selv i en alder av 7 år så var det mye som foregikk i hjemmet. Det kan tolkes som om hun hadde mye i tankene på den tiden, som gjorde at hun glemte hun gikk på skolen. Da hun så kom tilbake på skolen forteller Annicken at den faste plassen i klasserommet var tatt av et annet barn. Læreren lurte derfor på om Annicken ikke hadde slutta på skolen. Jeg valgte å spørre Annicken videre om skolen visste om rusmisbruket til mor, da hun hadde vært borte fra skolen over et halv år.

”Aner ikke. Jeg er veldig usikker på, altså jeg tror at de visste det. At de var klar over at det var noe, noe som ikke stemte på en måte. Men at de ikke gjorde noe. Tror ikke det var så mye samarbeid, jeg tenker at hvis det var ett bra samarbeid så burde de nesten ha gjort noe, (...) for lenge siden. Eller så er det jo bare at de bare ignorerte og ikke ville gjøre noe med det, det er vel det som er det mest sannsynlige. Hvis ikke en forelder møter opp i det hele tatt så bør de jo ha sagt ifra.” (Annicken)

Ut fra sitatet så tror Annicken selv skolen visste om morens rusmisbruk og at de viste det var noe som ikke stemte, men at de valgte å ignorere problemet noe som er det mest sannsynlige sier hun. Hun påpeker et dårlig hjem/skole samarbeid. Annicken uttrykker hvis det hadde vært et bra samarbeid mellom hjem og skole så burde skolen ha gjort noe for lenge siden. Noe som kan tyde på at det var lite samarbeid de i mellom. Annicken fikk også påvist lese- og skrivevansker i tidlig alder og lærte ikke å lese før hun gikk i fjerde klasse. Da oppstår det ofte et tett samarbeid mellom skole og hjem dersom slike situasjoner oppstår. Dette for at skolen skal kunne legge til rette på en best mulig måte. Ut fra det Annicken forteller så ble det verken gjort tiltak eller det ble noen bedringer. Så det er tydelig at samarbeidet mellom hjem og skolen har sviktet. Øystein forteller også at det ikke forelå noen annen dialog utenom det normale skolen snakker med foreldrene om, fag, oppførsel og orden. Det var ingenting som han sier som tyda på at skolen visste om morens rusmisbruk.

4.3.2 Oppsummering og drøfting

Under denne kategorien har det kommet frem som et resultat at den offentlig sektoren har sviktet på ulike plan og den har vist lite engasjement i å prøve å avdekke og hjelpe informantene. Ifølge juridiske dokumenter som opplæringslova (1998) og barnevernsloven (1992) så er det offentlige styrings dokumenter skolens ansatte er pålagt og pliktig til å følge. I henhold til Opplæringslova (1992) § 15-3 så er skolen forpliktet til å opplyse og samarbeide med hjelpeinstanser som barnevernstjenesten når det er mistanke om omsorgssvikt. Det kommer likevel frem i en masteravhandling at hele 6/10 ansatte i skolen har mistenkt omsorgssvikt, men som det ikke er meldt fra om (Ranes og Ødegaard, 2013). St.meld. nr. 18 (2010-2011) refererer til betegnelsen ”fange-opp følge-opp” som innebærer at ansatte i barnehage og skole må inneha verktøy som hjelper og støtter barn som gir tegn til skjevutvikling. Likevel ser det ut som barnehagene i liten grad oppdager og reagerer på problemer hos barn og at problemene ikke oppdages før barna går skolen (NOU, 2009: 18). Det kan tenkes å stemme, at problemene til barn ikke oppdages før i skolen, men det strider likevel i mot informantene uttalelser om at skolen oppdager eller reagerte på problemene eller kjennetegnene deres. Raner og Ødegaard (2013) fant som funn i sin masteravhandling om at ansatte i skolen besitter lite kompetanse om omsorgssvikt. Et resultat av masteravhandlingen oppgis det at hele 6/10 mener de får utilstrekkelig eller svært utilstrekkelig faglig påfyll vedrørende omsorgssvikt under utdanningen. Det kan derfor tenkes at skolen til både Annicken og Øystein har hatt for liten kompetanse på feltet til å tørre å gjøre noe med saken og velger derfor å se bort i fra problemet. Det er grunn til å tro at en del skoler velger å se bort fra deres pålagte ansvar da de besitter liten kompetanse. Likevel ville det hjulpet langt flere barn dersom skolen, selv med liten kompetanse hadde meldt fra om problemene på et tidlig stadiet.

Marielle refererer til ”normalitetsbegrepet” og mener det er vanskelig for skolen å henvise til et ”normalt barn” da alle hjem praktiserer omsorg forskjellig. Det kan som hun sier skape mer bekymringer blant barna. Et større fokus på allmennforebygging kan tenkes å være reddende for mange barn som lever under omsorgssvikt. Det kan bidra til å minske tabuet og skammen rundt. Om elever lever i frykt for å bli fjernet fra hjemmet vil de sannsynligvis ikke fortelle om omsorgssvikten. Derfor kan det tenkes at en større åpenhet omkring omsorgssvikt i skolen kan gjøre at flere barn tørr å si ifra. De må samtidig få en følelse av at de ikke er alene (Befring, 2012a; Raner og Ødegaard, 2013). Det kan tenkes at Øystein ut fra sitatet at han på en side ikke ville at skolen skulle vite om rusmisbruket til mor, men at han på en annen side ønsket at skolen skulle avdekke det slik at han ikke lenger trengte å leve med store

bekymringer. Han ønsket som nevnt tidligere å dekke over problemet som på bakgrunn av morens rusmisbruk er en konsekvens for videre hjelp for Øystein (Killén, 2007; Killén og Olofsson, 2003c). Samtidig bidrar det til at resten av samfunnet får vanskeligheter med å avdekke de belastninger og problemer Øystein skulle ha (Hansen, 2001; Killén og Olofsson, 2003c).

Annicken beskriver at hun var borte fra skolen over et halvt år. Da hun så var tilbake på skolen lurte læreren på om hun ikke hadde sluttet på skolen, i en alder av 7år. Det kan tyde på at skolen var preget av mye sykefravær og ofte utskiftninger av de ansatte i skolen. Det kan tenkes at det derfor ikke ble tatt noe ansvar og gjort noen oppfølging på Annickens bortfall fra skolen (Kvello, 2010). Det viser tydelig at samarbeidet mellom skole/hjem har vært preget av lite engasjement fra skolen sin side. I henhold til Kunnskapsdepartementet (2014) står skolen i større ansvar enn hjemmet til å ta initiativ og legge til rette for et godt samarbeid. Det er et tydelig svikt fra skolen i henhold til dets pålagte ansvar (Olsen & Traavik, 2005). Når det gjelder situasjonen til Øystein var det heller for han ingenting som tyda på at skolen visste om rusmisbruket til moren. Jeg må igjen trekke frem skolens kompetansenivå på omsorgssvikt. Lite kompetanse på feltet kan hindre de ansatte i skolen å forholde seg til den lovpålagte meldeplikten de har. Skolen er som sagt lovpålagt til å følge § 15-3 i opplæringslova (1998) som sier at skolen skal være oppmerksomme på forhold som kan føre til tiltak fra barnevernstjenesten. Samtidig blir det vanskelig for skolen å avdekke forholdene når barna blir usynliggjort for familien og resten av samfunnet, spesielt når barn i dag er gode til å skule og dekke over problemer (Holm, 2012).

4.4 Betydning av beskyttende faktorer

Som nevnt i Kvello (2010) så bidrar beskyttende faktorer til å minske risiko for utvikling av vansker når personer er utsatt for risiko. Det kom tydelig frem likheter i hva som har virket beskyttende for informantene i det innsamlende datamaterialet. Jeg velger å se nærmere på disse fire underkategoriene da disse utpekte seg i hva som har bidratt til å hjelpe informantene gjennom en vanskelig oppvekst. I neste del av problemstillingen velger jeg å belyse hva som har vært til hjelp for informantene.

4.4.1 Signifikante andre

Ingen velger å trekke frem verken mor eller far som sin trygge omsorgsperson. Betydningen av minst én trygg tilknytning ser ut til å være den beskyttelsesfaktoren som informantene

anser som mest verdifull for de. Alle informantene refererer til hver sin signifikante andre, både utenfor og i skolen. Øystein og Marielle sier følgende i sin uttalelse:

”Også er det selvfølgelig den største og det er nok avlastningsfamilien jeg har hatt, siden jeg var ganske liten som jeg var en gang i måned. Det har vært veldig viktig personer for meg. (...) En fikk erfare og oppleve hvordan en virkelig familie altså, skulle være da i en perfekt verden (...) jeg var ekstremt heldig med de. De var reflekterte, voksne mennesker med en enorm kunnskap og innsikt. De har en erfaring som jeg har dratt veldig nytte av. Og en bakgrunn jeg har dratt veldig nytte av. (...) Jeg har jo hatt mange samtaler med avlastnings familien min som har vært bra. De har jo klart å trekke i noen tråder og å ja, trykke på noen knapper som har vært viktig for at jeg skal kunne (...) komme meg opp og frem her i livet.(...) så ser jeg på (...)avlastnings familien min som min egen familie, så det er, de jeg bør trekke frem”. (Øystein)

Øystein trekker tydelig frem avlastningsfamilien som sine signifikante omsorgspersoner. De viser seg å ha vært viktig personer for Øystein opp gjennom oppveksten. Det kan tyde på at uten avlastningsfamilien så hadde ikke Øystein vært den personen han er i dag. Gjennom avlastningsfamilien så forteller Øystein at han fikk oppleve hvordan en virkelig familie i en perfekt verden skulle se ut. De var både reflekterte, hadde en enorm kunnskap og innsikt og hadde en bakgrunn Øystein dro mye nytte av. Han gir uttrykk for at han så på avlastningsfamilien som sin egen familie og at grunnen til at han har klart seg gjennom oppveksten er på grunn av de. Det er tydelig at avlastningsfamilien har vært der både i tykt og tynt og at avlastningsfamilien har gjort noe rett i henhold til Øystein er det ingen tvil om. Marielle benevner kjæresten sin og hans familie som sin trygge omsorgsperson.

”Det blir jo, kjæresten min som fortsatt i dag er min samboer. Han har jo vært en sånn veldig stabil familie, hans har vært et veldig stabilt sted da. Som jeg har dratt til eller vært hos når jeg syntes at, eller når jeg har vært lei. (...)Jeg tror nok jeg har blitt mindre åpen, eller mer selektiv da, det, jeg er veldig åpen på et vis, men samtidig veldig lukket. Så, ja, beste tilknytningen er nok den jeg har til han. Og jeg har få, veldig nære venner eller venninner(...)”. (Marielle)

Marielle trekker frem kjæresten og hans familie som sin trygge omsorgsperson. Hun påpeker at hjemmet deres har vært en plass Marielle kunne dra til om hun var litt lei. Hun benevner videre at hun har blitt mindre åpen og mer selektiv med alderen noe som kan komme av en uttalelse en bestevenninne sa en gang. Det kan tolkes som om Marielle deler lite informasjon om hennes situasjon og mores rusmisbruk med andre, men at både kjæresten og hjemmet til familien er et sted hvor Marielle kan slappe helt av og bare være seg selv fullt ut. Det er grunn til å tro at kjæresten og familien hans har forståelse for Marielle sin livssituasjon og gjør derfor dagen til Marielle litt bedre bare ved deres nærvær. I en annen uttalelse så referer hun til en god lærer i skolen som virkelig bidro til at Marielle skulle klare skolegangen ved å tilrettelegge og informere om de aller viktigste vurderingssituasjonene i skolen.

”Etter hvert så jeg meg nødt til å lage en dialog med lærerne jeg hadde på det tidspunktet å fortelle hvordan situasjonen var og hvorfor jeg var så mye borte. (...)Og hadde ikke de lærerne vært så greie og tilrettelagt såpass mye for meg så hadde jeg nok ikke fullført så fort, såpass godt”. (Marielle)

Marielle så seg nødt til å inngå en dialog med lærerne hun hadde og fortelle hvordan situasjonen var, hvorfor hun var så mye borte fra skolen, hvor sliten hun var og hvor alene hun følte seg. Ut fra det Marielle sier så kan det virke som om hun hadde noen flotte lærere som skjønnte hvordan Marielle hadde det og valgte derfor å hjelpe henne på best mulig måte. Annicken trekker frem venninna si og pappaen hennes som den nærmeste trygge omsorgspersonen da hun bodde hos moren sin.

”Akkurat da var jeg så lita at jeg tenkte egentlig ikke over at pappa kunne være tryggheten min heller. (...). Det nærmeste jeg kommer er venninna mi, og pappaen da. Der jeg hadde, der jeg kunne, vet ikke, late som om alt var normalt. Spis middag, se på tv, gjøre lekser, prat om litt andre ting” (Annicken)

Hos de kunne hun late som om alt var normalt, hverdagslige ting som å spise middag, se på tv, gjøre lekser og prate om andre ting enn morens rusmisbruk. Hun forklarer at hun på den tiden ikke anså eller tenkte over at faren til Annicken kunne være hennes trygge tilknytning da han bodde såpass langt unna. Annicken gir uttrykk for at det ikke var så mange andre familiemedlemmer som var der for henne og at hun måtte klare seg store deler av oppveksten selv frem til hun var 8 år gammel. Det er tydelig at Annicken ikke har hatt så mange nære personer hun kan betro seg til opp gjennom tiden, men at hun anså venninna og pappaen hennes som de nærmeste. Selv om hun aldri fortalte de direkte om hvordan situasjonen var, så hadde hun en anelse om at de visste noe. Det tolkes hvert fall ut som om de visste noe ved å vise Annicken støtte og omsorg. Hun som Marielle benevner lærere i skolen som indirekte hjalp til ved å være den personen de var. En spesiell lærer fikk Annicken ofte til å le. Annicken tenkte ofte at *”jeg skulle ønske hun kunne være mammaen min for hun var så, så utadvendt, også så smilende og så god og sånn”*. Annicken sier at de ikke har hatt store roller i livet hennes, men at det er småting man legger ekstra merke til som man da ser opp mot, som naturlig nok får betydning i livet. Den andre læreren hadde en naturlig oppmerksomhet ved å se når noen hadde det litt ekkelt. Hun kunne plutselig komme bort å spørre om de ikke skulle ta en prat. Det kan tolkes som om Annicken opplevde å bli sett. Hun får en følelse av at hun betyr noe og at noen har sett henne. Hun føler seg ikke lenger usynlig.

4.4.2 Vennskap med jevnaldrende

Som nevnt i teorien så står nettverksbygging med jevnaldrende sentralt innenfor resiliensforskningen (Gunnestad, 2014). Det kommer frem under intervjuet med Annicken at hun anså vennene sine som svært betydningsfulle. Selv om hun ikke snakket åpent om

rusmisbruket til moren til noen av vennene sine så hadde hun likevel en mistanke om at den ene bestevenninnen hennes visste om det. Hun forteller følgende:

"Jeg tror den bestevenninna jeg hadde akkurat da hun visste det litt liksom, hun var veldig sånn at hun skulle hjelp meg hele tiden, selv om hun var like gammel som meg så var hun veldig sånn omsorgsfull og skulle hjelpe til likevel". (Annicken)

Det kan som Annicken forteller virke som om den ene bestevenninna hennes visste om problemet, men valgte å ikke si noe. Men viste sin støtte i form av å hjelpe og vise omsorg ovenfor Annicken. I voksen alder refererer Annicken til sine venner som ekstremt viktige personer. Når hun ser tilbake på tiden så påpeker hun at venner er noe som har bidratt til god hjelp. Bare det å få tankene over på noe annet enn situasjonen i hjemmet er noe som ser ut til å ha hjulpet informantene mye gjennom oppveksten.

"Min bestevenninne sa en gang at: <<livet ditt er så jævlig Marielle>> (...). Så jeg slutta egentlig å snakke så mye med venner og har egentlig lært meg å legge litt lokk på ting i hverdagen (...).Jeg vil ikke være den slitsomme venninna som alltid har det vondt og jævlig, heller, for det har jeg jo ikke, men det er veldig lett bilde, når, jeg vil ikke være den klagete person som bruker vennene mine som klagemur". (Marielle)

Det kan tyde på at Marielle delte mye personlig med sin bestevenninne over en lengre periode, men at venninnen en dag fikk nok og valgte å si indirekte ifra om at hun ikke lenger ønsket å høre på hva Marielle hadde å si. Marielle forteller at hun deretter valgte å legge litt lokk på ting i hverdagen å sluttet derfor å snakke så mye med venner om ting. Det kan tenkes at uttalelsen fra bestevenninnen var det som gjorde utslag for at Marielle den dag i dag velger å holde kortene tett om brystet. Hun har som hun sier blitt mer selektiv i eldre alder, noe som kan tyde på at det er uttalelsen til bestevenninnen som er grunnen, da uttalelsen er noe Marielle husker godt. Marielle benevner videre at hun ikke ønsker å fokusere på det negative i livet, men heller det positive. Hun vil ikke være den slitsomme venninna som alltid har det vondt og jævlig, samtidig som hun ikke vil bruke vennene sine som klagemur. Marielle uttrykker at det for mange kan bli et lett bilde å se, når hun har mye familieproblemer som påvirker store deler av hverdagen. Det er grunn til å tro at hun har mye på hjertet hun skulle ha fått snakket om, men at hun heller velger å holde ting for seg selv slik at hun ikke fremstår som en sytete person som ingen vil være venner med.

4.4.3 Betydningen av egenskaper og ferdigheter

Egenskapene til informantene ser ut til å ha både vernet og beskyttet informantene til en vis grad, til tross for at de alle har vært risikoutsatt. Barnets egenskaper omhandler barnets intelligens, den sosiale kompetansen den har, temperament og hvilke evne det har til å knytte

sosiale bånd til andre (Holm, 2012). Informantene benevner ulike egenskaper og ferdigheter hos seg selv som de mener har bidratt til å hjelpe de gjennom tiden. Felles for alle tre informantene er at de anså seg selv som veldig sta personer. Informantene sa følgende om betydningen av egenskaper og ferdigheter:

”Jeg er veldig sta (...), jeg tror det er grunnet til at jeg klarer veldig mye. (...)Står jeg ovenfor en problemstilling, så søker jeg informasjon, mest mulig informasjon. (...)Søke informasjon for å forstå mest mulig av både de vanskene rundt meg og meg selv og hvordan fikse ting”. (Marielle)

”Jeg er ganske sta. Også mener jeg selv at jeg er både reflektert og oppegående så, så har det nok hjulpet på at jeg har et kanskje til dels usunt konkurranse instinkt sånn i forhold til at jeg , hobbyene mine de tok mye tid(...)”. (Øystein)

”(...) jeg er ganske sta. Nei jeg tror at jeg føler jeg hvert fall har kommet veldig langt ved å smile mye, med å være, vet ikke jeg, være glad rett og slett(...). Jeg tror det å smile mye det er min ting”. (Annicken)

Marielle uttrykker at grunnen til at hun klarer veldig mye er på bakgrunnen av at hun er veldig sta som hun sier. Noe som var en gjennomgående egenskap hos alle informantene. Marielle beskriver at hun er flink til å søke mest mulig informasjon når hun står ovenfor en problemstilling. Det kan tolkes som om Marielle er en jente som tar utfordringer i egne hender ved å løse de på sin egen måte. Det kan tenkes at begrepet løsningsorientert er en egenskap Marielle har kommet langt med i oppveksten. Hun nevner videre at det å få utløpt for sine kreative ideer er noe som har hjulpet henne masse. Blant annet ved å strikke, hekle, renovere møbler og sy klær er noen ferdigheter hun anser som god hjelp. Det kan virke som om Marielle utøver aktiviteter som får henne på andre tanker en morens rusmisbruk. Hun velger å distrahere seg fra tanken om moren.

Øystein nevner også at han er ganske sta og at det er en egenskap som har hjulpet han. Det kan tenkes for alle tre informantene at det å være viljesterk er en beskyttende faktor som for mange kan hjelpe. Han beskriver seg selv som både reflektert og oppegående person. Det kan tolkes som om han er en person som ofte reflekterer over hvorfor ting er som de er og eventuelt reflekterer over hvordan det kunne ha vært, ved som nevnt tidligere å sammenligne seg med andre barn. Vanskelig å tolke oppegående person og hva Øystein legger i det begrepet, men det er grunn til å tro at mener han er oppegående i den forstand at han verken har noen sykdom eller et syndrom som hindrer han i noe eller at han rett og slett ser på seg selv som en intellektuell person. Samtidig nevner han et til dels usunt konkurranseinstinkt. Men det kan tenkes at Øystein ser på det som å være godt likt og ha tilhørighet i en jevnaldrende gruppe er den egenskapen han på en måte trekker frem i utsagnet. Nettopp fordi

han sier han den dag i dag fortsatt vanker i samme omgangskrets. Øystein trekker også frem at han var ganske skoleflink, han tok ting ganske fort i alle fag.

Annicken føler hun har kommet veldig langt her i livet ved å smile mye, være glad rett og slett. Hun mener det å smile mye har vært hennes ting. Det kan tenkes at hun har kommet langt ved å fremstå som blid og glad, men at det også derfor kan tenkes at hun ikke har fått noen hjelp. Omgivelsene rundt har kanskje hatt en tro på at alt har vært fint med Annicken. Annicken mener den beste egenskapen er å være seg selv. Det må være helheten påpeker hun. I eldre alder har hun funnes sang som hobby og en egenskap hun behersker og som får henne ofte til å tenke på noe annet.

4.4.4 Gode verdier og holdninger

Jeg valgte å spørre informantene om det var noen viktige verdier og holdninger som de mener har hjulpet de gjennom vanskelighetene. Informantene forteller følgende:

"(...)jeg har jo liksom fått muligheten til å erfare hvordan det ikke bør være da. Og at det på mange måter har gått i en sånn <<faen at sånn skal ikke jeg bli>>. (...) Evnen til å se at ting, fra et annet perspektiv og erfaring om at ting kan faktisk fungere her i livet å. Gjennom blant annet avlastningsfamilier". (Øystein)

"Forstå mennesker, det tror jeg er også en av grunnene til at jeg studerer sosialantropologi, forstå hvorfor ting henger sammen som de gjør og hvorfor folk gjør som de gjør. (...)Ikke være dømmende, tror jeg er veldig viktig, og samtidig, gjør du feil og det er jo det jeg syntes er veldig ironisk opp i alt det her for det har mamma lært meg at <<gjør du feil, så må du lokalisere feilen, se hva det er du har gjort feil, også må du faktisk svelge noen kameler og gjøre det annerledes neste gang>>". (Marielle)

"Jeg tror egentlig mamma har hjulpet meg da, sånn egentlig(...)Hu får meg til å se ting litt klarere da(...). Jeg vet jo hvordan jeg ikke skal være, med min familie når jeg får meg unger. (...) Jeg fant ganske tidlig ut at den eneste personen som kunne gjøre noe var meg selv, jeg kunne ikke falle ned, eller på en måte svikte meg selv hvis jeg skulle ha dette normale livet som jeg lengtet så etter". (Annicken)

Øystein påpeker at han gjennom oppveksten har fått erfare hvordan det ikke bør være. Han har hatt en tanke om at <<sånn skal ikke han bli>> når han en dag stifter egen familie. Han uttrykker videre at han har fått erfare å se ting fra et annet perspektiv og erfaring om at ting kan fungere i livet, gjennom blant annet avlastningsfamilier. Det kan tenkes at avlastningsfamilien til Øystein er det som har vært reddende. Den familien som har bidratt til at Øystein er der han er i dag. Det kan tolkes som om han i dag ser situasjoner fra ulike perspektiv og tenker at ting ikke nødvendigvis er slik det vises utenifra.

Marielle ser viktigheten i å forstå mennesker, og tror det er derfor hun velger å studere sosialantropologi, hvorfor mennesker gjør som de gjør og hvordan elementer henger sammen. Ikke være dømmende er noe hun anser som svært viktig. <<Ikke døm boken etter omslaget>>. Det kan tenkes at Marielle selv har opplevd å bli dømt av andre. Andre mennesker som har

liten forståelse for hvordan situasjonen til Marielle egentlig er. Kanskje derfor hun har så sterk holdning om at man ikke skal dømme andre før en eventuelt vet hele sannheten. Hun refererer til et utsagn moren lærte henne. Det tolkes som om utsagnet inneholder holdninger om at mennesker må være i stand til å se egne feil, være endringsvillig og ydmyk.

Annicken tror moren har bidratt til å se ting klarere. Hun vet nå selv hvordan hun vil opptre ovenfor sin familie og vet hvordan hun absolutt ikke vil være. Det er som Annicken sier grunn til å tro at moren på et vis har vært en bidragsyter til hvordan Annicken velger å se på livet i fremtiden. Det kan tenkes som om alle mødrene har fått informantene til å reflektere over framtiden på en positiv måte. Annicken uttrykker videre i uttalelsen at den eneste personen som kunne gjøre noe var henne selv. Hun kunne ikke falle ned eller svikte seg selv om hun skulle ha det normale livet hun lengtet så etter. Basert på det Annicken forteller så er det grunn til å tro at Annicken allerede i tidlig alder ble en reflektert ung jente. Det kan tenkes at hun både tenkte over konsekvensene av å falle ned og hvordan det ville bli om hun klarte å stå oppreist på beina og fikk det normale livet hun så ønsket seg.

4.4.5 Oppsummering og drøfting

Det er flere faktorer i informantene liv som har virket beskyttende. Deriblant signifikante andre som for alle informantene har vært andre personer enn mor i denne studien. Da det er grunn til å tro at informantene har opplevd tilknytningsstil A til mødrene sine. Det er påvist som et resultat i flere resiliens undersøkelser at en beskyttende faktor som viser seg gjentakende er det å ha minst én trygg tilknytning (Gunnestad, 2014)

Øystein refererer til avlastningsfamilien som sin signifikante andre. Ut fra det han forteller er det grunn til å tro at de har vært den mest betydningsfulle beskyttende faktoren for Øystein gjennom oppveksten. Avlastningsfamilien har kanskje bidratt til at han er den han er i dag og at han er der han er. Gunnestad (2014) påpeker viktigheten av at barn bør føle at de betyr noe for noen, føle at de hører sammen med noen og at de er elsket av noen. Det er grunn til å tro at Øystein følte han hadde trygg relasjon og kunne stole på avlastningsfamilien. En trygg tilknytning viser seg også som et resultat i de fleste resiliensforskningene (Gunnestad, 2014). Samtidig som Marielle trekker frem både kjæresten og familien hans som de tryggeste tilknytningene trekker hun også frem en noen lærere i skolen som valgte å legge til rette for henne på best mulig måte. Dette kan sees i sammenheng med det Nordahl et al. (2005) skriver om at en god lærer i skolen kan virke som en beskyttende faktor ved å være en god rollemodell, lytte til barna og evnen til å gi barna et godt utgangspunkt. Det kan derfor tenkes at læreren var en pådriver til at Marielle klarte å fullføre videregående ved å være støttende i

form av god tilrettelegging for Marielle. Det er på en annen side grunn til å tro at Marielle ikke hadde klart å fullføre skolen dersom hun ikke hadde hatt en såpass forståelsesfull og hjelpende lærer i skolen. Annicken benevner en venninne og hennes far som sin trygge omsorgsperson hvor hun i samsvar med de kunne late som om alt var normalt. Ved at de viser omsorg, støtte og vennlighet ovenfor Annicken virker det som beskyttende faktorer ifølge Berg (2005). Hun refererer også til en lærer i skolen som har hatt stor betydning for henne. Det er som nevnt av Nordahl et al. (2005) funnet i to amerikanske studier av motstandsdyktige barn at «favorittlæreren» i skolen kan representere en beskyttende faktor. Ved å være en god rollemodell, utøve gode relasjoner barn og voksen seg i mellom og ha en autoritativ klasseledelse kan for Annicken se ut til å ha hjulpet masse. Ved å gi barn av rusmisbrukere litt positiv oppmerksomhet og bidra til å la de føle seg sett og verdig i skolen kan tenkes å virke beskyttende. Det vil kanskje være med på å hindre de i at utviklingen til barna utvikles i negativ retning.

Annicken forteller at venner er noe som betyr mye for henne, også den dag i dag. Hun henviser spesielt til bestevenninnen sin som viste sin støtte i form av å hjelpe og vise omsorg ovenfor Annicken. I henhold til det Annicken uttrykker så er utvikling av gjensidige, positive og varige vennskap til minst én prososial jevnaldrende viktig (Kvello, 2010). Det påpekes samtidig at gode prososiale vennerelasjoner kan bidra til å støtte positivt som kan redusere uheldig oppvekstbetingelser i hjemmet (Maughan og Rutter, 1993, i Nordahl et al., 2005). Selv om ikke Annicken direkte hadde fortalt bestevenninnen sin om problemet så oppfattes likevel vennskap for barn av rusmisbrukere som veldig viktig, kanskje bare ved sin tilstedeværelse.

Felles for alle informantene er at de anså seg selv som veldig sterke personer og at det har bidratt til at de har klart veldig mye. Det kan som nevnt i sitatet til Marielle under kategorien *betydningen av egenskaper og ferdigheter* se ut til at hun har kommet langt i livet ved å være løsningsorientert. Det er en egenskap som ifølge Gunnestad (2014) kan virke som en beskyttende faktor. Det kan også sees i sammenheng med teorien Sense of Coherence til Aron Antonovsky som har fokus på tre elementer som er en helhetlig innstilling til hvordan vi ser verden og det som møter oss. Marielle handler ut fra en forståelse om at situasjoner er håndterbare og har tro på at det er meningsfullt å prøve (Gunnestad (2014)).

Sammen med mange betydningsfulle egenskaper og ferdigheter for Øystein så trekker han frem et til dels usunt konkurranse instinkt i og med at hobbyer for Øystein tok mye av tiden

hans. Gjennom dette utsagnet kan det som nevnt se ut til at han så på det å være godt likt og ha tilhørighet i en gruppe med jevnaldrende som en egenskap og ferdighet han mestret og så som betydningsfull. Nettverksbygging med jevnaldrende står som nevnt sentralt innenfor resiliensforskning (Gunnestad, 2014). Waaktar og Christie (2000) påpeker viktigheten å ha nære, kompetente venner og ha tilhørighet i en gruppe jevnaldrende som en viktig beskyttelsesfaktor. Noe som kan tenkes å ha hjulpet Øystein mye. Øystein trekker også frem at han var ganske skoleflink noe som henger sammen med det Kvello (2010) sier om individuelle beskyttelsesfaktorer som handler om å ha høy intelligens og mestre skolehverdagen. Det kan også sees i sammenheng med det Werner (1995, i Nordahl et al., 2005) skriver om at motstandsdyktige barn kjennetegnes ved at de har normal intelligens, tilpasser seg skolens krav og gjør det faglig bra på skolen.

Ved å smile og være glad føler Annicken hun har kommet langt med og påpeker dette som en av sine viktige egenskaper, men det kan også ha påvirket hvordan omgivelsene også har valgt å håndtere situasjonen til Annicken. Gjennom å opptre som smilende og glad kan omgivelsene som sagt tro at alt er fint. Professor Sven Svebak påpeker at de med humoristisk sans er de som vil klare seg best under press (Gunnestad, 2014). Det kan se ut til at Annicken på en side har gjort det vanskelig for omgivelsene å avdekke omsorgssvikten ved å late som om alt er fint. Men på en annen side så skal skolen likevel inneha kompetansen til å oppdage, beslutte og iverksette tiltak for barn som trenger hjelp ifølge Steen (2015).

Det kan se ut til at alle de tre informantene har opplevd et såkalt vendepunkt i livet. De har fått muligheten til å reflektere over egen oppvekst, og på bakgrunn av dette bestemte seg for at de ikke ønsker samme skjebne. De ønsker en annen fremtid med familie, hus og bil. Det er grunn til å tro at alle informantene har utviklet motstandsdyktighet, da de kjennetegner resiliens atferd. Alle er i dag opptatt av hva som styrker de fremfor hva som trykker de ned, noe som ifølge Sense of Coherence henger tett sammen med resiliens (Borge, 2010). Det handler om å utvikle seg positivt, til tross for å ha opplevd motgang, vanskeligheter eller traumer (Gunnestad, 2014). Informantene har i dag tro på egne krefter og muligheter og ser positivt på livet.

5.0 Avslutning

5.1 Oppsummering og avsluttende kommentarer

Målet med denne masteroppgaven var å gjennomføre en empirisk studie for å undersøke og belyse hva som har vært utfordrende og hva har vært til hjelp for tre unge voksne med mødre som rusmisbrukere, med særlig vekt på erfaringer fra skolen. Det innebar et fokus på barnas opplevelser av egen risiko i oppveksten og et fokus på ulike beskyttelsesfaktorer som har vært betydningsfulle i barnas liv.

Innledningsvis refererte jeg til St.meld nr. 39 (2001-2002) som påpekte at samfunnets viktigste oppgave var å sikre trygge og gode oppvekst- og levekår for barn og unge. Det er grunn til å tro at vi fortsatt står ovenfor utfordringer i arbeidet med å sikre de nettopp det. Resultatene viste at informantene i stor grad hadde mange fellestrekk i hva de syntes har vært utfordrende og hva som har virket beskyttende for de. Informantene har opplevd, og blitt utsatt for ulike typer risiko, gjennom mangelfull omsorg fra foreldrene, både i form av fysisk og følelsesmessig vannskjøtsel. I tillegg har de blitt overlatt til seg selv store deler av oppveksten. Hovedfunnene i studien viser at alle har vært klar over mødrenes misbruk, og sett mødrene i ruset tilstand. To av informantene har enten latt vær eller forsøkt å skjule mødrenes rusmisbruk for familien og resten av omgivelsene. Det kommer tydelig frem at følelsen av utrygghet, i form av at de aldri viste hva morgendagen ville bringe, ofte blir en konsekvens som følge av mødrenes rusmisbruk for barn, samtidig som hjemmet ofte blir preget av uforutsigbarhet. Det er noe som også støttes av annen resiliensforskning. De beskriver store ansvarsoppgaver og lite oppfølging av mødrene, samt det å bli tidlig voksen. De forteller om det å ta ansvar i hjemmet og for yngre/eldre søsken. Det var utfordrende å oppleve at det ikke alltid var noe å komme hjem til, samtidig som de opplever å ikke ha moren som sin tryggeste tilknytning. Konsentrasjonen har bydd på store utfordringer for noen av informantene. De kvinnelige informantene har begge opplevd store konsentrasjonsvansker noe som har ført til dårlige skoleprestasjoner.

Én trygg tilknytning ser ut til å være den viktigste beskyttelsesfaktoren for alle informantene, og som antageligvis har hatt størst innvirkning for deres positive utvikling. Andre signifikante voksne har i denne studien kommet i mors sted. Her fremheves særlig venninner og kjæreste, men også andre personer i familie eller nettverk som blant annet, fosterfamilie, naboer og familien til kjæresten. Informantene trekker også frem individuelle egenskaper og ferdigheter ved de selv som betydningsfulle. De beskrev egenskaper og ferdigheter som sta, smilende,

skoleflink, god humoristisk sans, løsningsorientert, reflektert, og god til å søke informasjon. Alle informantene beskrev en oppvekst som inneholdt gode venner. En kombinasjon av både beskyttelsesfaktorer primært knyttet til individet og beskyttelsesfaktorer i nettverket rundt ser ut til å ha stor betydning for deres resiliente utvikling. Slik som informantene uttrykte det så ønsket de alle en annen fremtid for seg selv og sin fremtidige familie.

Skolen viste seg på en side å være en risikofaktor da skoler ofte innehar for lite kompetanse om temaet ifølge Raner og Ødegaard (2013). For to av informantene har skolen i denne studien vist lite engasjement og vilje i å prøve å avdekke omsorgsviken de har vært utsatt for, selv om de begge har hatt en anelse om at skolen har visst om det. Det viser seg at skolen har svikta som system, men at den på en annen side har bidratt til å hjelpe informantene på et personlig plan. To av informantene har opplevd gode lærere i skolen. Lærerne bidro til at informantene følte seg sett, verdsatt og betydningsfulle. Selv om skolen ikke direkte har tatt tak i problemene å meldt i fra, så har skolen indirekte vært med på å hjelpe informantene på en eller annen måte.

Denne studien har vært viktig av flere årsaker. Den mest viktigste hensikten må kanskje som nevnt i innledningen være å hjelpe den offentlige sektoren til å fange opp barn av rusmisbrukere på et så tidlig tidspunkt som mulig. Ved å rette søkelyset på hvordan barna selv opplever og erfarer å ha mødre som rusmisbrukere gir det mulighet for offentlige institusjoner og andre instanser til å fokusere mer på forebyggende tiltak og hvordan legge til rette for et best mulig oppvekstvillkår. Målet bør som sagt være å forsøke å begrense risikofaktorer og å fremme beskyttelsesfaktorene i barnas liv.

5.2 Implikasjoner

Studiens tema har ført til mange ubesvarte spørsmål som kunne vært interessant å forske videre på. Det ville for eksempel vært interessant med en større omfangsundersøkelse av hvor mange barn i Norge som lever i hjem hvor rus preger hverdagen, og da spesielt barn fra 0-10 år. Barn har ofte en annen virkelighetsoppfatning enn hva voksne mennesker har. Det ville derfor vært krevende, men spennende å intervju barn. Fra å intervju unge voksne om deres opplevelse av å være barn ville det også vært interessant å henvendt seg direkte til barna i søken etter hvordan de opplever familiens rusmiddelproblemer. I tråd med oppgavens definerte mål for studien, kan denne forskningsteksten slik jeg ser det være en invitasjon og inspirasjon til videre forskning om hvordan lærere opplever situasjonen med barn som pårørende av rusmisbrukere i skolen. Da offentlige dokumenter legger føringer på at skolen

skal ha verktøy til å avdekke og legge til rette for barnets utvikling, noe som viser seg å stride mot informantenes opplevelse av hvordan skolen på mange måter har valgt å håndtere situasjonen.

I min studie har jeg rettet søkelys på tre informanters uttalelser om hvordan de opplevde å ha mødre som rusmisbruker, med særlig vekt på erfaringer fra skolen. Det er ikke grunnlag for å hevde at mine funn er gyldige i alle sammenhenger, da undersøkelsen er basert på kun tre informantens uttalelser. Informantenes historie bidro likevel til betydningsfull informasjon og fortjener å bli hørt.

Å bry seg kan være avgjørende for barnets fremtid!

6.0 Referanser

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. & Wall, S. (1979). Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation: Psychology Press
- Bandura, A. (1997). Self-efficacy. The exercise of control. New York, NY: W.H. Freeman and Company
- Befring, E. (2012a). Forebygging blant barn og unge i et psykososialt perspektiv. I E. Befring & R. Tangen (red.), *Spesialpedagogikk*. (s. 129-147). Oslo: Cappelen Damm AS
- Befring, E. (2012b). Spesialpedagogikk: Historisk framvekst, ansvarsoppgaver, forståelsesmåter og nye perspektiver. I E. Befring & R. Tangen (Red.), *Spesialpedagogikk*. (s. 33-58). Oslo: Cappelen Damm AS
- Berg, N. B. J. (2005). *Elev og menneske. Psykisk helse i skolen*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Bloom, M., & T. P. Gullotta. (2003). Evolving definitions of primary prevention. I M. Bloom and T.P. Gullotta (Red.), *Encyclopedia of prevention and health promotion* (s. 9-15). N.Y: Kluwer Academic/Plenum
- Borge, A. I. H. (2010). *Resiliens. Risiko og sunn utvikling*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Caplan, G. (1964). *Principles of preventive psychiatry*. New York: Basic Books
- Dalen, M. (2011) *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming*. (2. Utgave). Oslo: Universitetsforlaget AS
- Dalland, O. (2012). *Metode og oppgaveskriving 5. utgave*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Drugli, M. B., & Onsøien, R. (2010). *Vanskelige foreldresamtaler – gode dialoger*. Oslo: Cappelen Damm AS
- Gjelsvik, B. (2007). Forebygging og resiliens. I A.I.H. Borge (Red.), *Resiliens i praksis. Teori og empiri i et norsk perspektiv*. (s. 27-38). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Gjøsund, P., & Huseby, R. (2009). *To eller flere.. basiskunnskaper i gruppepsykologi*. Oslo: Cappelen Damm AS
- Gudmundsdøttir, S. (2011). Den kvalitative forskningsprosessen. I M. Torill og R. Karlsdøttir (Red.), *Sentrale aspekter ved kvalitativ forskning*. (s. 15-31). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag
- Gunnestad, A. (2014). Resiliens som tilnærming i arbeid med barn som trenger særskilt hjelp. I P. Sjøvik (Red.), *En barnehage for alle. Spesialpedagogikk i førskolelærerutdanningen*. (3. Utgave, s. 324-352). Oslo: Universitetsforlag AS
- Gunnestad, A. (2009). *Resilience among children in Southern Africa and Norway. A cross cultural study*. Trondheim: Dronning Mauds Minne Høyskole
- Hansen, F. A. (2001). Hvordan kan barnehagen og skolen hjelpe disse barna?. I F. A. Hansen (Red.), *Barn som lever med foreldres rusmisbruk* (s. 55-77). Oslo: Ad Notam Gyldendal AS
- Haugland, B. S. M. (2012). Familiefungering og psykososiale problemer hos barn av alkoholmisbrukende foreldre. I B.S.M. Haugland., B. Ytterhus & K. Dyregrov (Red.), *Barn som pårørende*. (s. 82-106). Oslo: Abstrakt forlag AS
- Hjardemaal, F. (2011). Vitenskapsteori. I T.A. Kleven (Red.), *Innføring i pedagogisk forskningsmetode. En hjelp til kritisk tolkning og vurdering*. (2. Utgave, s. 179-216). Oslo: Unipub

- Johannessen, A., Tufte, P.A., & Christoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag AS
- Killén, K. (2004). *Sveket. Omsorgssvikt er alles ansvar*. Oslo: Kommuneforlaget AS
- Killén, K. (2007). *Barndommen varer i generasjoner. Forebygging er alles ansvar*. Oslo: Kommuneforlaget AS
- Killén, K. (2012). *Forebyggende arbeid i barnehagen. Samspill og tilknytning*. Oslo: Kommuneforlaget AS
- Killén, K., & Olofsson, M. (2003a). Rusmiddelproblemer og omsorg for barn. I K. Killén & M. Olofsson (Red.), *Det sårbare barnet. Barn, foreldre og rusmiddelproblemer*. (s. 59-78). Oslo: Kommuneforlaget AS
- Killén, K., & Olofsson, M. (2003b). Vurdering av foreldrepotensial. I K. Killén & M. Oloffson (Red.), *Det sårbare barnet. Barn, foreldre og rusmiddelproblemer*. (s. 98-110). Oslo: Kommuneforlaget AS
- Killén, K., & Olofsson, M. (2003c). Se meg! Hjelp meg!. I K. Killén & M. Olofsson (Red.), *Det sårbare barnet. Barn, foreldre og rusmiddelproblemer*. (s. 9-21). Oslo: Kommuneforlaget AS
- Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget
- Kleven, T. A. (2014a). Forskning og forskningsresultater. I T.A. Kleven (Red.), *Innføring i pedagogisk forskningsmetode. En hjelp til kritisk tolkning og vurdering*. (2. Utgave, s. 9-26). Oslo: Unipub
- Kleven, T. A. (2014b). Hvordan er begrepene operasjonalisert? Spørsmålet om begrepsvaliditet. I T.A. Kleven (Red.), *Innføring i pedagogisk forskningsmetode. En hjelp til kritisk tolkning og vurdering*. (2. Utgave, s. 85-101). Oslo: Unipub
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju*. (3 utgave). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Kvello, Ø. (2010). *Barn i risiko. Skadelige omsorgssituasjoner*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Lauritzen, G., & Waal, H. (2003). Sammenheng mellom rusmiddelbruk og psykisk helse i et generasjonsperspektiv. I K. Killén & M. Olofsson (Red.), *Det sårbare barnet. Barn, foreldre og rusmiddelproblemer*. (s. 22-38). Oslo: Kommuneforlaget AS
- Licon, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills: Sage
- Midthassel, U. V., Bru, E., Ertesvåg, S. K., & Roland, E. (2011). Tidlig intervensjon og systemrettet arbeid. I U.V. Midthassel, E. Bru, S.K. Ertesvåg & E. Roland (Red.), *Tidlig intervensjon og systemrettet arbeid for et godt læringsmiljø*. (s. 11-16). Oslo: Universitetsforlaget AS
- Moen, K. H., & Svendsen, A. (2007). Den offentlige hjelpeapparatet – organisering, oppgaver og saksbehandling. I P. Sjøvik (Red.), *En barnehagen for alle. Spesialpedagogikk i førskolelærerutdanningen*. (2. Utgave, s. 103-123). Oslo: Universitetsforlaget AS
- Nilssen, V. (2012). *Analyse i kvalitative studier. Den skrivende forskeren*. Oslo: Universitetsforlaget
- Nordahl, T., Sørli, M. A., Manger, T., & Tveit, A. (2005). *Atferdsproblemer blant barn og unge. Teoretiske og praktiske tilnærminger*. Bergen: Fagbokforlaget

- Olofsson, M., & Lindemann, R. (2003). Rusmiddelbruk i svangerskapet og konsekvenser for det nyfødte barnet. I K. Killén & M. Olofsson (Red.), *Det sårbare barnet. Barn, foreldre og rusmiddelproblemer.* (s. 39-58). Oslo: Kommuneforlaget AS
- Olsen, M. I., & Traavik, K. M. (2010). *Resiliens i skolen. Om hvordan skolen kan bidra til livsmestring for sårbare barn og unge. Teori og tiltak.* Bergen: Fagbokforlaget
- Paulsen, H. Ø. (2010). *Hvordan oppleves det for et barn å vokse opp med foreldre som ruser seg? Og hva har hjulpet det til å klare seg?* (Masteroppgave, Pedagogisk institutt). Trondheim: NTNU
- Postholm, M. B. (2010). *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier.* (2. Utgave). Oslo: Universitetsforlaget
- Ringdal, K. (2013). *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode.* Bergen: Fagbokforlaget
- Røys, H. (2007). *Pedagogikk i barnehagen: grunnbok for førskolelærere.* Oslo: Damm
- Schaffer, H.R. (2000). På barns vegne. Psykologiske spørsmål og svar om barns oppvekst. Norsk utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Smith, L. (2002). Tilknytning og barns utvikling. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Smith, L. (2006). Bowlbys teori om barnets bånd og empiriske studier av tilknytning. I L.M. Gulbrandsen (Red.), *Oppvekst og psykologisk utvikling. Innføring i psykologiske perspektiver.* (s. 139-171). Oslo: Universitetsforlaget
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode.* (4. Utgave). Bergen: Fagbokforlag
- Tangen, R. (2012). Tilnæringsmåter og temaer i spesialpedagogikk – en introduksjon. I E. Befring & R. Tangen (red.), *Spesialpedagogikk.* (s. 17-29). Oslo: Cappelen Damm AS
- Tjora, A. (2010). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis.* Oslo: Gyldendal akademisk
- Van der Horst, F. C. P. (2011). *John Bowlby–From Psychoanalysis to Ethology. Unraveling the Roots of Attachment Theory.* Chichester: Wiley- Blackwell
- Waaktar, T., & Christie, H. J. (2000). *Styrk sterke sider. Håndbok i resilience grupper for barn med psykososiale belastninger.* Oslo: Kommuneforlaget AS
- Werner, E. E. & Smith, R. S. (1992). *Att vaxa mot alla odds. Från födelse till vuxenliv.* London: Cornell University Press

Internett

Amendor (udatert). *Barn av rusmisbrukere.*

Hentet fra: 02.05.2016 <http://ndla.no/nb/node/52982>

Arbeids- og sosialdepartementet. (2005). *Rusmiddelsituasjonen i Norge.*

Hentet fra 25.04.2016

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/asd/rap/2005/0004/ddd/pdfv/252340-statusrapport_rus_juli_2005.pdf

Barnevernsloven. (1992). *Lov om barnevernstjenester (barnevernloven).*

Hentet fra: 18.03.2016

https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-07-17-100#KAPITTEL_3

- Benjaminsen, C. (2014). *Gruer seg til å være med mor eller far*. SINTEF
Hentet fra: 25.04.2016
<http://forskning.no/alkohol-og-narkotika-barn-og-ungdom/2014/04/gruer-seg-til-vaere-sammen-med-mor-og-far>
- Forvaltningsloven. (1967). *Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven)*.
Hentet fra: 18.03.2016 <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1967-02-10>
- Holm, H. E. (2009). *Barn med foreldre som ruser seg*. Borgestadklinikken
Hentet fra: 25.04.2016
http://borgestadklinikken.no/files/Skolepsykologi_juni091.pdf
- Holm, H. E. (2012). *Barn i familier med rusmiddelproblemer*. Borgestadklinikken
Hentet fra: 25.04.2016
<http://forebygging.no/Artikler/2014-2012/Barn-i-familier-med-rusmiddelproblemer/>
- Kunnskapsdepartementet. (2014). *Hjem- skole samarbeid*. Hentet fra: 05.05.2016
<https://www.regjeringen.no/no/tema/utdanning/grunnopplaring/slette/hjem-skoleelevsamarbeid/id279669/>
- NESH. (2006). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: Den nasjonale forskningskomité for humaniora og samfunnsfag.
Hentet fra: 03.02.2016
<https://www.etikkom.no/globalassets/documents/publikasjoner-som-pdf/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-humaniora-juss-og-teologi-2006.pdf>
- NOU 2009:18. (2009). *Rett til læring*. Hentet fra 18.05.2016
<https://www.regjeringen.no/contentassets/45e9a9eca3a447f39451d1abfb4053cf/no/p/s/nou200920090018000dddpdfs.pdf>
- Opplæringslova. (1998). *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)*. Hentet fra: 18.03.2016
https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61/KAPITTEL_2#KAPITTEL_2
- Ranes, S., & Ødegaard, A.S. (2013). *Skolen som arena for avdekking av omsorgssvikt. Hvilke faktorer kan virke hemmende for oppmerksomhets- og opplysningsplikten, og i hvilken grad etterfølges disse pliktene i skolen?* (Masteroppgave). Tromsø
Hentet fra: 10.05.2016
http://www.bufdir.no/global/Ranes_Odegaard_2013_Skolen_som_arena_for_avdekking_av_omsorgssvikt.pdf
- Redaksjonen, Helsedirektoratet. (2010). *Rusforebyggende og helsefremmende arbeid, tidlig intervensjon*. Hentet fra: 10.03.2016
<http://www.forebygging.no/Ordbok/Q-A/Tidlig-intervensjon/>
- Roberg, A. B. (2014). *Samarbeid mellom skole og barnevern. En kvalitativ studie av lærere og rektorers kompetanse og erfaring med omsorgssvikt, meldeplikten til og samarbeidet med barnevernet*. (Masteroppgave). Oslo Hentet fra: 24.04.2016
<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/40506/Masteroppgave-2014-Antoinette-Benedicte-Roberg.pdf?sequence=1>
- Steen, T. K. (2015, 20. januar). *Barn i nød kan ikke vente*. Hentet fra: 19.05.2016
<http://www.adressa.no/meninger/kronikker/article10558247.ece>

- St. Meld. nr. 39 (2001-2002). (2002). *Oppvekst- og levekår for barn og ungdom i Norge*.
Hentet fra: 31.05.2016
[https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-39-2001-2002-
/id470899/?ch=1&q=](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-39-2001-2002-/id470899/?ch=1&q=)
- St. Meld. nr. 16 (2006-2007). (2006). *...og ingen sto igjen- tidlig innsats for livslang læring*.
Hentet fra: 10.03.2016
<https://www.regjeringen.no/contentassets/a48dfbadb0bb492a8fb91de475b44c41/nofs/stm200620070016000dddpdfs.pdf>
- St. Meld. nr. 18 (2010-2011). (2011). *Læring og fellesskap*.
Hentet fra: 10.03.2016
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-1820102011/id639487/?ch=1&q=>
- Torvik, F. A., & Rognmo, K. (2011). *Barn av foreldre med psykiske lidelser eller alkoholmisbruk: omfang og konsekvenser*. Oslo: Folkehelseinstituttet.
Hentet fra: 25.04.2016 <http://www.fhi.no/dokumenter/0d04decc0b.pdf>
- Ulleberg, H. P. (2002). *Forskningsmetode og vitenskapsteori*. NTNU Norges teknisk naturvitenskapelige universitet. Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse> Pedagogisk institutt. Hentet fra: 24.02.2016
<http://www.sv.ntnu.no/ped/hans.petter.ulleberg/vitenskaph99.htm>

VEDLEGG 1: Rekruttering av informanter

Hei alle nåværende og tidligere pedagogikk studenter

Jeg trenger deres hjelp! Jeg studerer master i spesialpedagogikk og har en stor plan om å skrive masteroppgaven min våren 2016. Og i den anledning er jeg på utkikk etter informanter. Tema mitt omhandler barn som pårørende. Hvor jeg vil intervju tidligere barne- og ungdomsskoleelever om deres situasjon som pårørende. Jeg leiter derfor etter UNGE VOKSNE SOM HAR LEVD UNDER FORHOLD HVOR FORELDRENE SLITER ELLER HAR SLITT MED RUSPROBLEMATIKK. Og med dette mener jeg alkohol, narkotika etc. Det jeg ønsker å få informasjon om er hva som har vært utfordrende og hva som har vært til hjelp! Jeg vil ha et større fokus på skolesituasjonen. Hvilken betydning og hvilken rolle skolen har spilt for denne personen.

Jeg vet godt at dette er et sårt tema for mange, men det er nettopp derfor det trengs mer forskning på feltet! Hvis du kunne ha hjulpet meg eller kjenner noen som kunne tenke seg å være interessert, ikke nøl med å ta kontakt! All informasjon vil selvsagt være anonymt gjennom hele prosessen. Ta gjerne kontakt for en ikke forpliktende samtale. Jeg hadde satt stor pris på litt hjelp!

Kontakt meg gjerne på mail: borlaugtina@gmail.com eller tlf: 93643617
- Tina

VEDLEGG 2: Informasjonsskriv

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet "Barn som pårørende av rusmisbrukere"

Bakgrunn og formål

Jeg heter Tina Borlaug og er masterstudent i Spesialpedagogikk ved Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. Fra tidligere studier har jeg en bachelorgrad i førskolelærer, tatt ved Høgskolen i Telemark. I forbindelse med masteroppgaven ønsker jeg å gjøre et studie for å finne ut av unge voksnes opplevelser av det å ha foreldre som rusmisbrukere, med en særlig vekt på deres skolegang. Problemstillingen for oppgaven vil være: **Hva har vært utfordrende og hva har vært til hjelp for tre unge voksne med foreldre som rusmisbrukere, med særlig vekt på erfaringer fra skolen?**

Formålet med avhandlingen er å gi økt kunnskap og forståelse om hvordan unge voksne har opplevd å være barn av rusmisbrukere. Jeg håper å kunne få innsikt i hva som har vært utfordrende og hva som har vært til hjelp for de med særlig vekt på skolen.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Jeg henvender meg til deg med spørsmål om du ønsker å stille til et intervju for å snakke om hvordan du har opplevd å være barn av rusmisbrukere. Du får mulighet til å fortelle din historie. Intervjuet vil være en form for samtale, med mulighet for oppfølgingsspørsmål. Tid og sted for intervjuet avtaler forsker og informant sammen. Intervjuet vil cirka vare en times tid. Alle intervjuene vil finne sted i Januar/Februar måned 2016. Dersom du tillater det, ønsker jeg å bruke båndopptager under intervjuet.

Båndopptaker vil benyttes til å ta opp intervjuet, som senere vil utgjøre grunnlaget for en skriftlig rapport som du vil få mulighet til å lese om du ønsker det. Opptakene av intervjuet oppbevares som lydopptak på passord beskyttet datamaskin. Bakgrunnsinformasjon oppbevares atskilt fra andre opplysninger. Jeg ønsker også muligheten til å kontakte deg i etterkant av intervjuet dersom det er noe jeg ønsker å få utdypet eller det er noe fra intervjuet som er uklart.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger som kommer frem i intervjuet vil bli behandlet konfidensielt og anonymisert, så det vil ikke bli mulighet for enkeltpersoner å kjenne seg igjen i oppgaven. Fiktive navn vil bli brukt.

Prosjektet skal etter planen avsluttes i utgangen av Juni 2016. Etter ferdigstilling av oppgaven vil alle personopplysninger og data på diktafon bli slettet.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å måtte begrunne dette nærmere. Dersom du trekker deg, vil alle innsamlede opplysninger og data om deg bli slettet.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, kontakt meg gjerne, Tina Borlaug, telefon: 93 64 36 17 eller mail: borlaugtina@gmail.com. Min veileder for masteravhandlingen er Arve Gunnestad, DMMH, Dronning Mauds Minne Høgskole Trondheim. Han kan kontaktes på mail: agu@dmmh.no.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt skriftlig informasjon om prosjektet «Barn som pårørende av rusmisbrukere » og er villig til å delta i studien. Jeg er informert om at jeg når som helst kan trekke meg fra intervjuet, uten å oppgi grunn og uten at dette vil ha noen negative konsekvenser for meg.

Signatur: Informant og dato

Signatur: Forsker og dato

VEDLEGG 3: Intervjuguide

Innledning

I dette intervjuet ønsker jeg å høre om dine opplevelser og dine erfaringer med å ha en eller begge foreldre som rusmisbrukere. Jeg er opptatt av å få vite litt om hva du syntes har vært utfordrende både generelt og i skole sammenheng. Samtidig er jeg også opptatt av å få vite hva som har hjulpet deg til å komme gjennom vanskelighetene. Problemstillingen for denne oppgaven er: **Hva har vært utfordrende og hva har vært til hjelp for tre unge voksne med foreldre som rusmisbrukere, med særlig vekt på erfaringer fra skolen?**

Er det noe du lurer på før vi starter selve intervjuet? Ok, da setter vi i gang hvis du er klar!

Bakgrunn

1. Kan du starte med å fortelle kort om din bakgrunn?
2. Kan du fortelle litt om din oppvekst og hvordan det har vært å vokse opp i et hjem med rusmisbruk?
Oppfølgingsspørsmål: Er det noe annet som du husker spesielt godt fra din oppvekst?

Risikofaktorer

3. Hva syntes du har vært utfordrende og spesielt vanskelig med å ha foreldre som ruser seg?
Oppfølgingsspørsmål: Er det noe annet du syntes har vært vanskelig, kan du gi noen eksempler?

Beskyttelsesfaktorer

4. Er det noe du syntes har vært til god hjelp for deg under oppveksten selv med en mor eller far som rusmisbruker?
Oppfølgingsspørsmål: Var det noe eller noen andre som hjalp deg, hadde du noen andre å snakke med?
Oppfølgingsspørsmål: Hjelpeapparat- Har du/dere fått noe hjelp fra noen hjelpeapparater, eventuelt hva og hvordan syntes du det har vært?

Skolen

5. Tenker du at rusmisbruket til mor eller far påvirket skolesituasjonen din, eventuelt på hvilken måte?
6. Er det noe du opplevde som vanskelig på skolen eventuelt hva?
7. Er det noe som har vært til hjelp for deg på skolen eventuelt hva?
8. Kan du fortelle litt om hvordan samarbeidet var mellom skolen og hjemmet?
Oppfølgingsspørsmål: Var rusmisbruket til mor eller far kjent på skolen, eventuelt hva viste skolen?

Dagens erfaringer

9. Hva tror du har styrket deg som person og bidratt til at du er der du er i dag, tross foreldre/forelder med rusmisbruk?

Avslutning

10. Sånn avslutningsvis, er det noe mer du ønsker å fortelle om som du mener er viktig?

Da vil jeg bare si tusen takk for at du ville stille til et intervju og tusen takk for at du ville dele dine opplevelser og erfaringer med meg. Takk for meg!

VEDLEGG 4: Godkjenning og prosjektvurdering fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Hans Petter Ulleberg
Pedagogisk institutt NTNU

7491 TRONDHEIM

Vår dato: 27.01.2016

Vår ref: 46241 / 3 / HIT

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 20.12.2015. Meldingen gjelder prosjektet:

46241	<i>Barn av rusmisbrukere med fokus på skolesituasjon.</i>
Behandlingsansvarlig	<i>NTNU, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Hans Petter Ulleberg</i>
Student	<i>Tina Borlaug</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 15.06.2016, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Hildur Thorarensen

Kontaktperson: Hildur Thorarensen tlf: 55 58 26 54

Vedlegg: Prosjektvurdering

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svt.uit.no

Formålet er å øke forståelsen omkring temaet barn av rusmisbrukere, hva som hjalp dem gjennom oppveksten og hva de skulle ønske de fikk av hjelp. Hvilken rolle spilte skolen i denne sammenheng?

Utvalget informeres skriftlig og muntlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informasjonsskrivet er godt utformet, men navn på daglig ansvarlig ved NTNU må tilføyes.

Det behandles sensitive personopplysninger om helseforhold.

Det vil muligens bli behandlet enkelte sensitive opplysninger om tredjeperson (foreldre). Det legges til grunn at der det er mulig vil studenten, i samråd med utvalget, avgjøre om det er aktuelt å informere foreldre i etterkant av intervjuet. Der dette ikke er mulig vurderer personvernombudet det slik at forsker kan fritas fra sin informasjonsplikt overfor tredjeperson, da det da vil anses som uforholdsmessig vanskelig å informere. Opplysningene som registreres vurderes som relevante for å oppfylle prosjektets formål. Personvernombudet vurderer personvernulempen for tredjeperson som liten forutsatt at alt som publiseres fra prosjektet er anonymt, og eventuelle opplysninger vil være indirekte identifiserbare.

Personvernombudet legger til grunn at forsker etterfølger NTNU sine interne rutiner for datasikkerhet. Dersom personopplysninger skal sendes elektronisk, bør opplysningene krypteres tilstrekkelig.

Forventet prosjektslutt er 15.06.2016. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger da anonymiseres. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres vanligvis ved å:

- slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)
- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)
- slette digitale lydopptak